

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI
(Yüksek Lisans Tezi)

LEV VYGOTSKY’NİN BİLİŞSEL GELİŞİM TEORİSİ
AÇISINDAN ÇOCUKLARDA DİNİ GELİŞİM

Tezi Hazırlayan
Tamila ALİYEVA

Tezi Yöneten
Doç. Dr. Ali KUŞAT

Temmuz 2011
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI
(Yüksek Lisans Tezi)

LEV VYGOTSKY’NİN BİLİŞSEL GELİŞİM TEORİSİ
AÇISINDAN ÇOCUKLARDA DİNİ GELİŞİM

Tezi Hazırlayan
Tamila ALİYEVA

Tezi Yöneten
Doç. Dr. Ali KUŞAT

Temmuz 2011
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tamila ALİYEVA

Lev Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Teorisi Açısından Çocuklarda Dini Gelişim adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tamila ALİYEVA

Doç. Dr. Ali KUŞAT

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Ahmet Kamil CİHAN

Doç. Dr. Ali KUŞAT danışmanlığında Tamila ALİYEVA tarafından hazırlanan “**Lev Vygotsky’nin Bilişsel Gelişim Teorisi Açısından Çocuklarda Dini Gelişim**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında **Yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

22..06/2010

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Ali KUŞAT

Üye : Prof. Dr. Vahap TAŞTAN

Üye : Doç. Dr. Süleyman AKYÜREK

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 08.08.2010/..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Hayunus APAYDIN
Enstitü Müdürü

LEV VYGOTSKY’NİN BİLİŞSEL GELİŞİM TEORİSİ AÇISINDAN ÇOCUKLARDA DİNİ GELİŞİM

Tamila ALİYEVA

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2011

Danışman: Doç. Dr. Ali KUŞAT

ÖZET

İnsanların hayatlarında din önemli bir faktördür. Çocuklar küçük yaşlarından itibaren din ile ilgili birçok şeyi öğrenmiş bulunurlar. Genelde dini gelişim psikolojide *bilişsel gelişim teorisine* göre incelenmektedir. Bunun sebebi bilişsel gelişim teorisinde yer alan **zihinsel süreçlerin** çocukların dini gelişimlerinde önemli yer almasıdır. Her ne kadar bazı psikologlar çocukların dini gelişiminde iç etkenlerin daha öncül olduğunu söyleseler de çocuklar, hatta yetişkinler bile, hayatın % 90’ını sosyal çevre içerisinde geçirdikleri, büyüdüleri için çalışmamızın konusu olan L. S. Vygotsky’ye göre, onların dini gelişimlerinde dış etkenler daha etkili olmaktadır. L. S. Vygotsky’ye göre daha önceki araştırmalarda çocukların bilişsel ve dini gelişimlerinde sosyal çevreye gereğinden daha az önem verilmiştir.

Bunları göz önünde bulundurarak L. S. Vygotsky’nin düşüncelerini belirtmek amacıyla çalışmamızı Giriş ve üç bölümden oluşturduk. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, araştırma yöntemi, varsayımları, sınırları açıklanmaktadır. Birinci bölüm teorik çerçeveden oluşmaktadır. Bu bölüm içerisinde gelişimin tanımı, dönemleri, bilişsel gelişimin tanımı ve çocuklukta onun gelişim sürecine değindikten sonra dini gelişim tanıtılmıştır. Bu süreç içerisinde konu ile ilgili bazı kavramlara da değinilmektedir. İkinci bölümde Vygotsky’nin biyografisi ve eserleri hakkında kısa bilgiler verdikten sonra Piaget’in düşüncelerine yapılan eleştirileri, Vygotsky’ye göre biliş süreçleri ve Vygotsky tarafından çocuğun zekâ gelişim sürecinde önemli gördüğü sosyal, toplumsal ve kültürel yapıları açıklanmaktadır.

Üçüncü bölümde Vygotsky’nin görüşlerinden elde ettiğimiz bilişsel gelişimi ile yola çıkarak 3-12 yaş çocuklarda dini gelişimini açıklamaya çalıştık. Vygotsky’nin yaptığı çalışmalarından elde ettiğimiz konularda bulunduğu fikirleri değerlendirerek dini gelişimin nasıl geliştiği açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vygotsky, bilişsel gelişim, çocuk, yakınsal gelişim, sosyal çevre, dini gelişim.

**THE RELIGIOUS DEVELOPMENT OF CHILDREN FROM THE
PERSPECTIVE OF LEV. VYGOTSKY'S COGNITIVE DEVELOPMENT
THEORY**

Tamila ALİYEVA

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

M.Sc. Thesis, July 2011

Supervisor: Doç. Dr. Ali KUŞAT

ABSTRACT

Religion is an important factor in daily life of people. Children learn a lot of things about religion since their childhood. Religious development of children has been investigated mainly from the point of cognitive development theory. The reason of this is that according to cognitive theory mental process has an important role in the development of religious development of children. Although some psychologists say that the interior cognitive factors are priority in religious development of children, children and also adults undergo their 90% of their life in a social environment. So that according to L. S. Vygotsky the external social factors are more important in religious development than interiors. But according to L. S. Vygotsky in previous studies it has been given less importance the role of social environment in religious development of children.

We divided our work into an introduction and three chapters. In introduction the scope, purpose, importance, method, hypothesis and limits of work are taken. First chapter consists of theoretical frames. In this chapter, the define of development, periods, cognitive development and religious development in children are introduced. Some concepts related to this process are also mentioned. In second chapter after giving some informations about biography and works of Vygotsky, the objection of Vygotsky against Piaget's thought, cognitive process according to Vygotsky and the social, cultural environment which play important role in developing of intelligence of children are explained.

In the third chapter we tried to evaluate religious development of children during age of 3-12 from the perspective of Vygotsky's developmental theory.

Key Words: Vygotsky, cognitive development, child, proximal development. Social environment, religious development.

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Lev Semenoviç Vygotsky Rus psikoloji tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Vygotsky'nin vefatından sonra uzun süre geçmesine rağmen onun görüşlerine hala değer verilmekte ve tartışılmaktadır. Batı psikolojisinde Piaget'in görüşleri ne derece önemli ise Rusya'da Vygotsky'nin görüşleri o derece önemlidir. Vygotsky'nin çalışmaları uzun süre gizli kalmasına rağmen çoğu günümüze ulaşmıştır. Vygotsky'nin iki yüz yetmişten fazla çalışmasının olduğu belirtilmektedir. Günümüzde Vygotsky'nin görüşleri gerek Rus gerekse Batı üniversitelerinde okutulmaktadır.

Lev Vygotsky, çalışmalarında bilişsel gelişim diye bir teoriden bahsetmiyor. Ancak onun çalışmalarında zaman zaman bilişsel gelişim ile ilgili konular ve kavramlar geçmektedir. Bu kavramlar ise Piaget'in bilişsel gelişim teorisinde çok önemlidir. Bu kavramlar, düşünce, bilinç, hafıza, bellek, irade, dünya görüşü, duygu, dil vs.dir.

Bilinmektedir ki: Din psikolojisinde, dini gelişimde bilişsel gelişim çok önemlidir. Bunun yanında çocuğun zihinsel ve dini gelişiminde sosyal çevrenin de etkili olduğu söylenmektedir. Bazı psikologlara göre bu etki azdır yani çocuğun bireysel gelişimi önde gelir, bazı psikologlara göre ise bu inanç meselesi sosyal çevreden gelir, eğer sosyal çevre olmaz ise inanç ile ilgili konuyu araştırmaya ihtiyaç duymazdık.

Bu düşünceleri göz önünde bulundurarak Lev Vygotsky'nin de bu konu ile ilgili görüşlerini belirtmek istedik. Bu çalışmanın tamamlanması süreci içinde değerli görüşleri ile bana rehberlik eden ve her türlü yardımlarda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Ali KUŞAT'a, değerli tavsiyelerini esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Vahap TAŞTAN'a ve Doç. Dr. Süleyman AKYÜREK'e teşekkür ederim.

Beni bu güne getiren, hayatı boyunca hakları ödemeyeceğim, Annem ve Babam'a, çalışmamın her aşamasında büyük bir sabırla beni teşvik eden, anlayış ve takdirini, maddi-manevi yardımlarını esirgemeyen Eşim'e ve çalışmama fırsat veren Sevgili Oğullarıma gönülden teşekkürler..

Tamila ALİYEVA

Kayseri – 2010

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
ONAY:.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. GELİŞİM.....	10
1.2. GELİŞİM DÖNEMLERİ	11
1.3. BİLİŞSEL GELİŞİM	12
1.3.1. Bilişsel Gelişimin Tarihçesi.....	12
1.3.2. Bilişsel Gelişimin Tanımı	13
1.3.2.1. İlk Çocuklukta Bilişsel Gelişim	14
1.3.2.2. Okul Çağında Bilişsel Gelişim.....	15
1.4. DİNİ GELİŞİM.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

L. S. VYGOTSKY VE DÜŞÜNCELERİ

2.1. LEV SEMENOVİÇ VYGOTSKY.....	18
2.1.1. Lev Semonoviç Vygotsky'nin Hayatı ve Eserleri.....	18
2.1.1.1. Hayatı	18
2.1.1.2. Eserleri.....	20
2.1.2. Vygotsky L. Semonoviç'in Psikolojideki Yeri.....	22
2.1.3. Lev Vygotsky'ye Göre J. Piaget'in Düşünce ve Dil Adlı Çalışmasında Bulunan Problem.....	24
2.1.4. Lev S. Vygotsky'nin Teorisinde Gelişim Dönemleri	31

2.1.4.1.Bebeklik Dönemi	34
2.1.4.2.Bir Yaş Krizi	34
2.1.4.3.Üç Yaş Krizi	35
2.1.4.4.Yedi Yaş Krizi	37
2.1.5. Lev Vygotsky'ye Göre Bilişsel Gelişim Kuramı.....	38
2.2. ZİHİN SÜREÇLERİNİN GELİŞİMİ	41
2.2.1. Algı ve Gelişimi	41
2.2.2. Hafıza ve Gelişimi.....	47
2.2.3. Bilinç	53
2.2.4. Düşünce	54
2.2.5.. Dil Gelişimi.....	61
2.2.5.1. Çeşitleri ve Teorileri.....	62
2.2.5.2. Düşünce ve Dil Arasındaki İlişki	65
2.2.6. Dikkat ve Gelişimi	66
2.2.7.Hayal Gücü	68
2.2.7.1. Hayal Gücünün Doğası ve Çeşitleri	68
2.2.7.2. Hayal Gücünün Fonksiyonları ve Bireysel Özellikleri	69
2.2.8. Duygu ve Gelişimi	73
2.2.9. Şuur ve Gelişimi.....	77
2.2.10. İrade ve Gelişimi	78
2.2.11. Kavrama ve Gelişimi.....	82
2.2.12. Çocuklarda Dünya Görüşünün Gelişimi	84
2.3. SOSYAL GELİŞİMİN ÖNEMİ	87
2.3.1. Fiziksel Gelişim	87
2.3.2. Sosyal Gelişim	88
2.3.3. Çocuğun Gelişimine Sosyo-Ekonomik Ortamın Etkisi.....	90
2.4. ÇOCUĞUN BİLİŞSEL GELİŞİMİNDE KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN YERİ.....	90
2.4.1. Kültürel Gelişim.....	90
2.4.2. Toplumsal Gelişim	93
2.4.3. Oyun ve Oyuncaklar.....	95
2.5. KİŞİLİK.....	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VYGOTSKY VE DİNİ GELİŞİM

3.1. Vygotsky ve Manevi Gelişim	102
3.2. Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Açısından Çocukların Dini Gelişimi	104
3.3. Vygotsky'nin Sosyal Gelişim Teorisine Göre Çocukların Dini Gelişimi	115
SONUÇ	119
KAYNAKLAR	121
ÖZGEÇMİŞ	125

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Vygotsky Tarafından Ortaya Konulan Çocuk Gelişim Dönemleri	33
Tablo 2.2. Bilişsel Gelişim Sürecinde Çocuğun Yaşadığı Değişimler.....	41
Tablo 2.3. Çocuklukta Algı Gelişimin Dönemlere Göre Yaşadığı Değişimler	47
Tablo 2.4. Çocukluk Döneminde Hafıza Gelişimin Dönemlere Göre Geçirdiği Değişimler.....	53
Tablo 2.5. L. S . Vygotsky'ye Göre Çocukluk Döneminde Düşüncenin Gelişimi..	61
Tablo 2.6. Çocukların Dil ve Ego-merkezli Dil Gelişimlerinin Yaş Basamaklarına Göre Değişimi	65
Tablo 2.7. Hayal Gücünün Gelişimin Yaş Dönemlere Göre Gelişimi.....	73
Tablo 2.8. Kolektif Şuur İçerisinde Çocuğun Geçirdiği Değişimler.....	78
Tablo 2.9. Çocukluk Döneminde İrade Gelişimdeki Değişimler.....	82
Tablo 2.10. Çocukluk Döneminde Kavrama Gelişimdeki Değişimler.....	84
Tablo 2.11. Çocukluk Döneminde Dünya Görüşü Gelişimdeki Değişimler.....	87

KISALTMALAR

A. Ü. İ. F.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.	Bakınız
C.	cilt
Çev.	Çeviren
g.b.bkz.	geniş bilgi için bakınız
s.	sayfa
S. B. E. D.	Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi
Sob. Soç.	Sobraniye Soçeneniy
T. D. V. Y.	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
yay.	Yayınları
Yay. Haz.	Yayına hazırlayan
y.y.	yüz yıl
vs.	vesaire

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

İnsanlar başlarına değişik olaylar gelince “hayat ne gariptir bizi nereye sürükleyeceği hiç belli olmaz” derler. Fakat insanların bu hayatı kazanması da gerekmektedir. İnsanlar hayatlarını her ne kadar anne karnında kazanmış olsa da, asıl hayatımıza atılan ilk adımlar doğduktan hemen sonra ilk solunum sistemin çalışması ile yani ilk nefesin alınması ile başlamaktadır. Eskiden çocuğun gelişiminin doğumdan sonra olduğunu düşünüyorlardı, günümüzde ise gelişim anne karnında zigotun “Morumla” haline gelmesi ile başlar. Daha sonradan bu “Morula” “Brostulla”, “Gostrulla” v.s. haline gelir. Doğumdan hemen sonra çocuk, solunum alır ve ağlamaya başlar. Bu ağlamadan sonra da biz, çocuğun hayata ilk adımlarını attığını anlarız. Bu çocuk, annenin karnında iken bile bazı gelişimleri gösterir. Fakat doğduktan sonra bile çocuğun bütün organları tam gelişmiş sayılmamaktadır. Çocuğun gelişimi bir bütün olarak düşünmemiz için onun sadece psikolojik gelişimini değil aynı zamanda fizyolojik gelişimini de bilmemiz gerekmektedir. Çocuk, doğduğu andan başlayarak ergenlik çağına aslında, ömrünün sonuna kadar gelişmektedir. Ayrıca çocuğun doğumundan ergenliğe kadar gelişimin en önemli boyutlardan biri “Bilişsel gelişimdir”.

Bilişsel gelişim hakkında farklı düşünceler günümüzde yaygın olmakla beraber onlardan en önemli görüşün İsviçreli olan Jean Piaget’in teorisi olarak kabul edilmiştir.

Günümüzde Türkiye’de “bilişsel gelişim” dendiği zaman hemen Piaget aklımıza gelmektedir. Bunun sebebi, çocuk bilişsel gelişiminin Piaget’in gelişim teorisi açısından incelenmesidir. Biliş sözcüğü, dünyamızı öğrenmeyi ve anlamayı içeren zihinsel faaliyetler anlamına gelir ve birtakım süreçlere ayrılır. Bu süreçler algılama, bellek, muhakeme, düşünme ve kavrama olmaktadır.¹

¹ H. Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul 1995, s.42.

Piaget alguların doğuştan itibaren kazanılmış olabileceğini belirtmiştir. Bebeklik döneminde (0–18 ay) ocuklar objelerin devamlı olduğunu, değişmezliklerini bile dşunmezlerken, zamanla biçim ve büyüklük kavramları tanımaya başlarlar. Piaget doğuştan itibaren bebeklerin bazı reflekslere sahip olduğunu söyler. Doğumdan hemen sonra her bebek, çevresindeki objeleri ağzıyla araştırma eğilimindedir.²

Daha sonraki dönem 18 ay -6 yaş arasıdır. Bu dönemde ocuk dünyayı keşfetmeye başlar. ocuk her şeyi kendine göre düşünür ve sınıflandırmalar başlar. Bu dönemde ocuk dile ve sembolik düşünce yeteneğine sahip olur. 3–4 yaş Piaget’e göre mantık öncesi dönemdir. Bu dönemde ocuk maddeleri ağırlık şekillerine göre sınıflarlar.³

Sonraki dönemi de Piaget 6–12 yaş olarak ele alır. Bu dönemde ocuk zihinsel g sıçramasını yapar, nesneleri yorumlar, keşfetmeye başlar, içinde yaşadığı dünyanın farkına varmaya başlar yani bu dönem mantıksal düşünme, kavramları yerleşmeye başlama dönemdir.⁴

Türkiye’de bilişsel gelişimi Piaget’in yalnızca psiko-genetik olan gelişim teorisi açısından incelenmekte olduğunu söylemiştik, ancak bilişsel gelişim aynı zamanda çocuğun çevresiyle iletişim içerisinde olduğunu ve çevrenin bilişsel gelişiminde önemli bir rolünün olduğu iddia edilmektedir. Rus psikolog olan Lev Vygotsky (1896–1934) ocuğun sosyal çevresinin bilişsel gelişimde önemli bir rolü olduğunu ileri srmştir. Ona göre çocuklar, çevresindeki insanların ve onların sosyal dünyalarından öğrenmeye başlamaktadırlar ve çocuğun kazandıkları kavramların, fikirlerin, olguların, becerilerin, tutumların kaynağı sosyal çevreleridir. Lev Vygotsky bize, bilişsel gelişimin kaynağı, kişisel psikolojik süreçlerden önce, insanlar ve kültür arasındaki etkileşim olduğunu söyler. Vygotsky’ye göre çocukların, yetişkinlerle ya da diğer çocuklarla işbirliği içinde bilişsel gelişimleri gelişir.

Gelişim problemi insanın dünyaya geldiğinden beri vardır. İnsan kendini güçsüz hissettiğinden dolayı hep kendinden üstün bir varlığa ihtiyaç duymuş ve kendine bir tanrı veya daha doğrusu bir din arayışında bulunmuştur. Fakat günümüzde bilindiği gibi insan, dini aramazsa da kutsal kitap olan Kuran’ı Kerimde, onun zaten fıtrat üzerinde doğduğu söylenmektedir. Bu dini arayış veya dini inanma olgusu insanlarda hangi

² H. Yavuzer, s.43.

³ Bu konu ile ilgili g.b. bkz. Erdal Atabek, *ocuklar Büyükler ve Tavşanlar*, İstanbul 1995, s. 57-58; H. Yavuzer, s. 88-91.

⁴ g.b. bkz. Erdal Atabek, s. 58-59; H. Yavuzer, s. 115-118.

yaşlarda ortaya çıkmaktadır ve bunda çevrenin etkisi olup olmadığı ve nasıl olduğu konusu bizim için çok önemlidir.

Lev Vygotsky, her ne kadar din konusunda açık olarak konuşmamış bunu manevi gelişim olarak ele almış, din konusunu açmamış olsa da biz bu çalışmada onun fikirlerinden yola çıkarak dini düşüncenin gelişimini Vygotsky teorisi açısından incelemeye çalıştık.

Her ne kadar dini gelişim psikolojisi Piaget'in teorisinden hareketle incelemekte olsa da biz, Rus psikolog olan Lev Vygotsky'nin bilişsel gelişim ile ilgili görüşlerini ele alarak çocukların dini gelişimini açıklamaya çalıştık. Çünkü günümüzde çocukların dini gelişim özelliklerini yalnızca Piaget'in teorisi açısından anlamaya çalışmak yetersiz kalmaktadır, çok farklı tartışmalara yol açmaktadır. Bu tartışmalardan bazıları şunlardır. İnsan dini doğuştan mı kazanmaktadır yoksa daha sonradan mı elde etmektedir? Dini kabul etmede çevrenin etkisi var mıdır? Çevre bizim dinimizi seçmede veya dindar olmamızda ne derece etkiler? Çevreyle etkileşimin dini düşüncemizi oluşması ve gelişmesine katkısı nedir? v.s sorulardır.

Bizce bu konular ile ilgili cevapları verirken belki de Lev Vygotsky'nin de bir katkı payı olacaktır. Çünkü Rusya'da Vygotsky çok büyük bir psikolog olarak kabul edilmekte ve kendisinin çok kısa bir ömür (38 yaş) yaşamasına rağmen 270 çalışmasından daha çok çalışması olduğu bilinmektedir.

B. Araştırmanın Amacı

Geriye dönüp, insanlık tarihinin derinliklerine doğru bakıldığında, her dönemde ve her toplumda mutlaka bir dinin/inanç sisteminin varlığını görüyoruz. İnsanlar zaman zaman açlığa susuzluğa katlanabilmektedir, ancak inançlarından uzak yaşamaları mümkün değildir. Dinin olmadığı bir yerde ve zamanda tek başına ahlâkın yaptırım gücü kalmamaktadır. Öte yandan, hangi çağda ve hangi anne babadan doğarsa doğsun insanın fitratında (yaratılışında) din duygusu zaten vardır ve inanmadan yaşayamaz. Bu duygu daha küçük yaştan itibaren ortaya çıkar. Konu ile ilgili olarak son yıllarında okul öncesi çocukları ile ilköğretim, orta öğretim ve üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalar da bu gerçeği ortaya koymuştur.⁵

⁵Mustafa Öcal, *İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2004, s. 4-5.

Fakat yapılan gözlemlere göre tereddütlü ve inançsız olan insanların arka planında yatan gerçek, salt inançsızlık olmamaktadır. Bunun sebebi olarak onların yetiştikleri ortamdaki, çevredeki birtakım olumsuzluklar olmaktadır. Bu insanlar daha sonraki yıllarında bir başka çevre, topluma girdiklerinde veya hayat şartları değiştiğinde dine dönüş yaparlar.⁶ Burada içimize şöyle bir çelişki geçebilir: Müslümanların dinine göre “her doğan “fitrat” üzere dünyaya gelir. Fakat çocuğun annesi ve babası onu kendi dinlerine döndürürler⁷ hadisine göre, dünyadaki her bireyin mutlaka bir din mensubu olması gereklidir. Ayrıca bu hadiste görüyoruz ki iç etkenlerin yanında bireyin yetiştiği ortamın da dini gelişimde önemli rolü vardır.

Birçok Psikolog çocuklarda ister dini gelişim ister kültürel gelişim olsun, iç etkenleri daha ön planda tutmuşlardır. Bazıları sadece iç etkenlerle yetinirken, bazıları ise dış etkenlerin de katkıda bulunduğunu söylerler. Fakat dış etkenler nelerdir, hangileri daha etkili, nasıl gelişmekte olduğu ile ilgili araştırmalar yetersiz kalmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen fitrat terim olarak; “hakkı, gerçeği anlayıp idrak etme, kabul edip benimseme yeteneği” demektir.⁸ Bu hakkı gerçeği anlayıp idrak etmek için insanları beyin, akıl veya beyin süreçleri verilmiştir ve bu beyin süreçleri de belli bir gelişim yollarından geçmektedir. Kısacası çocuğun dini gelişiminde beyin süreçleri de içine alan bilişsel gelişim faktörü çok önemli yere sahip olmaktadır.

Rus Psikolog olan Lev Semenoviç Vygotsky yaşadığı kısa hayatın içine birçok araştırma ve çalışma sığdırmıştır. Vygotsky “bilişsel gelişim” adlı bir teori kurmamıştır. Araştırmalarında ise dini gelişim ile yakından ilgili olduğunu düşündüğümüz zihin süreçlerinin gelişimi, çocuklarda kültürel gelişim, sosyal gelişim ile ilgili birçok çalışması bulunmaktadır. Bunların hepsini göz önünde bulundurarak araştırmada açıklanmaya amaçladığımız konular şu sırayı izlemektedir.

Bu güne kadar özellikle Türkiye’de yapılan araştırmalarda çocukların dini gelişimi hep Piaget teorisi açısından anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmamızda biz aşağıda gelen soruları açıklığa kavuşturmak istedik.

1. Lev Vygotsky kimdir ne tür çalışmaları vardır?

⁶Mustafa Öcal, s. 6.

⁷Buhari, Tefsir, Sûre 30; Kader 3; Müslim, Kader 23, Ebu Davud, Sünnet 18, Tirmizi, Kader 5.

⁸Yazır Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 3. İstanbul, s. 3824.

2. Vygotsky'ye göre Piaget'nin bilişsel gelişim teorisinde ne tür eksiklikler bulunmaktadır?
3. Vygotsky'nin bilişsel gelişim ile ilgili faktörleri nelerdir ve çocuklukta onların gelişimi nasıl oluşur?
4. Dini gelişiminde sosyal çevre ve kültürel gelişimin yeri nedir ve bunlar dini gelişimi nasıl etkilemektedirler?
5. Çocukların dini gelişimindeki en önemli etken nelerdir ve bu etken çocuğun hayatında nasıl gelişmektedir?
6. Vygotsky'nin gelişim teorisine göre çocukların dini gelişiminde önemli rol oynayan zihin süreçleri sosyal çevre veya Vygotsky'nin terimi ile *yakınsal gelişim alanı* yardımıyla mı gelişmektedir?

C. Araştırmanın Önemi

Bilişsel gelişim teorisi dediğimiz zaman hemen aklımıza J. Piaget gelmektedir. Bunun nedeni çocuk bilişsel gelişimin Piaget'nin gelişim teorisi açısından incelenmesidir. J. Piaget bilişsel yaklaşımında önde gelen temsilcilerden biri ve İsviçreli psikolog⁹ olmasına rağmen çalışmaları Avrupa ülkelerinde çok önemli yere sahip olmaktadır. Türkiye'de de bilişsel gelişim dediğimiz zaman ilk başta J. Piaget aklımıza gelmektedir. Piaget çalışmalarını kendi üç çocuğu üzerinde gözlem yoluyla yapmıştır.¹⁰ Piaget'nin gelişim evreleri kuramı çocuk, eğitim ve öğretim anlayışlarının önemli ölçüde değişmelerini sağladı. Basit pekiştirme yöntemlerinin öğretimde yeterli olamayacağı, belli kavramların özümsebilmesi için zihinsel gelişimde belli aşamaların tamamlanmış olması gerektiği anlaşıldı.

Piaget ayrıca, Uluslararası Genetik Epistemoloji Merkezi'nde 40 ciltlik bir bilimsel yayının yönetmenliğini yürütmüş, Fransız Psikoloji bilgini Paul Fraisse'le deneysel psikoloji, ABD'li dilbilimci Noam Chomsky' ile dil öğrenme konusunda çalışmalar yapmıştır.¹¹

⁹ Selman Erdem, *Liseler İçin Psikoloji Ders Kitabı*, Fil Yay., İstanbul 1999, s. 15.

¹⁰ Öğretmen Adayları İçin KPSS Eğitim Bilimleri; *Eğitim Psikolojisi*, Pegem Yayıncılık, 2. Baskı, 2008, s. 39.

¹¹ AnaBritannica; I-XXII, C-I, Güzel Sanatlar Matbaası, 1986-1990, s.596.

Bu kadar yoğun çalışmaya rağmen Piaget, L. Vygotsky tarafından eleştirilmekten kurtulamadı. L. Semenoviç Vygotsky'nin çalışmaları arasında biz Piaget ile ilgili eleştirileri bulmaktayız.

Piaget kendi çalışmalarında çocuk gelişimi ile ilgili iç etkenlere daha çok yer vermektedir. Dış etkenlerden de bahsetmesine rağmen Vygotsky bunu yeterli görmemektedir ve Piaget tarafından tanıttığı zihin süreçlerinde dış etkenin önemini yeteri kadar belirtmediğini ileri sürüyor. Vygotsky bundan dolayı kendi çalışmasında “bilişsel gelişim” olarak bir teori belirtmemiş olsa da bu dış etkenin eksikliğini tamamlamak için zihin süreçlerini tek tek ele almaktadır. Bu zihin süreçlerini Piaget'in çalışmasında yer alanları ile beraber orada bulunmayanlarını da Vygotsky kendi çalışmasında yer vermektedir.

Piaget'ninki gibi bir bilişsel teorisi kurmamış olsa bile Vygotsky bilişsel gelişim ile ilgili birçok konu hakkında görüşlere sahip olmaktadır. Rus psikolog olan Lev Vygotsky (1896–1934) çocuğun sosyal çevresinin bilişsel gelişimde yer alan zihin süreçlerinde önemli bir rolü olduğunu ileriye sürmüştür. Ona göre çocuklar, çevresindeki insanların ve onların sosyal dünyalarından öğrenmeye başlamaktadırlar ve çocuğun kazandıkları kavramların, fikirlerin, olguların, becerilerin, tutumların kaynağı sosyal çevreleridir. Lev Vygotsky bize, bilişsel gelişimin kaynağı, kişisel psikolojik süreçlerden önce, insanlar ve kültür arasındaki etkileşim olduğunu söyler. Vygotsky'ye göre çocukların, yetişkinlerle ya da diğer çocuklarla işbirliği içinde bilişsel gelişimleri gelişir.

Çocuğun dini gelişiminde bilişsel gelişim çok önemli role sahip olduğunu herkesçe bilinmektedir. Bununla beraber bilişsel ve dini gelişim en çok okul öncesi ve ilkökul çağlarında¹² belirginleşmektedir. Araştırmamızda bu iki dönemin seçme nedeni de bu olmaktadır. Bu araştırma bilişsel ve dini gelişim için çok önemli sonuçlar taşımaktadır. Bazı konular hatırlatma amaçla tekrarlanmış olsa da bazıları yeni ve tanınmamış olmaktadır. Konuya yenilikleri katmasıyla beraber bazen bilinmekte olduklarımıza farklı yollardan bakmayı öğretecek, zaman zaman da eski konuları da tekrarlanmış olacaktır.

¹² Aslında bu her iki dönemi birleştirecek olursak bunları “çocukluk dönemi” olarak adlandırılabiliriz. Bazı araştırmalarında iki dönemden bir arada bahsederken bu şekilde geçmektedir.

Daha önceden bu konu ile ilgili Rus Psikoloğun çalışmalarına rastlasak da¹³ bunlar yeterli değildir. Bu çalışma, bizim kanaatimize göre, eğitim, psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, kültürel psikoloji, din psikoloji v.s. için önemli olduğunu ve bu alanlara önemli katkıda bulunacağını söyleyebiliriz.

D. Sınırlılıklar

1. Bu çalışma çocuğun ilk çocukluk çağı ile son çocukluk çağı içerisindeki bilişsel gelişimini ele almaktadır. Bir başka deyim ile okul öncesi dönem ile ilköğretim dönemini içermektedir. İlk çocukluk ile ilgili bazı görüşleri daha iyi anlayabilmemiz için, her ne kadar sınırlar dışında kalsa da, bazen bebeklik çağına da değinmektedir.
2. Bilişsel gelişim içerisine algı, bellek, muhakeme, düşünme, duygu, dil, irade ve kavrama gibi Vygotsky tarafından yapılan çalışmalarında yeri bulunan süreçler ele alınmaktadır.
3. Araştırmamızda Piaget'in bilişsel gelişimi ile ilgili Lev Vygotsky'nin yaptığı bazı eleştirilere de yer verilmektedir. Bu konu her ne kadar sınırlar dışında kalsa da Lev Vygotsky'nin görüşlerini anlamamızda yardımcı olacakları kanaatindeyiz. Ayrıca Piaget'in araştırmalarından yararlanırken daha çok onun 1938 ile 1939 yıllarında yazılmış olan çalışmalara ağırlık vermekteyiz. Çünkü Piaget'in diğer çalışmalar Lev Vygotsky'nin vefatından sonra yayınlanmış olduğunu bilinmektedir.
4. Vygotsky'nin bütün çalışmaları genel olarak gözden geçirsek de burada hepsini ele almamız mümkün olmamıştır çünkü kısa bir zaman içinde yaşamasına rağmen 270 çalışmadan daha fazla çalışma olduğunu söylenmektedir. Biz elimize geçen eserlerinden konuyla ilgili olduğunu düşündüklerimizi ele aldık.

F. Araştırma Yöntemi

Araştırmamız tarama modeli olmaktadır. Genelde gelişimi doğumdan önce ve doğumdan sonra olmak üzere ayırırlar. Bu çalışmada çocuğun doğumdan sonraki dönemine giren çocukluk yaşı ile ilgili kısımları alınmaktadır. Bu kısım içerisine iki dönem girmektedir “ilk çocukluk” ve “son çocukluk”. Çalışmamızda bu dönemlerin seçme nedeni ise daha önceki çalışmaların, hem bilişsel gelişimi ile ilgili hem de dini

¹³ Mustafa Ergün ve Suphi Özşüer, *Vygotsky'nin Yeniden Değerlendirilmesi*, Afyon Karahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 2. Yıl 2006, s. 269-292; A. Rezzan Çeçen, *Vygotsky'nin sosyokültürel perspektifi ışığında bilişsel gelişime katkıları*, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı 19, yıl 2000, s. 21-25; Türkan Öncü, *Lev S. Vygotsky'nin Gelişim Kuramı*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi. Sayı 1-2, yıl 1999, s. 227-236.

gelişim ile ilgili, bu dönemler üzerinde yoğunlaşan ilgi olmaktadır. Diğer taraftan da L. Vygotsky'nin çalışmalarında da görmekteyiz ki bilişsel gelişim ile ilgili beyin süreçleri en çok bu dönemde, yani çocukluk döneminde, belirginleşmekte, gelişmektedir.

Çalışmamızın ilk döneminde Vygotsky hakkında bilgi ve onun eserlerini tespit ettikten sonra konumuz ile ilgili bölümlerini seçtik. Daha sonradan bu bölümlerini tek tek okuyarak onları özetledik. Konuların daha belirgin olması ve anlaşılması için Vygotsky tarafından onun yaşanmış olduğu dönemde yapılan deneyleri de özetlenmiş bir şekilde ele aldık. Bazı konular ile ilgili bölümleri ele almak ile beraber bazı konuları ile ilgili sadece o konu hakkında bilgi geçtiği paragraf veya cümle alınmaktadır. Bununla beraber bölüm halinde olan konuların çoğu uzun olduğundan ve genelde tarihini içine aldığından dolayı bazı bölümler Rusçadan tercüme edildi ve konuları bir sıralamaya konuldu. Vygotsky'nin kendisi Rus olduğundan ve eserlerini de Rusça olarak yazdığından dolayı, her ne kadar eserlerin bazıları İngilizceden Türkçeye tercüme edilmiş olsa da, biz çalışmamızda Rusça olan eserleri kullanmaya tercih ettik.

Konuları sıralamaya gelince konuların daha rahat ve iyi anlaşılması için asıl konuya girmeden önce yani Vygotsky'nin görüşlerine girmeden önce gelişim, bilişsel gelişim ve dini gelişim ile ilgili çok kısa bir bilgi vermeye ihtiyaç duyduk. Ayrıca çalışmamızda, Vygotsky'nin bilişsel gelişimi ile ilgili süreçleri daha iyi anlamak için, Vygotsky tarafından belirlenmiş olan gelişim dönemlerinin açıklanmasına da önem verdik.

Bu genel bilgileri verildikten sonra Vygotsky'nin bilişsel gelişim hakkındaki görüşlerini, beyin süreçlerini, gözden geçirmekle beraber bu görüşlerden yola çıkarak din ile ilişki kurmaya çalıştık. Bu süreç içinde bazen Vygotsky'nin bazı konularla ilgili eleştirileri ele alındı. Aynı zamanda Vygotsky'ye göre Piaget'in çalışmaları ile ilgili problemleri ayrı bir başlık altında alınmaktadır. Bu konular önce not edildi, daha sonra tez yazımı aşamasında yukarıda belirttiğimiz sıralamaya konularak düz bir metne dönüştürülmüştür. Çalışmamızda yer alan Lev Semenoviç Vygotsky'nin bilişsel gelişim ile ilgili beyin süreçleri hakkında Türkiye'de bilgi yetersizliği yaşanmaktadır. Ayrıca dini gelişimi de Piaget'in bilişsel gelişim teorisine göre işlenmekte olduğundan dolayı biz çalışmamızda öncelikle Vygotsky'nin bilişsel gelişim ile ilgili düşüncelerini iyi bir şekilde tanıtmak istedik ve onun bu görüşlerine göre çocukların dini gelişimi nasıl

oluştuğunu değerlendirmekteyiz. Bundan dolayı da, yani Vygotsky'nin görüşleri yeteri derecede bilinmediğinden, çalışmamızda anket tekniğine başvurulmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1. GELİŞİM

İnsan gelişimini, döllenmeden başlayarak yaşamın sonuna kadar devam eden bir süreç olarak tanımlamak mümkündür. Araştırmacılar, insan gelişiminde önemli olanı kalıtım mı yoksa çevre mi konusunda farklı görüşlere sahip olmaktadır. 20. yy kadar gelişimde önemli payın kalıtımın olduğuna inanılırken 1910’larda Pavlov tarafından köpekler üzerinde yaptığı deneylerden sonra gelişimde en önemli rolü çevrenin ve öğrenmenin oynadığına ilişkin görüşleri yayılmaya başladı.¹⁴ Böylece gelişmeyi etkileyebilecek faktörler kalıtsal ve çevresel olarak iki grupta toplandı.

Gelişim terimi bir sistemin yapısal ve işlevsel karmaşıklığının belli bir sıra içinde artmasını tanımlar. *Yapılar (structures)* söz konusu olan herhangi bir davranışın organizasyon özelliklerinden çıkarılır, bu organizasyon özelliklerin sistematik olarak yaş ile değiştiği düşünülmektedir. Heinz Weller (1948) gelişimi differansiyasyon ve entegrasyonun (ya da koordinasyonun) değişimi olduğunu ileri sürmüştür.¹⁵

Gelişim: organizmanın, döllenmeden başlayarak bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönden belli koşulları olan en son aşamasına ulaşıncaya kadar sürekli ilerleme kaydeden değişimdir.

Gelişme: organizmanın büyüme, olgunlaşma ve öğrenmenin etkileşimi ile düzenli ve sürekli olarak değişmesidir. Gelişme, gelişim sürecinde ortaya çıkan üründür.¹⁶

İnsan gelişiminin iki kısımdan oluştuğu bilinmektedir. Daha önceki araştırmalarda insan gelişiminin sadece doğumdan sonraki dönemi düşünürlerken günümüzdeki araştırmalarda insan gelişiminin iki farklı kısımdan oluştuğu kabul edilmektedir.

¹⁴ M. Erden ve Y. Akman; *Gelişim ve Öğrenme*, Arkadaş Kitabevi, Ankara 2002.

¹⁵ Özgür Yorbık, Kognitif Gelişim teorileri.//Gelişim **www. Kognitif. mht//.**

¹⁶ Öğretmen Adayları İçin KPSS Eğitim Bilimleri, Eğitim Psikolojisi, s. 7.

- a. Doğumdan önce
- b. Doğumdan sonrası

Çocuk gelişimini doğduğu anından yetişkinlik anına kadar toplum içine giren birey olarak formüle etmek, onun birey oluşunun süreci demektir. Toplum içine giren birey olma süre içinde, bireyselleşme süresinde, yeni doğana ait olan basit düşünce formundan olgun insanda var olan gelişmiş düşünce formuna kadar, onun psikolojisi de gelişmektedir.¹⁷

İnsan yavrusu dünyaya çok aciz, yardıma muhtaç olarak gelir. O sadece kendine bakan kişinin onu hayatta tutabilecek kadar, doğuştan gelen mekanizmaya sahip olmaktadır. Yaşamayı ile beraber hem çocuğun vücut yapısı hem de onun sinir sistemi gelişmektedir. Çocuk fiziksel olarak büyür- onun fiziksel imkânları gelişir, sinir sistemi de bütünüyle gelişir- özel olarak da sinir sistemin üst fonksiyonları, uyandırma, yavaşlatma, indüklemeye gibi önemli sinir süreçleri mükemmelleşir.¹⁸

Çocuğun hayatı, bütün ihtiyaçlarını yerine getirip onunla ilgilenen yetişkinlere bağlıdır. Annesi çocuğu emzirir, bir yanından diğer yanına çevirir, banyosunu yaptırır, gözlerini siler, battaniyeye sarar, giysilerini giydendirir, v. s. Böylece çocuğu bir yöne yerleştirerek, yetişkin ona farklı görsel, işitsel, termik ve diğer dokuları temin etmektedir. Çocuğun gerçeklik ile olan ilişkisi yetişkinler yardımıyla sağlanmaktadır: o, çocuğun göz önüne, onun ilgi çekmesi veya bakması için farklı eşyaları koyar, oyuncakla ses çıkartır, ilk defa çocuğa tutması için minik ellere bir şey verir, yetişkinin yardımıyla çocuk oturmaya başlar, daha sonra da ayakta durmayı ve yürümeyi dener. Çocuk faaliyeti ile yetişkin faaliyeti bir birine o kadar karışmıştır ki, birincinin varlığı ikincisi olmadan mümkün değil. Hiçbir ihtiyaç yoktur ki çocuk yetişkin olmadan yapabilsin.¹⁹

1.2. GELİŞİM DÖNEMLERİ

Döllenme ile başlayan ve ölüme kadar süren gelişim süreci, bu konu ile ilgili yapılan araştırma ve incelemeleri kolaylaştırmak ve gelişim sürecinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla dönemlere ayrılmıştır. Gelişim dönemlerinde yaş aralıkları ortalama yaşları göstermekle birlikte bireysel farklılıklarından dolayı bireylerin bu gelişim

¹⁷ D. B. Elkonin, *Detskaya Psixologiya*, Academia, 4. Baskı, Moskova 2007, s.8.

¹⁸ Elkonin, s. 16.

¹⁹ Elkonin, s. 31.

dönemlerine ulaşmalarında farklılıklar olacağı akıldan çıkarılmamalıdır.²⁰ Gelişmenin bazı dönemlerde hızlandığı ve sonra yeniden yavaşladığı olur.²¹

Gelişim dönemi: belli özelliklerin ön plana çıktığı gelişim aşamaları olarak tanımlanabilir. Bebeklik, ilk çocukluk, çocukluk, ergenlik, ilk yetişkinlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak gelişim dönemlerini sıralamak mümkündür.²² Bu dönemler farklı psikologlar tarafından farklı olarak belirlenir. Genel olarak, hayatın başından sonuna kadar olan sürece 8 dönem olarak incelenir. Bunlar: **süt çağı veya bebeklik dönemi**, doğumdan 2 yaşına kadar olan zaman içerir; **oyun çağı ya da ilk çocukluk**, 2 ile 5–8 yaşlar arası; **okul çağı** 5–8 yaşlarından 10–12 yaşlarına kadar olan zamanı kapsar ve aşağı yukarı ilkokula devam eden çocukları içine alır. Daha sonraki çağ ise **ergenlik öncesi dönemi** olmaktadır. Bu çağ kızlarda daha erken erkeklerde daha geç olmak üzere 9–14 yaşları kapsar. Bu döneme **çocukluğun son yılları** ya da **erinlik öncesi** denir. Bundan sonra **Ergenlik çağı** 13. yaşla 20. yaşları arasında; 18 – 35 yaşları arasında düşen **genç yetişkinlik çağı**; 35 ile 60 yaşları arasını kapsayan **orta yaşlılık çağı** ve altmış yaşından hayatın sonuna kadar olan **yaşlılık dönemidir**.²³

1.3. BİLİŞSEL GELİŞİM

1.3.1. Bilişsel Gelişimin Tarihçesi

Bilişsel gelişim bilişsel psikolojinin konusu olmaktadır. Psikolojideki diğer devinimsel hareketlerde olduğu gibi bilişsel psikoloji de (cognitive psychology) bir gece içerisinde ortaya çıkmadı. Özelliklerinin çoğu başkalarının çalışmaları yoluyla işaretlerini verdi. Bununla ilgili olarak “Bilişsel psikoloji, Psikoloji alanının tarihi içerisinde hem en yeni hem de en eski ekoldür denilmiştir. Wilhem Wundt zihnin yaratıcı faaliyetleri üzerine yaptığı vurgudan ötürü bilişsel psikolojinin habercisi sayılabilir. Yapısalcılık zihni oluşturan elemanları, işlevselcilik ise zihnin ne şekilde çalıştığı üzerinde durarak zihinle ilgilenmiştir. Davranışçılık çok köklü bir değişiklik yapmış ve bilinci yaklaşık 50 yıl boyunca alandan silmiştir. Bilince yeniden dönüş –bilişsel psikoloji hareketinin resmi başlangıcı 1950’lere dek uzanır (işaretlerini 1930’larda vermeye başlamış olmasına rağmen).²⁴ Bilişsel psikoloji ile ilgilen ve Avrupa’da çalışmaları ile meşhur olan Piaget

²⁰ Öğretmen Adayları İçin KPSS Eğitim Bilimleri, s. 15.

²¹ Feriha Baymur, *Genel psikoloji*, İnkilâp, 13. Baskı, İstanbul 1996, s.52.

²² Öğretmen Adayları İçin KPSS Eğitim Bilimleri, s. 7.

²³ F. Baymur, s. 60-63.

²⁴ Duane P. Schultz and S. E. Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, (Çev. Yasemin Aslan), Kaknüs Yay., İstanbul 2002, s. 615.

de bu dönemde yaşamıştır. Ayrıca Vygotsky'nin de, her ne kadar bu dönemde onun çalışmaları yayınlanmamış olsa da, çalışmaların hepsi bu yıllarda (1925-1936) yazılmış olmaktadır.

1.3.2. Bilişsel Gelişimin Tanımı

Biliş (kognition) bilme becerisidir; bilgi edinme ve bilgiyi kullanma becerisidir. Dikkat, bilgi işleme, sezgi, bellek, beceriler ve diğer birçok yetiyi içerir. *Bilişsel gelişimsel psikoloji* yaşam boyunca aklın, tecrübeleri yapılandırılmış bilgiye nasıl dönüştürdüğünü-organize ettiğini- ve bilgi yapılarının, akli sırasıyla nasıl organize ve reorganize ettiğini araştırır.²⁵

Bilişsel terimi bilgiyi, belleği, akıl yürütmeyi, sorun çözmeyi, kavramları ve düşünmeyi, yani zihni içine alır.²⁶ Neisser bilişsel terimini “duyusal verilerin dönüştürüldüğü, indirgendiği, detaylandırıldığı, saklandığı, hatırlandığı ve kullanıldığı” süreçler açısından tanımlamıştır. “Biliş insanoğlunun yapabilmesi mümkün olan her şey kapsıyordu. Bu nedenle bilişsel psikoloji duyum, algı, hayal kurma, problem çözme, düşünme ve diğer tüm zihinsel faaliyetler ile ilgilenmektedir.”²⁷

İsviçreli psikolog Piaget uzun yıllar (1948-1960) çocukta bilişsel gelişmeyi en ince ayrıntılarına kadar araştırmış ve devresel gelişmeleri içeren bir kuram ortaya atmıştır. Doğal gözlem yöntemine dayanan bu araştırmalar şu sonuçları ortaya çıkarmıştır: 1) değişik yaşlardaki çocuklar düşünce ve problem çözümlerinde niteliksel farklılıklar gösterirler. 2) Her çocuk belirli bir devre dizisinden geçerek bilişsel gelişmesini tamamlar. Bu devreler kültürel ve toplumsal farklılıklara karşın evrensellik gösterir. 3) Her devrede, bir önceki devrelerin bir sentezi yapılır ve problem çözümüne daha etkili, ussal bir yaklaşım geliştirilir.²⁸

Piaget'ye göre: bilişsel gelişim biyolojik temellidir ve çocuğun kendinden beklenen zihinsel davranışı yerine getirebilmesi için belli bir olgunluğa ulaşması gerekmektedir.

²⁵ Özgür Yorbık, Kognitif Gelişim teorileri.//Gelişim [www. Kognitif. mht/](http://www.kognitif.mht/).

²⁶ M. J. Gander and H. W. Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, (Yay. Haz.: Bekir Onur), İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara. 1993. s.153.

²⁷ Duane P. Schultz and Sydney Ellen Schultz, s. 622.

²⁸ Ç. Kâğıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Sosyal Psikolojisine Giriş, Evrim Yayını, 9. Baskı, İstanbul, Mart, 1996, s. 252.

Zihinsel açıdan gerekli olgunluk düzeye ulaşmadan bireyin herhangi bir bilgiyi öğrenebilmesi mümkün değildir.²⁹

Bazı yazarlar bilişi “yüksek mental işlevler” olarak düşünür. Buradaki odaklanma, mental içerikten (bilgi) çok mental işlevlerdir (düşünme). Bazı filozof ve yazarlar ise bilişi *niyet (intentionality)* gösteren herhangi bir mental işlem olarak tanımlarlar. Niyet, akılların özgül özelliğidir. İnançlar, hatıralar, amaçlar, arzular, beklentiler vs.nin tümü niyet içerir. Bilgi işleme sistemine dâhil edilen bilgi ya da işlenen bilgi herhangi bir şey olabilir. Bu sistem tasarımsal (representationally) olarak işlev görür; bu sistemdeki işlemler ve durumlar (states) niyetle ilgilidir (amaçlıdır, intentionality). Oysa ne hissettiklerimizin ne de aksiyonlarımızın niyetle ilgili olması gerekmez. Piaget’e göre biliş yapıdır, affekt ise enerjidir. (dümen/yapı biliş; enerjisi ise affekt). Biliş algıdan işlemleşme zamanı ile ayırt edilebilir; duyu (sensation) ve affekten niyet ile ayırt edilir.³⁰

Bazıları kognitif gelişimi, bilgiden bağımsız olarak işlem hızının ve mental aktivitenin karmaşıklığının artması olarak görürlerken, bazıları ise bilginin kognitif gelişimi belirleyeceğine inanırlar. Bazıları kognitif gelişimi açıklamaya affektide dâhil ederler, bazıları ise etmez. Bazıları (Piaget) içsel, biçimsel, kendi kendini yapılandıran düşüncelerin gelişimine değinir, bazıları ise (Vygotsky) dışsal-sosyal etkileşimsel alışverişin önemini vurgular. Bazıları bilişi *alana özgü (domain specific)* görür. Örneğin Haward Gardner bilişin müzik, mantık, sözel, uzaysal, kinestetik, intrapersonel, interpersonal, gibi farklı alanları olduğunu (“intelligences”) ileri sürer. Bilişi alana özgü görenler genellikle *nativist* bir yaklaşım içindedirler; kognitif yetiler doğuştandır, gelişim biyolojik olarak belirlenir, tecrübelerle özgülleşmiş işlem ünitesi (model) çok az etkilendir. Tersine Piaget ve Vygotsky bilişi *alana genel (domain-general)* olarak görürler, bu tüm aklın zenginliğidir. Bu *constructivist* (ya da *constructionist*) görüşe göre çocuk tecrübeleri yaşadıkça gelişim içsel olarak inşa edilir.³¹

1.3.2.1. İlk Çocuklukta Bilişsel Gelişim

Çocukların 3- 6 yaşlar arasındaki döneme “ilk çocukluk dönemi” olarak adlandırıyoruz, ancak bazen bu döneme “bireysellik kazanma dönemi”³² de denmektedir. Bunun nedeni

²⁹ Öğretmen Adayları İçin KPSS Eğitim Bilimleri, s. 41.

³⁰ Özgür Yorbık, Kognitif Gelişim teorileri. www.kognitif.mht/.

³¹ Özgür Yorbık, Kognitif Gelişim teorileri. www.kognitif.mht/.

³² O, A. Gürün, *Çocuğumuzu Tanıyalım*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1984, s. 27.

de çocuğun bu dönemde daha çok benmerkezci bir açıdan seyretmesidir. Piaget’ye göre bu döneme 2 – 7 yaş çocukları girmektedirler.

Bu dönem, mantıksal düşünmenin henüz kazanılmadığı dönem olmaktadır. Bu dönemin çocukları, simgesel işleve, tamamen benmerkezci bir düşünce yapısına ve benmerkezci konuşmaya sahiptir. Buna bağlı olarak da bir şeyi başka bir şeymiş gibi kullanabilir. Olayları koşullarına göre değil sonuçlarına göre değerlendirmektedirler. Tek yönlü ve ya özelden özele akıl yürütme özelliğine sahiptirler. Çocuklar bu dönemde doğa olaylarının birisinin yaptığına ya da birinin bunlara neden olduğuna inanmaktadırlar. Yapaycılık (artificialism) olarak adlandırılan bu özelliğe göre çocuklar güneşi birinin kibritle yaktığını düşünmektedirler. Bu dönem çocukları sihirli şeylere çok kolay inanabilmektedirler. Çocuklar, dikkatlerini bir durumun ya da nesnenin yalnızca bir özelliği üzerine yoğunlaştırmaktadırlar. Bu döneme Piaget *işlem öncesi* dönem adını vermektedir.³³

1.3.2.2. Okul Çağında Bilişsel Gelişim

Bu döneme Piaget yedi – on iki yaş (7 – 12) arasındaki çocukları için kullanır. Bu döneme “somut işlemler dönemi” denmekte ve bu dönemde mantıksal, sayı, zaman, mekân, boyut, hacim, uzaklık kavramları yerleşmeye başlar. Çocuklar bu dönemde işlemleri tersine döndürebilirler, zihinsel yetenekleri yetişkinlerinki gibi olmaya başlar, ancak soyut düşünce tam olarak gelişmemiştir. Piaget’ye göre bu dönemdeki çocuklar yeni bir takım kuralları getirebilirler, okul çağındaki bir çocuğun düşüncesinin başlıca özelliklerinden biri de “gruplandırma yeteneğine sahip oluşudur, ayrıca “sınıflama sıralama, serileme, değişmezlik, sayı ve mekân” kavramları da oluşmaya başlar. Ayrıca mantıksal düşünmenin başlaması duygusal yaşamda dikkate değer bir dengenin oluşumuna yardım olur. Son çocukluk dönemindeki çocuklar artık düşündükleri ve merak ettikleri çeşitli becerileri öğrenmeye başlarlar. Bu yaştaki çocukların dili hızla gelişmektedir bazen yetişkinin kullandığı kadar kullandıkları da görülür. Son çocukluk döneminin sonlarına doğru çocukta problemleri kendi kişisel girişimleriyle çözme yeteneğinin yüksek düzeyde geliştiği görülür.³⁴

³³ Öğretmen Adayları İçin KPSS Eğitim Bilimleri, s. 45.

³⁴ H. Yavuzer, s.115-118.

Bu dönem için bazı kaynaklarda “toplumsallaşma dönemi” olarak adlandırılmaktadır.³⁵ Çocuklar artık okullarda öğretmen, arkadaş, dost gibi ilişkiler edinmektedirler ve eskiden olduğu simgesel oyunlar yerini artık rollü oyun veya kurallı oyun almaktadır.

1.4. DİNİ GELİŞİM

İki yaşından itibaren artık çocuk konuşması, idrak mekanizmaları gelişir ve çevresinde olup bitenleri anlamaya, kendisi ile çevresi arasındaki farkı sezmeye başlar. Böylece kendisini tanımaya ve fark etmeye başlamasıyla beraber, güvenlik duyma, sevilme gibi ihtiyaçları ağırlık kazanır. Bu çağdaki çocukların zekâsı henüz kavramları anlayacak derecede gelişmemiş olduğundan, çevresindeki kişilerde gördüğü davranışları taklit etmeye çalışır. Bu nedenle çocuktaki dini duygunun gelişmesinde, dini tavırların şekillenmesinde ve belirlenmesinde, ailenin önemli etkisi ve rolü vardır. Bütün gözlemler ve araştırmalar dini tutum ve davranışların teşekkülünde çocuğun çevresindeki kişilerin (ailesinin) etkisinin en belirgin faktör olduğu konusunda birleşmektedirler.³⁶

Aile fertlerinde gördüğü ibadetlere, dini motifli her türlü davranışa, içten gelen duygularla yönelir, onların dini yaşantılardan örnek alarak kendide aynı davranışlarını uygulamak ister. Evde bulunan halkın Allaha ibadet ederken yaptığı hareket, söylenen kelimeler, çocuk tarafından dikkate alınan bir faaliyet, kendi bilincine yerleştirir sonra onu yavaş yavaş benimsemeye başlar. Bu dönemde çocuğun diğer gelişim süreçleri ile beraber dini duygusu da gelişmeye başlamış olur. Bu dönemde çocuk din ile ilgili bazı kavramları öğrenir (melek, cin, cennet) ve onlar üzerine yorum yapmadan söylendiği kabul eder.³⁷

İlk yıllarda din ve hayat o kadar iç içedir ki, onlar ayırt edilemezler. Çocuk, maddi dünyaya ilişkin kendi ilk duyu tecrübesini insan ile eşyanın ayrılaşmadığı bir dünya olarak edinir. Daha sonra o, bu deneyimlere dayandırılarak algılar ve kavramları edinir. Onları önce hayalinde sonra da dili kullanmayı öğrendiğinde sözsiz imgeler ve kelimelerle sembolize eder.³⁸

³⁵ O, A. Gürün, s. 44.

³⁶ Antonio Vergote, *Çocukta Din*, (Çev: Erdoğan Fırat) A. Ü. İ. F. dergisi, C. 22, s. 315.

³⁷ Ronald, Goldman, *Düşünme ve Dine Tatbiki*, S. B. E. D., (Çev. Süleyman Akyürek) Sayı 11, Yıl 2001, s. 419.

³⁸ Ronald, Goldman, s. 419-448.

Çocuk okula başladıktan sonra yani son çocukluk döneminde (6–11 veya 13) çocuğun çevresi ve anlayışı genişler, anlaşılmaz olan kavramlar yavaş yavaş açıklık kazanmaya başlar. Daha önce, Allah'ı insana ait modeller çizgisinde düşünülen antropomorfik düşünce yerini sembolik ve soyut anlayış alır. 12 yaş civarında çocuk tam olarak Allah'ı soyut bir kavram olarak düşünür ve anlayabilir.³⁹

Çocuk tarafından otorite olarak kabul ettiği kimselerin her şeyi bilmediği ve gücü her şeye yetmediği anlamaya başlar. Aile bireylerinin dini davranışları çocuğu son derece etkiler. Son çocukluk döneminde çocuğu etkilediği faktörlerden biri de okul olmaktadır.

³⁹Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, T.D.V.Y., Ankara 1998, s. 265.

İKİNCİ BÖLÜM

L. S. VYGOTSKY VE DÜŞÜNCELERİ

2.1. LEV SEMENOVİÇ VYGOTSKY

2.1.1. Lev Semonoviç Vygotsky'nin Hayatı ve Eserleri

2.1.1.1. Hayatı

Yahudi bir ailenin çocuğu olan Vygotsky5 Kasım 1896'da Rusya'da dünyaya gelmiştir. Moskova Üniversitesindeki yıllarını, dilbilim, toplumbilim, psikoloji, felsefe ve sanat alanlarında yaptığı çalışmalarla geçirmiştir. Asıl eğitimi filoloji ve hukuk üzerinedir. Çalışmalarını edebiyat ve dilbilimi alanlarında yaptı ve doktora derecesini sanat psikolojisi üzerine yazdığı (Psikologiya İskustva "Sanat Psikolojisi" adlı) kitapla almıştır. 1917'de kariyer hayatına psikolog olarak başlayan Vygotsky, psikoloji alanında sistemli bir şekilde çalışmaya 1924 yılında başlamış ve bundan on yıl sonra 1934'te, 38 yaşındayken tüberküloz hastalığından vefat etti. Vygotsky, önceleri Batı dünyasında pek tanınmazken, 1962'den sonra "Thoughts and Language" (Düşünce ve Dil) adlı çalışmasının tercüme edilmesiyle tanınmaya başlanmıştır. Günümüzde özellikle A.B.D'de gelişim psikolojisinin özellikle öğrenme kuramlarının önemli bir öncüsü olarak görülmektedir. Vygotsky'nin teorisini anlamak için o dönemin politik çevresine bakmak önemlidir. Vygotsky Psikoloji üzerinde çalışmaya Rus devriminden kısa bir süre sonra başladı. Bu dönemde çarlık rejiminin yerini Marksizm almıştı. Marksizm'in felsefesinde sosyalizm ve toplumsallaşma vurgulanmaktadır. Ayrıca Marksizm'in kişilerden beklediği, kendi hedef ve başarılarını toplumun gelişme ve ilerlemesine adanmalarıdır. Paylaşım ve işbirliği desteklenmiş, kişilerin şahsi başarıları, kültür ve toplumun başarısının bir yansıması olarak görülmüştür. Marksistler tarihe de önem vermişler ve kültürün ancak onu şekillendiren düşünce ve olayların sorgulanması ile anlaşabileceğine inanmışlardır. Bu doğrultuda Vygotsky tüm bu unsurları sosyokültürel yaklaşım terimiyle insan gelişimi modeline dâhil etmiştir. Marksist

felsefeye inanan Vygotsky, Marksist çizgide bir ruhbilim yaratmaya çalışmış ve insanı ancak toplumsal-tarihi muhteva içinde anlayabileceğimizi vurgulamıştır. Bu nedenle iki temel gelişim akımları arasında köprü rolü oynayacak bir kuram oluşturmaya çalışmıştır. Bu temel görüşlerden biri doğal, çocuğun içinde bulunduğu taraf, diğeri ise çocuğun içinde bulunmadığı ancak onu etkileyen sosyo-tarihsel tarafıdır.⁴⁰

Marksist felsefeyi benimseyen Vygotsky bu anlayışını, kendi deyimi ile psikolojideki çalışmalarına ve bilimsel anlayışına yansıtmıştır. Vygotsky'nin Marksizm'den bahsederken biz, 1930'da özel Sovyet ideolojiye bir parçası immişçesine giren kaba Marksizm anlayışından bahsetmemektediriz. O Marksizm ki "Marksizm-Leninizm felsefesi" adı altında Udin ve Midin tarafından Sovyetler Birliğinin her bir V.U.Z.'de (üniversiteler, yüksekokullar) propaganda yapılan bu Marks felsefesiyle hiçbir benzerliği taşımamaktadır. Vygotsky tam bir Marksist-diyalektiği benimsemişti ve 1930'da sağcılığı benimseme suçundan Stalin tarafından cezalandıran A. M. Deborin'nin grubuna girmektedir.⁴¹

1924 Ocak ayında L. S. Vygotsky II. Rus Psiko-noroloji kongresine katıldı ve orada bazı konulara değindi. Bu kongre konuşmasından sonra (Vygotsky bu kongrede "refleks ve psikoloji araştırmaların metodolojisi" adlı makaleyi okudu (tanıttı)) kendisine psikoloji enstitüsünde çalışma teklifi yapıldı ve bu teklif kabul edildi. Bu dönemde Vygotsky 28 yaşındaydı, fakat o, bilimle daha 1913-17 yıllarında ilgilenmeye başladı. Aynı zamanda hukuk fakültesinin yanında tarih-edebiyat fakültesini okuyordu. Kendisini çok yetenekli ve eğitim sever birisi olduğundan dolayı aynı zamanda birkaç görevi yapabiliyordu. Hem tiyatrodaki görevlisi (tiyatro sahnelerini yazar), tarihçi (Gomel'de üst sınıflar için seçmeli tarih dersleri veriyordu) ve politik ekonomikçi (Moskova Üniversitesinde polit-ekonomik seminerleri çok iyi bir şekilde verebiliyordu) olarak çalışıyordu. Bunların hepsinin yanında Vygotsky felsefeyi de bu dönemde öğrenmeye başladı ve alman felsefesini profesyonel bir şekilde öğrendi.⁴²

L. S. Vygotsky hayatının son yıllarında "çocuk psikolojisi" ile ilgili büyük çalışmasını yazıyordu. Bazı bölümler onun tarafından yazıldı bazı bölümler ise sadece işaretlenmiş

⁴⁰ Lev-Semenovich-Vygotskynin-Bilissel-Gelişim <http://www.odevarsivi.com>

⁴¹ Vygotsky, *Psikologiya Razvitiye Çeloveka*, "Eksmo", "Smisl" Moskova 2005 s.4-5.

⁴² L. S. Vygotsky, *Sobraniye Soçineniy*. I-VI, C- I, s-11-13.

ve onun tarafından okunulan makaleler halinde kaldı. “Büyüme Sorunu” adlı makalesi Vygotsky tarafından yayına hazırlandı.⁴³

Vygotsky’nin, 1934 yılında verem hastalığından dolayı vefat ettiğini biliyoruz fakat M. G. Yaroşevsky’ye göre O, havasızlıktan ölmüş, sadece maneviyat içeren vakumda daha fazla yaşayamadı. İllaki C. Marks’ı okumaya zorlayan ve kanunun başını tutan doktrinerlerin bulunduğu vakumda yaşamak istemedi.⁴⁴

2.1.1.2. Eserleri

“Psikologiya Razvitiye Çeloveka”: “İnsanın Gelişim Psikolojisi” **L. S. Vygotsky.** - Moskova: Smısl yayınevi; Eksmo yayınevi, 2005.

Bu eser Lev Vygotsky’nin çalışmalarından, M. G. U. Psikoloji Fakültelere yararlı olacak şekilde ve G. L. Vygotskaya ile E. E. Kravtsova tarafından 2005 tarihinde, seçilerek bir araya toplanmıştır. Bu çalışmada psikoloji üniversiteler toplumuna yararlı olacak düşünce ve dilekler ile ilgili kayıtları vardır. Öğrenim sürecinde lazım olan bütün konular bu çalışmaya girmektedir. Kitap içinde bulunan konular genel psikolojiyi takdim ediyor. Kitabın toplamı ise 1136 sayfadır. Kitabın yazarlarına göre bu kitap Vygotsky’nin en büyük çalışması olan VI – ciltlik eserinden bile daha değerli olmaktadır. Bunun sebebi ise çalışmada bulunan nadir ve ilginç malzemelerin bulunmasıdır.

“Lektsiyi po Psikologii”: “Psikoloji Makaleleri” **L. S. Vygotsky.** – Sankt–Petersburg: Soyuz Yayınları; 1997.

Bu kitap içine L. S. Vygotsky’nin, psişğin üst fonksiyonlara ve çocuklukta onların gelişimine adanmış olan altı makale girmektedir. Bu makaleler aynı zamanda Vygotsky’nin diğer çalışmalarından bazılarında bulunmaktadır. Çalışmada düşünce, irade, hayal gücü, algı, duygu ve bellek gelişiminden bahsedilmektedir. Yayına A. N. Draçev ile K. P. Orlova tarafından hazırlanmış ve 144 sayfadan ibarettir.

“Sobraniye Soçineniy”: “Makaleler Koleksiyonu” **L. S. Vygotsky** adlı çalışma VI ciltten oluşmaktadır.

Cilt – I: Voprosı Teorii i İstorii Psikolgii (1982). “Psikoloji Tarihi ve Teori İle İlgili Soruları”

⁴³ D. B. Elkonin, s.288.

⁴⁴M. G. Yaroşevsky, *L. S. Vygotsky v Poiskah Novoy Psihologii*. <http://psylib.org.ua/books/yaros07>

Cilt – II: Problemı Obşey Psikologii (1982). “Genel Psikolloji Sorunları”

Cilt – III: Problemı Razvitiya Psihiki (1983). “Ruhsal Gelişim Sorunları”

Cilt – IV: Detskaya Psikologiya (1984). “Çocuk Psikolojisi”

Cilt – V: Osnovı Defektologii (1983). “Defektolojinin Esasları”

Cilt – VI: Nauçnoye Naslediye (1984). “Bilimsel Mirası”

Bu çalışmada Vygotsky tarafından farklı dergilerde ve broşürlerde yazmış olduğu makaleleri bir araya toplatılmıştır. Çalışmada farklı konuları yer almaktadır. Ayrıca bazı psikologların çalışmaları için Vygotsky tarafından yazılmış olduğu önsözlerine de yer verilmektedir.

“Soznaniye Kak Problema Psikologii Povedeniya”: “Davranış Psikoloji Sorunu olarak bilinç” **L. S. Vygotsky:** 1925.

Bu konu K. N. Kornilova gözetim altında hem Moskova hem de Leningrad’de olmak üzere 1925 yılında “Psikologiya i Marksizm” adlı derlemede yayınlandı. L. Vygotsky’nin vefatından seneler sonra bu yazı aynı adı altında “Sobraniye Soçineniy” adlı VI ciltlik eserde yer aldı. Kısa bir zaman sonra da “Psikologiya Razvitiye Çeloveka” adlı çalışmasında yer aldı.

“Psikologiya İskustva”: “Sanat Psikolojisi” **L. S. Vygotsky;**

İlk defa 1965 yılında, ikinci baskısı da 1968 yılında çıktı. Bu çalışmada yazar 1915 – 1922 yıllarında kendisine ait olan çalışmaları özetlemektedir. Bu çalışma Rus teori ve sanat gelişimini karakterize eden temel çalışmalarından önemlisi olmaktadır. Çalışma uzmanlar kapasitesinde olanlara göre; estetikçiler, psikologlar, sanatlar uzmanları ve genel olarak okuyucular için yazıldı.

“Pedagogičeskaya Psihologiya”: “Eğitim Psikolojisi” **L. S. Vygotsky.**

Vygotsky döneminde kitap halinde çıkan ilk ve büyük çalışmalarından biri olmaktadır. Dominant reaksiyonları öğretimine adanmış deneysel araştırma olmaktadır. Kitap L. S: Vygotsky tarafından 1926 senesinde yayınlandı.

“Mışleniye i Reç”, “Düşünce ve Dil”: **L. S. Vygotsky.** 1999. 352 sahifeden ibarettir.

Günümüze kadar beş baskı yapılmıştır. İlk baskısı Vygotsky’nin vefat ettiği dönemde (1934’te) yayınlandı. İlk baskısına göre son baskısında düzeltmeler olmuştur. Bu kitabın

Türkçeye çevirisi bulunmaktadır. Deneysel Psikoloji çalışmalarından en zor ve karmaşık olduğunu söyleyebiliriz. Düşünce ve dil sorularını içermektedir. İçinde J. Piaget ve V. Ştern'nin çalışmaların problemleri de açıklanmış ve eleştirilmiştir.

“Psikologiya”, “Psikoloji” L. S. Vygotsky; Eksmo – Pres, Moskova, 2000.

Bu çalışma genel psikoloji üzerine yapılmıştır. İçeriğinde sinir faaliyetleri, algılama, dikkat, bellek, düşünce, karakter, psikoloji sistemleri, kavrama, düşünce ve dil, muhakeme v.s. konuları işlenmektedir. 1002 sayfadan oluşmaktadır.

Vygotsky'nin birçok çalışması vardır, hepsini burada bahsetmek mümkün olmamaktadır. Diğer çalışmalarından birkaç tane örnek verebiliriz. “İstoriçeskiy Smisl Psikologičeskogo Krizisa”, “Psikoloji Krizin Tarihsel Anlamı”; “Orudiye i Znak v Razvitiye Rebönka”, “Çocuk Gelişimindeki Araç ve İşaretleri”; “Uçeniye ob Emotsiyah”, “Duygular Hakkında Öğretiler”; “Konkretnaya Psikologiya Çeloveka”, “İnsanın Somut Psikolojisi”. Bu çalışmalar ilk makaleler halindeydi ve günümüzde bunlar Vygotsky'nin VI ciltli eserinde yer almaktalar.

2.1.2. Vygotsky L. Semonoviç'in Psikolojideki Yeri

Amerikan filozofu olan S. Tulmin Vygotsky'ye “Psikolojinin Mosardı” ismini verdi. Mosard gibi Vygotsky de çok erken dönemlerde hayatıyla vedalaştı, fakat kendinden sonra birçok şey bıraktı. Eğer Freud onun yaşında hayatıyla vedalaşsaydı biz psikanalizi bilemezdik. Eğer Pavlov bu yaşta hayatıyla vedalaşmış olsaydı biz şartlı refleksi öğrenemezdik. Vygotsky insanın psikolojik hayatı ile ilgili bilgi sistemine çok katkıda bulundu. Onun tarafından elde edilen sonuçlar terbiye, eğitim ve enstitü organizasyonlarında kullanıldı.⁴⁵

Vygotsky çocuk psikolojisinde yeni çığır açtı, “Yakınsal Gelişim Alan'ını ortaya koyarak ve temellendirerek yerli psikoloji okullarından birinin açılmasına sebep oldu. Onun düşünceleri psikoloji gelişiminde ve pedagoji psikolojisinde Sovyet teorisinin biçimlenmesinde büyük rol oynadı.⁴⁶ Onun fikirleri -Freud ile başlayıp Piaget'ye kadar-gelen kurucuların hepsi ile diyalog formunda geçmektedir.⁴⁷

⁴⁵ M. G. Yaroşevsky, *L. S. Vygotsky v Poiskah Novoy Psihologii*. <http://psylib.org.ua/books/yaros07>

⁴⁶ V. A. Slastenin and V. Kaşirin, *Psihologiya i Pedagogika*, 5-Baskı, Akademiya, Moskova 2007, s. 50.

⁴⁷ M. G. Yaroşevsky, *L. S. Vygotsky v Poiskah Novoy Psihologii*. <http://psylib.org.ua/books/yaros07>

Vygotsky daha 30'larda affekt (duygu, şiddetli sinir buhranı) ile entelekt (entelleştirme, zihinselleştirme) gelişimin tek bir gelişim olduğuna işaret etti. Ama günümüzde bile onlara her birinin ayrı bağımsızlığı olan ve hiç çatışmayan süreçler olarak araştırılmaktadır. Bu da pedagoji teorisinde ve pratiğinde öğrenmeyi terbiye etmesinden, terbiye vermeyi de öğretmeden ayırmış gibi telaffuz etmesine sebep olmaktadır.⁴⁸

Tek başına bir insan faaliyetinin, onun sosyal ilişkilerini ve kavramsal-sembolik sistemi olmadan, ortaya çıkışını anlamak mümkün olmadığını ilk defa Vygotsky fark etmiştir. Ve O, öyle psikolojik kavrayış kurmaya çalıştı ki, bu kavrayışta insanın sosyal-konuşma ile faaliyet, teorik olarak, birlik içinde harekete geçecekler. O, bunu büyük çoğunlukla başardı. Onun yaklaşımında bulunan birkaç an görmekteyiz. İlk: **“mana’yı” psikolojik düşüncesinde analiz etti.** Daha önceden mantık, lengüistik ve semiyotik’te var olan “anlam” anlayışı Vygotsky tarafından genel psikoloji ve gelişim psikolojisinde kullanılmaya başlandı. İkincisi: **“anlamın” dinamik ve sürekli karakterine sahip olmasıdır.** Vygotsky için “bu işaret operasyonu içsel strüktür olmaktadır”⁴⁹ düşünceden kelimeye kadar olan yol anlamına gelmektedir. Üçüncü: **nesne manasının anlayışı.** Buna neredeyse ilk olarak Vygotsky işaret etmiştir. Her ne kadar bu düşünce Rubinşteyn, Uznanze, Leontyev de bulunsa da onlar daha sonra yaşamışlardır. Dördüncü: **Şuurun anlam yapısı**(Vygotsky’nin anlam düşüncesi) “anlamın içine ne giriyorsa anlamının sonucu da o olmalıdır, fakat işarete bağlı olmamaktadır.”⁵⁰ Beşinci: **anlamın sosyal yapısı (işaret).** “Çocuğun her tür sembolik faaliyeti sosyal işbirliğin forması olmaktadır”.⁵¹ Altıncı: **işaret, sosyalleşen ve sosyalleştiren bir tek anlam olmaktadır.** Yedinci ve en önemlisi: **kelime ve faaliyet bir tek psikoloji sistemine bağlı olmaktadır.** Bunlar birbirine nasıl bağlı olduklarını Vygotsky çocuk oyunları ile ilgili araştırmalarında çok net bir şekilde göstermektedir.⁵²

Onun için “gelişim, maddi ve psikolojik taraflarının, çocuğun gelişim basamaklarında bireysel ve sosyal birliklerin karakterize olan sürecidir. Belli bir yere kadar dolar, sonra sıçrama ile her hangi bir yaş biçimine girer”⁵³ düşüncesi önemlidir. Bildiğimiz gibi

⁴⁸ D. B. Elkonin, s.291.

⁴⁹ L. S. Vygotsky, C-I, s. 160.

⁵⁰ L. S. Vygotsky, C-I, s. 165.

⁵¹ L. S. Vygotsky, C-VI, s.56.

⁵² Vygotsky, *Psikologiya Razvitiye Çeloveka*, s.9.

⁵³ Vygotsky, C-IV, s.248-249.

Vygotsky beş sıçrama veya “kriz” ortaya koydu. Bunlar yeni doğanın krizi, bir yaş krizi, üç yaş krizi, yedi yaş krizi ve on üç yaş krizleridir.⁵⁴

Ayrıca Vygotsky şunu belirtmektedir: “Çocuk şu anda ne yapıyor veya yapabiliyor önemli değildir, önemli olan çocuk yarın ne yapar veya yapabilir sorunudur. Bu durum şuna benzemektedir: bahçıvan, ürünlerin çeşitlerini belirtirken, daha meyveleri olgunlaşmamış olan ağaçların durumunu önemsemeden, sadece olgunlaşmış meyveleri sayarak, yanlış yapmış olurdu. Aynı şekilde psikolog da olgunlaşmakta olanını bir tarafa bırakarak olgunlaşmış olanını önemseyerek hiçbir zaman genel gelişimin iç tarafını öğrenemez.”⁵⁵

2.1.3. Lev Vygotsky’ye Göre J. Piaget’in Düşünce ve Dil Adlı Çalışmasında Bulunan Problem

Bu konuya başlamadan önce Piaget’nin kendi araştırmalarıyla hangi sonuçları ortaya çıkarttığını hatırlayalım.1) değişik yaşlardaki çocuklar düşünce ve problem çözümlerinde niteliksel farklılıklar gösterirler. 2) her çocuk belirli bir devre dizisinden geçerek bilişsel gelişmesini tamamlar. Bu devreler kültürel ve toplumsal farklara karşın evrensellik gösterir. 3) her devrede, bir önceki devrelerin bir sentezi yapılır ve problem çözümüne daha etkili, ussal bir yaklaşım geliştirilir.⁵⁶

Vygotsky’ye göre Piaget kurduğu teori ile getirdiği yenilikler aslında kendinden önceki dönemlerinde de eski düşüncelerin yardımı ile ifade eden birçok şey gibi basit ve gündelik olmaktadır. Piaget’nin de dile getirdiği gibi çocuk, küçük olgun insan değildir ve onun zihni de olgun olan insanın küçük zihni olmamaktadır.

Piaget kendi çalışmasında çok basit bir yöntemle mühlik/kritik ikilikten kaçmaya ve dar olan olgu dairesinde kilitlenmeye çalışıyor. Aslında O, olgulardan başka bir şey bilmek istemiyor ve bilinçli olarak genellemeden en çok da mantığa bağlı olan psikoloji problemlerin sınırlardan ayrılmayı, kavrama teorisi ve felsefe tarihinden kaçmaya çalışıyor. Ona göre en temiz ve güvenilir, deneyci (ampirik) toprak olmaktadır. Piaget kendi çalışmaları kastederek diyor ki: “bu çalışmalar olgu ve malzemelerin toprağı olmaktadır. Bizim çalışmamız farklı bölümleri bir arada açıklayan çalışma değil, bir tek

⁵⁴ L. S. Vygotsky, *Psikologiya Razvitiye Çeloveka*, s.10.

⁵⁵ L.S. Vygotsky, C. IV, s.262.

⁵⁶ Ç. Kâğıtçıbaşı, s. 252; Bu bilgiler çalışmamızın s. 13-14’te bulunmaktadır.

metodu açıklamaktadır.”⁵⁷ Piaget krizden (bunalımdan) kaçmak için olgulardan oluşan yüksek ve güvenilir duvarlar ördü. Ancak olgular ona ihanet ettiler ve problemler getirdiler. Aslında buradaki problem (her ne kadar gelişmemiş olsa da) Piaget’nin kaçmak için çok çaba gösterdiği “teori” olmaktadır. Vygotsky’ye göre Piaget’nin çalışmalarında teori bulunmaktadır ve Piaget bu teoriyi “bu kaçınılmaz, bu kader” olarak ifade ediyor. Piaget kendi araştırmalarında sadece deneylerin getirdiği olguları takip ettiğini izah ederek şöyle diyor: “tabii ki bir deneyde hipotezlerin kurulması gerektiğini biz biliyoruz, fakat biz sadece olguları inceleme ile sınırlanacağız”.⁵⁸ Fakat kim olguları gözden geçirse muhakkak bunu bir teoriye dayanarak yapar. Kim yeni olguların bir araya toplananın anahtarını bulmak istiyorsa onları elde eden ve mana veren olgu felsefesini açıklamak, tanıtmak zorundadır. Böyle yapılmaz ise olgular dilsiz ve ölü kalabilir. Piaget bilinçli ve niyetli olarak kendi araştırmalarında sistemden kaçıyor. O, kendi araştırmalarının tutarlılık, yetersizliklerinden ve kınamalarından korkmuyor. Piaget’nin kendi deyimiyle aşırı sistematik açıklamalardan ve en çok da genellemelerden kaçıyor. Ancak kendi araştırmalarının sonunda sentez yapmaya çalışacağını söyler. Piaget kitabının sonunda kısa bir şekilde bütün çalışmalarından genel bir sonuç yapmaya çalışıyor, belli bir sisteme getirip araştırmalarda bulunan farklı olgu sonuçlarının arasında ilişkiyi işaretliyor ve bu olgu çeşitlerini bir bütünlüğe götürüyor. Bu araştırmalar çocuk düşüncesinin birçok özelliğine değinmektedir. Mesela: çocuklarda dil ve düşünce benmerkezciliği, entelektüel gerçekçilik, senkretizm, anlaşılmayan davranışların, bilincin zorluğu, çocukluk yaşında içgözlem yetersizliği v. s.. Sorun şurada ortaya çıkmaktadır: “acaba bu olaylar rabitasız bütünlük oluşturabilirler mi?”⁵⁹ Bu soruya verilen olumlu cevabından sonra yazar olguların analiz bölgesinden teori bölgesine geçmek zorunda kalıyor ve olgularının bu teori yardımıyla analiz yapabileceğinin farkına varıyor.

Piaget’nin çalışmalarındaki temel teorisi çocuğun ego-merkezli düşüncesi olmaktadır. Piaget ego-merkezli düşünceyi, genetik, fonksiyonel ve yapısal görüm noktalarına göre autistic (içe yönelik) düşünce ile yönlendirilmiş, akıllı düşünce arasında yerleşmiş düşünce biçiminin ara-geçit olduğunu belirtir ve “Yönlendirilmiş düşünce- bilinçlidir, hedefleri belirtir. Autistic düşünce ise bilinçsiz olmaktadır”⁶⁰ diye açıklama yapar.

⁵⁷ J. Piaget, *Reç i Mışleniye Rebönka, Moskova., Leningrad, 1932, s. 64.*

⁵⁸ J. Piaget, s. 64.

⁵⁹ J. Piaget, s. 370.

⁶⁰ J. Piaget, s. 95.

Vygotsky'ye göre düşüncenin ilk biçimi sosyal olmaktadır. Düşünce, gelişim ölçülere göre daha çok tecrübe yasalarına ve mantığa boyun eğer. Autistik düşünce ise bireysel olmaktadır ve özel yasalar toplamına boyun eğer. Ego-merkezli düşünceyi yapı ve işlev açısından autistik ve real düşünce arasındaki genetik sıraya koymamız gerekmektedir. Bu düşüncenin görevi gerçekliğe uymaktan ziyade kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmaktadır.

Piaget diyor ki: “Biz çocuk düşüncesine ego-merkezli adını verdik çünkü bu düşünce kendi yapısına göre autistic kalmaktadır, fakat onun ilgisi organik veya oyun ihtiyaçlarına yönlendirilmemiş, olgun insan düşüncesine benzeyen zihinsel uymaya yönlendirilmiştir”.⁶¹ Kendi araştırmalarında Piaget sürekli olarak ego-merkezli düşünceyi autizimden ayıran anlarından daha çok autizm'e yaklaştıran anları kullanmaktadır.

Piaget, senkretizm ve çocuk mantığının çizgilerini egomerkez yapının sonuçları olarak görür.⁶² Ayrıca görüyoruz ki sadece egosantrizm değil senkretizm de düşünce ve rüya mantığı arasında ara-geçit nitelikte olmaktadır.

Vygotsky'ye göre Piaget'nin çalışmalarında çocuk egosantrizmi belirten kaynak, psikonaliz teorisinden gelmektedir. Çocuk psikoloji tabiatındaki ilkel düşünce biçimi, autist olmakta, real düşünce ise daha sonradan gelen ürün olmaktadır ve çocuğa uzun ve sistematik zorlamadan sonra sosyal çevreden gelir. Piaget egosantrizmde iki kök olduğunu düşünür. Birincisi psikanalizden sonra gelen çocuk asosyalliği, diğeri de ego-merkezindeki pratik faaliyetin özgü olan karakterinde bulunmaktadır. Böylece Piaget, çocuk mantığını sahip olduğu zenginlikler ve çeşitleriyle beraber ego-merkezin gösterileri olarak görüyor.

Piaget'ye göre çocuklardaki ego-merkezli düşüncesi kaçınılmaz bir biçimde çocuk psikolojisine bağlıdır ve çocuk tecrübelerinden bağımsız olarak belli yasalara göre ortaya çıkar.⁶³ “Çocuk düşüncesini eğitim ve olgunlar tarafından çocuklara tabii tutulan etkenlerden tecrit edemeyiz. Ayrıca foto-filimde olduğu gibi bu etkenler çocuklarda iz bırakmazlar”.⁶⁴ Bu son olan konuyu da ele alarak biz, Piaget araştırmalarındaki felsefesinin açıklığa, çocuk psikoloji gelişimindeki sosyal ve biyoloji

⁶¹ J. Piaget, s. 374.

⁶² J. Piaget, s. 373.

⁶³ J. Piaget, s. 372-373.

⁶⁴ J. Piaget, s. 408.

yasallığına, genel çocuk gelişiminin tabiatına yaklaştık. Filogenez ve ontogenez açısından autistik düşünce hem çocuğun hem de olgun insanın zihinsel gelişiminde birincil olmamaktadır. O, bütün gelişim süreci içerisinde bulunan primitif fonksiyonu, diğerlerinde başlangıcı aldığı ilk ve özel biçimi olmamaktadır.

Piaget, Freud'un yaptığı gibi "Autistik düşüncenin bilinçaltı düşünce" olduğu düşünceden geçmektedir. Ona göre: "ego-merkezli düşünce tam olarak bilinçli değildir ve bundan dolayı da olgun insanın akıl yürütme ile bilinçsiz rüya faaliyetinin arasında bir yerlerde bulunmaktadır. Çocuğun sadece kendisini düşündüğünden dolayı kendi akıl yürütme mekanizmasını idrak etmeye ihtiyaç duymaz".⁶⁵ Piaget burada "bilinçsiz akıl yürütme" tabiri kullanmaktan çekiniyor, çünkü onun çok kaygan olduğunu kabul ediyor. Bundan dolayı da çocuk düşüncesinde mantıksal eylemin var olduğunu, ancak mantıklı düşüncenin olmadığını söylemeyi tercih ediyor. Bunun sebebi de ego-merkezli düşüncenin bilinçsiz olmasıdır. Piaget'ye göre çocuklarda görünen mantıklı olayların çoğu genel sebeplere götürülmüş olmaktadır. Bu mantığın kökleri ve sebepleri 7-8 yaştaki çocukların ego-merkezli düşüncede ve insiyaki oluşunda yatmaktadır.⁶⁶ Piaget ayrıntılı olarak çocuğun introspect (iç gözlem) ile ilgili yeteneklerin yetersizliği, bilgi edinme zorluğunun üstünde durur ve kendince ego-merkezli olarak düşünen insanlar kendilerinin diğer insanlardan daha iyi olduğunu, ego-merkezin bizi, doğru iç-gözleme götüreceği ile ilgili düşüncelerin yanlış olduğunu iddia eder.

Bu konu ile ilgili Vygotsky şöyle sonuca varır: "Buradan biz görüyoruz ki otistik düşünce genetik, yapısal ve fonksiyonel ilişkilerde birincil olmamaktadır ve düşüncenin sonraki biçimleri de ondan çıkmamaktadır. Şu halde çocuğun ego-merkezli düşüncesinin bu birincil, temel ve yüksek düşünce biçimlerinin ara-geçit basamağı olduğu görüşü yeniden gözden geçirmeye ihtiyacı olduğu kanaatindeyiz".⁶⁷

Böylece Piaget farklı yönlerde olan ipleri bir noktaya toplamaya çalışıyor. Bu iplerin yardımıyla çocuk mantığını karakterize eden, birbirinden bağımsız olan birçok çizgiyi bir arada tutuyor ve onları bir tek sebebe koşullandırılan yapısal olaylar bütünü haline getiriyor. Bundan dolayı küçük bir sallantıda bile çocuk ego-merkezi ile ilgili diğer teoriler de şüphe altına düşmektedirler.

⁶⁵ J. Piaget, s. 379.

⁶⁶ J. Piaget, s. 381.

⁶⁷ L. S. Vygotsky, *Mışleniye i Reç*, 5. Baskı (düzeltilmiş) İzdatelstvo Laberint, Moskova 1999. s.62.

Piaget’ye göre bütün çocukların konuşmalarını ego-merkezli ve sosyalleştirilmiş olmak üzere iki gruba bölebiliriz. Ego-merkezli dil, çocuğun sürekli olarak kendinden bahsettiği için ve kendini karşı tarafın yerine koyamadığı için ego-merkezli olmaktadır. Çocuk kendinin dinlenip dinlenmediği ile ilgilenmez, cevap beklemez, karşı tarafa her hangi bir haber vermek için istekli olmaz. “Çocuk kendisiyle sanki bunu biri dinliyormuşçasına konuşur. O hiç kimseye dönük konuşmaz”.⁶⁸ Ayrıca Piaget’e göre ego-merkezli konuşma en yüksek seviyede küçük yaşlarda bulunur ve genelde bu 6–7 yaş civarı olmaktadır. Ego-merkezli konuşmadan yola çıkarak Piaget, 6,5 yaşlarındaki çocukların düşüncesi de %44 ile %47 civarlarında ego-merkezli olduğunu söyler.⁶⁹ Daha küçük yaştaki çocuklardan bahsetmemiz gerekirse bu rakamların yükseldiğini görürüz. Olgun insan tek başındayken bile sosyal olarak düşünürken, 7 yaşından küçük olan çocuk toplumda bile ego-merkezli olarak düşünebiliyor. Ayrıca çocuğun konuştuklarından başka konuşmadıkları birçok ego-merkezli düşünceler bulunmaktadır. Böylece ego-merkezli düşünce kat sayısı ego-merkezli dil kat sayısını yükseltir. Gerçektende Piaget tarafından Jenev’de bebek evinde yapılan araştırmada ancak 7-8 yaşlarında çocuklar elbirliğiyle çalışmaya ihtiyaç duyuyorlar. Bunun sebebi çocuk dilinin iki çeşitli olmasıdır. Biri kelimenin yerine geçen jest, hareket ve mimiklerden, diğeri ise kelimenin kendisi olmaktadır. Böylece Piaget kendi araştırmaları ile ilgili bir hipotez kurmuş oldu. Çocuğun ego-merkezli düşüncesi, autistik ve gerçek düşünce biçimlerinin arasında bir geçit biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Piaget’ye göre okul çağına gelen çocuğun, 7-8 yaş olan, ego-merkezli dil %0 dereceye kadar inmektedir, fakat ego-merkezi kaybolmuyor sadece başka düzlüğe taşınıyor ve kendini yeni belirtilerle buluyor. Daha sonradan ise Piaget ego-merkezli dilin eridiğini, kıvrıldığını, okul çağına da yok olduğunu iddia ediyor.

Böylece Vygotsky araştırma yapmaya ihtiyaç duydu ve Piaget’nin araştırmasına benzer bir araştırma yaptı. Araştırmasında çocuğun egomerkezli dilin, çok erken dönemlerde, kendine özgü rol oynamaya başladığını gördü. Piaget’nin deneylerine yakın deneyler kullandı ve çocuğun ego-merkezli dilin çıkış sebeplerini araştırdı. Piaget’nin de yaptığı gibi çocuk etkinlikleri hazırladı, yalnız, arada bir farkın olması gerektiğini düşünerek fark koydu. Konulan fark ara sıra bulunan güçlüklerden ibaret olmaktadır. Meselâ: Çocuğun ihtiyaç duyduğu nesnenin o anda bulunamaması, kısacası deney anında

⁶⁸ J. Piaget, s. 73.

⁶⁹ J. Piaget, s. 99.

bozukluklar ortaya konuldu. Vygotsky kendi araştırmalarında, çocuğun ego-merkezli konuşmanın katsayısını normal şartlar altında ve Piaget tarafından da elde edilen katsayılarından iki kat yüksek olarak elde etti. Zorluklarla karşılaşan ocuk durumu kavramaya çalışır: “ kalem nerede, şu anda bana mavi kalem lazım; neyse onun yerine ben kırmızı renkli kalemi kullanırım ve üstüne suyla ıslatırım, bu koyulaşır ve mavi renk gibi olur”. Bu akıl yürütmeyi ocuk kendi kendisi ile yapmaktadır. Bozukluklar (nesne eksiklikleri) bulunmayan deneylere baktığımızda Piaget’nin elde ettiğinden daha düşük katsayısı elde ettik. Böylece Vygotsky faaliyetin zorlaştırılması veya nesne eksikliği oluşturulması, ego-merkezli dilini çağıran etkenlerden en önemlisi olduğunu kabul etti.

Büyük yaştaki çocuklar kendilerini daha ilginç şeklinde götürdüler: onlar dikkatle bakıyor, düşünüyor, sonra yeni bir çıkış buluyor. Neyi düşündüğüne dair sorusuna, okul öncesi çağındaki çocuğun sesli düşünceye yakın olan cevapları veriyordu. Buradan yola çıkarak düşünüyoruz ki: okul öncesi çağındaki çocuğun açık dil ile yapılan operasyon, okul yaşında sessiz, içsel dil ile yapılmaktadır. Kendi araştırmasında Piaget hiçbir yerde ego-merkezli dilin geçit dönemi olduğunu yazmıyor. Tam tersine Piaget’ye göre ego-merkezli dilin kaderi – mrnn tüketilmesi olmaktadır. Aslında ocukların ve olgunların egomekrezli konuşmayı sayısal olarak kıyaslarsak, olgunların ego-merkezli konuşmalarının daha yüksek olduğunu görürüz. Çünkü bizim suskun olarak ölçüp biçtiğimiz her şey, fonksiyonel psikolojiye göre sosyal değil de ego-merkezli olmaktadır. D. Watson da bu konuşmanın bireye hizmet ettiği için ego-merkezli olduğunu düşünür. Böylece olgunlarda olan içsel konuşma ile çocukların sahip olduğu ego-merkezli konuşma akraba olmaktadır. Çünkü her ikisi de kendimiz için harekete geçmektedir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Piaget’ye göre: eğer 6,5 yaşındaki çocuğun dili %44-47 oranı ego-merkezli ise, onun düşüncesi de %44-47 oranında ego-merkezli olur. Vygotsky tarafından yapılan deneylerde ise bize ego-merkezli dil ile düşüncenin ego-merkezli karakteri arasında hiçbir bağlantının olmadığını gösterdi. Bu demek oluyor ki: Çocuğun ego-merkezli konuşması, ego-merkezli düşüncenin bir ifadesi olmadığı gibi ego-merkezli düşünceye ters gelen işlevleri yerine getirmeye, hayal ve rüya mantığına yakın olan değil de gerçekçi, akla uygun, amaca uygun düşünce ve davranışa daha yatkın olduğu anlamına gelmektedir.

Aslında Piaget, kendi araştırmaları içerisinde, çocuk düşüncesinin egomerezli karakteri ile ilgili, Vygotsky'nin yaptığı gibi bir araştırma ile değil üç farklı araştırma yapıldığını belirtti. Yalnız Vygotsky'ye göre bunlardan ilk olan ve çocuk ego-merkezli konuşma ile ilgili olanı asıl delil olmaktadır, diğer iki delil ise sadece ilk olan delile destek vermektedir. Bu diğer iki delillerinden biri, çocuk konuşmanın sosyalleşmiş bölümünde de ego-merkezli konuşma biçimlerin bulunduğu ile ilgilidir. Bir diğeri ise, zaten Piaget tarafından da diğer ikisine destek amaçlı olduğu kabul edilen, çocuğun ego-merkezliliğinin sebeplerini ortaya çıkartan araştırmadır.

Piaget için çocuğun düşünce tarihi – çocuğun ruhsal durumunu belirten, yavaş yavaş sosyalleşmiş derin cinssel, içsel, bireysel, autistik anlarının tarihi olmaktadır. Sosyal olan gelişimin sonunda yatar, hatta sosyal konuşma bile ego-merkezli olandan önce gelmez, ama gelişim tarihini izler. Vygotsky bu konuda daha farklı sonuçlara ve düşüncelere sahip olmaktadır. Ego-merkezli konuşma, çocuğun sosyal davranış biçimlerinin yolunu geçtikten sonra, kolektif işbirliği biçimleri, özel ruhsal işlevler safhasına geçince ortaya çıkar.

Vygotsky tarafından çocuğun ego-merkezli dil olarak işaretlediği düşünce gelişimindeki nokta, çocuk gelişiminde çok farklı iki yol olarak gözükmektedir. Piaget'ye göre bu yol autizimden mantığa, mahrem – bireysellikten sosyalliğe geçit basamağı olmaktayken, Vygotsky için bu, dışsal dilden içsel olana, sosyal dilden bireysel dile, aynı zamanda da autistik düşünce diline de geçit biçimi olmaktadır.

Piaget'ye göre nesneler çocuk aklını işletmezler. Fakat Vygotsky'e göre çocuğun ego-merkezli konuşmasındaki pratik faaliyeti ve çocuğun düşüncesiyle bağlantılı olan nesneler gerçekten de onun aklını işlemektedir.

Ayrıca Piaget kendi çalışmalarında felsefi kuramlardan kurtulamadı, çünkü felsefenin yokluğu tümüyle felsefe olmaktadır. Piaget temiz amperizm içinde kalmayı tercih ediyor. Vygotsky'ye göre Piaget'nin çalışmalarında biyolojik olan ile sosyal olanın arasında kopukluklar bulunmaktadır. Biyolojik olan çocuğun kendisinde bulunanı başlangıç, birincil olarak düşünülmektedir. Sosyal olan ise zorlama yoluyla dışsal olarak hareket eder.

Piaget'nin teorisine göre: çocuk düşüncesinin kendine özgü oluşuna, onun aklının iki farklı mekândan gelen istek ve kaprisler sebep olmaktadır. İlk mekân önemlidir çünkü o, çocuğun kendi meşgalesi olmaktadır. Mistik - şaire göre çocuk düşüncesi çifte

varlığın eşiğinde çarpışmakta ve onun ruhu – iki dünyanın konutu olmaktadır. Piaget’ye göre çocuk iki dünyada yaşar. Sosyal olan her şey çocuk için yabancı ve dışarıdan kabul ettirilmiş olmaktadır. Ayrıca mantıklı düşüncenin kaynağı olarak sosyalleşmeyi göstermektedir.⁷⁰

Bu olguların ışığında bakıldığında, Piaget’nin vardığı sonuçlar iki önemli noktada açıklama gerektirmektedir. Birincisi Piaget’nin ele aldığı sinkretizm gibi çocuk düşüncesine özgü özellikler, onun sandığı kadar geniş bir alana yayılmamaktadır. Vygotsky, çocuğun bilgi veya deneyiminin olmadığı konularda sinkretik düşünüldüğünü, ama tanıdığını ya da pratikte kolaylıkla deneme olanağı bulunan şeylerle ilgili olarak (bu tür şeylerin sayısı eğitim yöntemine bağlıdır) sinkretizme başvurmadığını düşünce eğilimdedir (ve deneyleri de bu düşünceyi doğrulamaktadır). Piaget’nin de söz ettiği gibi, ileride ortaya çıkacak olan nedensel kavrayışın bazı ön habercileri sinkretizmin kendi içinde de bulabilmemiz gerekir. Gözden geçirmemiz gereken ikinci nokta, Piaget’nin bulgularının genel olarak çocukların tümüne uygulanabilirliğidir. Bu durum Piaget’nin görüşü incelediği özel çocuk grubu için geçerli olabilir, ama evrensel bir öneme sahip değildir. Vygotsky ayrıca Piaget’nin toplumsal durum ve çevrenin önemini yeterince hesaba katmamakta olduğunu vurgulamıştır. Çocuğun konuşmasının daha çok benmerkezci mi yoksa toplumsal mı olduğu, yalnızca yaşına değil, aynı zamanda onu çevreleyen koşullara da bağlıdır.⁷¹

2.1.4. Lev S. Vygotsky’nin Teorisinde Gelişim Dönemleri

Rusya psikoloji tarihinde çocukluk gelişim dönemleri ile ilgili ilk teoriyi L. S. Vygotsky kurdu. Bunu yaparken teorisini çocuğun genel tarihini geçmişine dayandırdı ve ayrı dönemler halinde ele aldı. Ona göre: çocukluğundaki gelişim süresi, her hangi bir toplumda, toplumun o çocuktan isteklerine bağlıdır, yani çocuğun sosyal gelişimine bağlı olduğunu gördü. Büyüme döneminde hangi yaş olursa olsun çocuk ile toplum arasında bir nevi ilişkiler oluşturmaktadır. Vygotsky buna “bu döneme ait olan sosyal durum” adını verdi. Çocuğun yaşını belirten psikolojik karakteristiği ona ait olan farklı özelliklerle belirtilmez, her bir gelişim döneminde onun genel olan kişilik yapısına dikkat edilir.⁷²

⁷⁰ L. S. Vygotsky, *Mışleniye i Reç*, s.21-73; L. S. Vygotsky, *Mışleniye i Reç* <http://www.koob.ru>.

⁷¹ L. S. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, s. 44-46.

⁷² İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, *Psihologiya*, Akademiya, Moskova 2004, s. 332-333.

Bir gelişim döneminden diğer gelişim dönemine geçiş – çocuğun gerçekliğe olan ilişkisinin gelişimi, onun yetişkinlerle olan ilişki değişimi, onun önemli yaş faaliyetinin değişimi demektir.⁷³

L. S. Vygotsky: psikolojik olarak **büyümeği**, gelişimin genel kanunları her defasında kaliteli, kendine ait ifadeleri bulan ve anlamını da genel gelişim devrinde bulan belli bir zaman, dönem veya gelişim basamağı olarak işaretleyebildiğimizi söyler.⁷⁴

Buna göre gelişimin büyüme basamaklarını, ya insan gelişimin tarihi basamakları ile ya da organik hayatın gelişimindeki evrimci olan ve dünya gelişim tarihindeki jeolojik dönemlerle kıyaslayabiliriz. Bir büyüme basamağından bir diğerine geçerken bir önceki dönemde bulunmayan yeni gelişmeler ortaya çıkar ve değişir. Böylece çocuk gelişimi bir basamaktan diğer büyüme basamağına geçmekten başka bir şey değildir ve çocuğun şahsiyet yapısının değişimiyle ilgilenmektedir. Çocuk gelişimini ve çocuğun bir basamağından diğerine geçişini öğrenmek, her bir basamağın içindeki sosyo-tarih şartlarda oluşan kişilik değişimini öğrenmek demektir. Vygotsky, kritik dönemlerin bir birini takip ettiğini, gelişim içerisinde dönücü noktanın oluştuğunu ve çocuk gelişiminde bir basamaktan bir diğer basamağa geçmek evrimci olmayıp devimci olduğunu iddia eder.⁷⁵

Vygotsky her bir dönem içine sadece o dönem sonunda elde ettiğimiz özellikler ve yeniliklerden başka, kişisel yapının kendine özgü oluşu ve bu dönem içinde yerine gelmesi gereken gelişimlerin de girmekte olduğunu belirtir. Bunlar, her bir çocukta, onun hayat şartlarına göre değişmektedir. Her dönem sonunda özel kişilik yenilikleriyle beraber gelen krizler çocuğun istekler eksikliği olmaktadır. Yukarıda verilen tabloya bakarsak her bir kritik dönem sosyal statü gelişimin değişim sonucu olduğunu görürüz. Bunun sonunda bir taraftan çocuğun elde edebileceği sosyal ilişkilere karşı objektif durumun değişmesi, diğer taraftan onun “içsel pozisyonun” değişimi bulunmaktadır. L. S. Vygotsky’ye göre: çocuklarda geçiş dönemi, eskisini geride bırakan, daha önceden bildiklerinin çoğunu kaybeden yaş olmaktadır. Bir dönemden diğer döneme geçmesi için çocuğun bulunduğu dönemde olan bütün psikolojik yeniliklerin biçimlenmesi gerekir. Bunlar onu gelişim merdivenin bir üst basamağına götürür.⁷⁶

⁷³ D. B.Elkonin, s. 20.

⁷⁴ D. B.Elkonin, s.288.

⁷⁵ L. S.Vygotsky, C-IV, s. 252.

⁷⁶ İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s.336.

Gelişimi ve kişiliği dönemlere ayırmanın birçok denemesi olmuştur. L. S. Vygotsky çocuğun kişilik dönemlerini farklı üç özelliğe göre ayırırdı: üst kritere göre, bir tek şartı göz önünde bulundurarak ve çocuk gelişiminde var olan özellikler sistemine göre.

Fransa’da çocuk öğretimi ve terbiyesi basamakları olarak kabul edilmiş ve Fransız psikolog olan R. Zazzo tarafından ortaya konulmuş çocukluk dönemleştirmesi şöyledir: 0-3yaş, 3-6 yaş, 6-9 yaş, 9-12 yaş, 12-15, 15-18 yaş arası. R. Zazzo’ya göre psikologların işi yükselme dönemlerini ortaya koymak değil, var olanlara psikolojik anlam verilmesidir. L. S. Vygotsky bu değişimi kabul etti ve çocuğun geliş süreçleri ile çocuk terbiyesi iç içe olduğunu ve çocuğun terbiyesi ve öğrenimi ile ilgili olan sosyal durumunun değişimdeki önemini dikkate aldı.⁷⁷

Tablo 2.1. Vygotsky Tarafından Ortaya Konulan Çocuk Gelişim Dönemleri

Yaş	Dönem	Açıklama
0-2 ay	Yeni doğanın krizi	Her bir dönem kendi içine üç evreye alıyor: kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası (yeni doğan bunların içine girmemektedir çünkü o hemen krizle “yeni doğanın krizi” başlamaktadır)
2 ay-1 yaş	Bebeklik	
1 yaş	1 yaş krizi	
1 - 3 yaş	İlk çocukluk	
3 yaş	3 yaş krizi	
3 – 7 yaş	Okul öncesi dönem	
7 yaş	7 yaş krizi	
8 – 12 yaş	Okul çağı	
13 yaş	13 yaş krizi	
14 -17 yaş	Buluğ çağı	
17 yaş	17 yaş krizi	

Bu günkü psikoloji ile daha önceki tarihlerde bulunan psikoloji arasında ne kadar çok mesafe koyabilirsek o kadar net anlıyoruz ki: Vygotsky’nin farklı fikirlerde ve düşüncelerde bulunan entelektüel ve manevi hayatla dolu potansiyeller, onun sanatında ve bireysellikte, sadece sonuna kadar kullanılmamış değil aynı zamanda tamamen açıklanmamış, kıymetlendirilmemiş ve çoğu şey de bulunamamıştır. Galiba biz Vygotsky’nin ikinci doğuşu ve onun kavrayışında ikinci hayat kapısında durmaktayız. Bu hayat içinde bazen yeniliklere gireceğiz bazen ise daha önceden var olanları tekrarlarız ve gözden geçiririz.⁷⁸

⁷⁷ İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s. 329.

⁷⁸ M. G. Yaroşevsky, Detsky psikolog- Knigi- Kulturno-İstoriçeskaya Teoriya L. S. Vygotskogo i Sovremennaya Psikologiya <http://childrpsi.ru/lib/boks>

2.1.4.1.Bebeklik Dönemi

On iki ile yirmi dört aylar arasında çocukların hareketli olduğu, ama henüz tam olarak sözel olmadığı bir dönem vardır; bebeklikten çıkmış gibi görünürler, ama henüz ilk çocukluk konumunu kazanmamışlardır. Bu sırada genellikle “küçük çocuk” (toddler)⁷⁹ olarak adlandırılırlar.⁸⁰

L. S. Vygotsky’nin “bebeklik dönemi” adlı makalesinde⁸¹ biz, bebek gelişiminin sosyal durumu ile ilgili şu karakteristiği bulmaktayız: “bebeğin yetişkine olan bu bağlılığı gerçekliğe ve çocuğun kendine karşı olan ilişkinin tamamen kendine has karakteri oluşturuyor. Bu ilişkiler her zaman başkalarının yardımıyla ortaya çıkar, her zaman bir diğer insanla olan ilişkiden doğar. Böylece, çocuğun gerçekliğe karşı olan ilişkisi ilk başından beri sosyal ilişki olmaktadır. Buna bakarak bebeğe *maksimum sosyal varlık* diyebiliriz. Her biri, hatta çocuğun dış dünyayla olan en ufak ilişkisi bile her zaman bir diğer insanla olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bebeğin hayatı öyle bir şekilde organize edilmiş ki, onun her bir durumunda ister istemez bir diğer insan vardır. Bunu şu şekilde izah edebiliriz: çocuğun nesnelere karşı olan her bir ilişkisi ya bir insan yardımıyla ya da direk diğer insandan gelen ilişkisi olmaktadır.”⁸²

Yetişkine karşı olan algısal reaksiyonun ortaya çıkışını şöyle açıklayabiliriz: Yetişkinin kendisi çocukla ilgilenirken, onun ihtiyaçlarını giderirken çocukta olumlu algısal durumu uyandırır, olumsuz da kaldırır. Oyunağı düştüğünde ağlayan çocuğa yetişkin yardım edince bir dahaki seferde çocuk sadece oyunağını istediğinden değil yetişkinin ona ilgi göstermesi için de ağlayabilir. Çocukta algısal reaksiyonu sadece düşen oyunağını isteyince yaptığı tedirgin hareketiyle değil yetişkinin ona attığı gülümsemeden, yüz ifadesinden, ses tonundan da oluşur ayrıca bu reaksiyon belli yetişkinlere karşı olan ilişkiden de oluşabilir.⁸³

2.1.4.2.Bir Yaş Krizi

Hepimiz yaşı küçük olmasına rağmen yürümeye başlayan bebekleri bilmekteyiz. Bunlara erken yürüyen bebek derler. Herkes biliyor ki bu çok nadir rastlanan durumdur. Eğer çocuk erken dönemde zar zor veya kötü olarak da olsa yürüyorsa bu çocuk için

⁷⁹ “Todler” aslında “yürümeye yeni başlayan çocuk” demek. Kolaylık olsun diye, “toddlerhood”u “küçük çocukluk”, “early childhood”u “ilk çocukluk” olarak kullanılmaktadır.

⁸⁰ M. J. Gander and H. W. Gardiner, s. 115.

⁸¹ L. S. Vygotsky, C. IV, s. 269.

⁸² D. B.Elkonin, s. 31–32.

⁸³ D. B.Elkonin, s. 45–47.

yürüme, bulunduğu ortamda hareket etmek için en önemli biçimlerinden biri olarak yerleşmiş bulunmaktadır. Bu yürüyüşün kendisi çocuğun bu döneminde ilk kriz anı olmaktadır.

İkinci kriz anı olarak ise konuşmayı görüyorlardı. Genelde çocukların konuşması yaklaşık üç ay gibi bir süre içinde gelişir. Çocuk bir dönem konuşmaya başlar ilk başta birkaç kelime konuşur ve üç ay içerisinde bu konuşmayı geliştirir. Öyle çocuklar da var ki birden konuşmaya başlarlar.

Üçüncü kriz anı olarak da bu yaştaki çocuğun itirazları olmaktadır. Çocuğun istekleri yerine getirilmediğinde veya onu anlayamadıklarında çocuk kendini yere atar, ayakları yere vurur, eğer yürüyen çocuk ise yürümekten vazgeçer ve ağlar. Genelde bu dönemdeki kriz anları olarak kabul edilenler bunlardan ibarettir. Son iki örnekte ilk kriz örneğinde olduğu gibi çocuk bulunduğu ortamda kendini ifade etmek için, isteklerini elde etmek için böyle krizlere veya sızramalara girmektedir.

Vygotsky bu dönemlerde çok konuşma yani dil ile ilgili olan gelişmeye önem veriyor ve bunun nedeni olarak da dilin hafıza ile olan ilişkisini gösterir. Ayrıca sosyal ilişkileri de dil gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Çocuk kendi ihtiyaçlarını karşılayamadığından dolayı yetişkinlerle iletişime çalışır ve onların yardımına ihtiyaç duyar ve böylece bir dil kullanımı ihtiyacı doğar.⁸⁴

2.1.4.3.Üç Yaş Krizi

Üç yaş krizi – ilk çocukluk ve okul öncesi dönemlerin arasındaki sınır olmaktadır, aynı zamanda çocuğun hayatındaki en zor dönemlerinden biridir. Bu dönem sosyal ilişkilerinde kopukluk yaşayan ve kendi “ben”ini ortaya çıkartan dönem olmaktadır.

Vygotsky “Problema Vozrasta” “Yaş Problemi” (Yaş Sorunu) adlı çalışmasında “krizler genelde dengeli yaşlara karşı olarak karakterize olurlar. Bu dönem içerisinde kısa bir süreliğine olsa da çocuğun kişilikte keskin, temel sızramalar ve kaymalar, değişimler ve kırıklıklar oluşmaktadır” diye belirtir.⁸⁵

Vygotsky isabetli bir şekilde kriz dönemlerini devrim ile kıyaslamaktadır. Bu fenomenler, olan biten olaylarda nicel olduğu gibi niteliksel olarak da nitelemeler karşılaştırılabilir. Kendi çalışmasında ilk önce sosyal gelişimine ve bu yaştaki belirtileri

⁸⁴ L. S. Vygotsky, C. IV, s. 318–345; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, Eksmo-Pres, Moskova 2000, s 947-964; L. S. Vygotsky, *Voprosi Detskoy Psihologii*, Sankt-Petersburg, 1997.

⁸⁵ L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s.892.

ele almıştır. Daha sonradan ise bu belirtilerin sonuçlarını ve daha sonraki gelişimini ele almaktadır.

Bu yaştan içerdığı krizde Vygotsky yedi belirtiyi açıklamaktadır.

1. Negatiflik: (Olumsuzluk) bunun çıkmasıyla krizin geldiği belli olmaktadır. Çocuğun bütün davranışları yetişkinlerin söylediklerine ters düşmektedir. Çocuk bunu sırf yetişkinin söylediği için yapmak istemez. Bu durum iş ile alakalı değil, burada sebep olan yetişkindir. Bu dönemde çocuk daha önceden yapmaya keyif aldığı, çok sevdiği bir işi de yapmaktan vazgeçebilir. Negatiflik söz dinlememeden iki esas anla ayırt edebiliriz. Birincisi, ilk plana sosyal çevrenin girmesidir, yani negatifliği insana karşı kullanılmaktadır. İkinci olarak da kendi affect'te zıt olarak hareket etme kabiliyeti ortaya çıkmaktadır. Negativizm – gerekçesi verilmiş olduğu durumun dışında bulunan eğilimdir – gelişim belirtisidir.
2. İnatçılık. Bu, çocuğun öyle bir tepkisidir ki, çocuk bir şey üzerine o şeyi çok istediğinden değil de, onun o şeyi talep ettiği için olan direnmesidir. Basit sebatçılıktan inatçılığı ayıran iki lahza vardır. Birincisi, gerekçelere olan tutumdur, yani çocuk ona hiç lazım olmayan eşya için de ısrar edebilir. İkincisi – kendisinin kendisine karşı olan tavrı olmaktadır – çocuk, kendisi öyle söylediği için bu şekilde davranır ve galip gelene kadar bunu götürür. Kriz başlayana kadar kendisine karşı böyle bir durum görünmemiştir.
3. Dik başlılık. Bu eğilim daha çok eğitim kurallarına, hayat tarzına karşı olarak kullanılmaktadır. Bu durumu diğerlerinden ayıran şey önyargı –her şeye karşı yapılan isyanlar- olmaktadır.
4. Keyfince davranma. Burada çocuk her şeyi kendi yapmak ister. Bu istek çocuğun olaylarına eşdeğer olmadığından yetişkinlerle çatışmalar oluşturur.
5. Protesto-isyan. Çocuğun davranışları aynı protestoya benzemektedir, sanki çocuk çevrede olanlarla savaş halinde olmaktadır. Dargınlıklar ve çatışmalar alışlagelmiş haline geçiyor.
6. Değersizleşme. Eskiden alışılmış, enteresan, değerli olan her şey artık çocuk için değersiz hale gelmiştir. Aynı şekilde davranış kuralları (çocuk aniden kabalık yapar ve küfrederek) ve eşyalara olan bağlılığı (daha yeni ve çok sevdiği oyuncaklarını kırabiliyor)da değersiz olabiliyor.

7. Despotluk. İki veya daha fazla çocuk olan evlerde ise kıskançlık olarak geçmektedir. Çocuk ev halkı üzerine müstebit iktidar uygulamaya çalışır. Kendi koşullarını koyar: ne istiyor, neyi yapacak, neyi yapmayacak; çevredekiler ne yapacaklar, neyi yapmayacaklar. Aynı durum çok çocuklu aileler için de geçerli olmaktadır, bu durum çocuklar arasında kıskançlık olarak bilinir.

Vygotsky'ye göre bunlar ilk çocukluktaki yetişkinler tarafından konulan kuralları ve biçimlerinden geçen, bağımsızlığı isteyen çocuğun isyanı olmaktadır. Çocuğun “ben” kavramı ortaya çıkıyor ve çocuğun hem kendi hem de çevredeki insanlara karşı olan ilişkileri değişmiş bulunmaktadır. Bu dönemlerde çocuk hem iç hem de dış çatışmaları yaşar ve genelde sinirsel tepkilerle bitmektedir. Mesela, gece korkuları, kekemelik, negatifliğin ve inatçılığın şiddetlenmesine kadar gitmektedir.⁸⁶

2.1.4.4.Yedi Yaş Krizi

Yedi yaş krizi geçiren çocuklar tavır koyma, yerinde durmama, gerginlik, saflık, serbestliğin yükselişi gibi duyguların karışıklığını yaşarlar.⁸⁷

Vygotsky'nin sözleriyle söyleyecek olursak “7 yaş krizi” dönemiyle beraber çocuğun okul yaşı da başlamaktadır. Bu dönemde çocuğun psikolojisi tamamen değişime uğramaktadır. Sosyal çevreyle olan ilişkilerinde kökünden değişim yaşamaktadır. Bununla beraber çocuğun dış görünüşü de değişir, o artık eskisi kadar saf değildir, maskaralık, gösteriş gibi huylar edinmiş ve kendine tarz koymuştur. Bu dönemde çocuk zor terbiye edilen ve tanıdıklarını dinlemez oluyor. Bu dış değişiklikler 7 yaşındaki çocuğun psikolojik hayatında çok derin değişiklikler olduğunu gösterir. Vygotsky buna “*çocuk doğallığın yetirmesi*” adını verir. Kriz çizgisine ulaşan çocuk saflığı kaybeder ve bunu bütün ahlaki hareketlerde gösterir, çevredekilere karşı eskisi kadar anlayışlı değildir. Artık büyükler çocuğun hareketlerinden onun ne düşündüğünü, hissettiğini ve duygularını anlayamazlar. Çocuk çevredekilerin ulaşamadığı kendi iç dünya devreye giriyor. Artık yapacağı veya yapmak istediği her hareketi düşünerek, kendince değerlendirerek yapar. Onun tarafından getirilen bir örnek belki bu konuyu daha iyi anlamamızı sağlar. “Ayağı sakat olan bir çocuk hızlı oyunları, arkadaşlarla futbol oynamayı çok severdi. Kendinde olan eksikliğinden dolayı diğer çocuklar kadar iyi

⁸⁶ L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s 984-989; L. S. Vygotsky, C. IV. s. 349-360; L. S. Vygotsky, *Voprosi Detskoy Psihologii*, s.13.

⁸⁷ O. N. İstratova, G. A. Şirokova and T. V. Eksakusto, *Bolşaya Kniga Detskogo Psikologa*, 2. Baskı, Feniks, Rostov na Donu, 2008, s. 240

oynayamıyordu. Bu yüzden diğer çocuklar bazen onunla alay ediliyor bazen de oyun dışına atılıyordu. Buna rağmen çocuk kendinde bulunan eksikliği görmezden geliyor ve boş kaldığı zamanlarında kendini arkadaşların yanında buluyordu. Bu böyle uzun zaman devam etti. Sonra öyle bir zaman geldi ki çocuk kesinlikle futbol oynamaktan vazgeçti. Hiçbir şey onu ikna edemiyor, “*evde otursam daha iyi*”, “*zaten ben onlarla oynamaktan hoşlanmıyorum*” gibi açıklamalarda bulunuyordu. Ne oldu? Acaba çocuk gerçekten oynamak istemiyor muydu? Tabii ki Hayır: O, hala eskisi kadar oynamak istiyordu, sadece biraz daha büyüyen (olgunlaşan) çocuk kendi eksikliğin farkına vardı, spor oyunlarında oynayamayacağını anladı ve bu oynama isteği hırısından daha güçlü yer aldı. 7 yaşında çocuk artık sosyal çevredekilerin dediklerine dikkat ediyor yani çocuk gelişiminde sosyal durumu kökünden değişmektedir. İlk defa o, kendinin sosyal “benliği”ni buluyor”.⁸⁸ Vygotsky’ye göre: okul yaşında görülen özel değişimler – psikolojik süreçlerin bilincine varmak ve öğrenmek (zapt etmek) – kendi varlığıyla öğretme borçludur.⁸⁹

2.1.5. Lev Vygotsky’ye Göre Bilişsel Gelişim Kuramı

Vygotsky’nin bilişsel gelişim kuramının temel kavramı, “çocuğun bağımsız problem çözme olarak belirlenen gerçek gelişim düzeyi” ile “yetişkin rehberliğinde ya da daha yetenekli akranlarla işbirliği yaparak problem çözme olarak belirlenen “gizil gelişim düzeyi” arasındaki fark olarak tanımladığı “yakınsal gelişim alanıdır”.⁹⁰

İlk çocukluk: nesne faaliyetlerini kurma dönemi: Toplumun ortaya koyduğu nesne kullanma yöntemine el koyma. Yazara göre ilk çocuklukta ilk defa bu yöntem çocuğun önünde onun ele geçirmesi gereken gerçeklik gibi durmaktadır. Tabii ki bu yeni sahayı elde etmek yetişkinin yardımı olmadan mümkün değildir. Nesne faaliyetleri ele geçirirken yetişkin ile çocuğun anlaşması için en önemli rol “konuşma” olmaktadır.⁹¹

Ona göre ilk çocuklukta yetişkinlerle beraber olan faaliyetlerinde ve olgunların eli altında çocuk birçok nesne faaliyetini elde eder. Bu faaliyetlerinden bazılarını çocuk yetişkinlerle beraber veya birilerinin yardımı ile yapabilirken bazılarını da bağımsız olarak kendi başına yapabilirler. Böylece hayatın ikinci yılında çocuk kendi başına

⁸⁸ L. S. Vygotsky, C.IV. s. 376; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 989-998.

⁸⁹ L. S. Vygotsky, C. II, s. 220.

⁹⁰ *Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya* <http://dergiler>

⁹¹ D. B.Elkonin, s. 79-80.

yetişkinin yardımı olmadan yürümeyi, hayatın üçüncü yılında çocuğun önemli hareketler – koşu, yürüyüş, tırmanma – daha çok doğal ve düzenli olmaktadır. Ayrıca çocuk parmak ve elle yapılan ince hareket faaliyetlerini de (mesela kalem tutup onunla çizgiler yapmak, düğmeleri kapatmak v. s.) yapabilir. İyi terbiye edildikten sonra çocuk üçüncü yılın sonunda kendisi yemek yiyebilir, neredeyse kendi kendinin yüzünü yıkar, giyinir ve birçok şey yapabilir.⁹²

Vygotskyn'in öğrencisi olan Elkonin kendi çalışmada Vygotsky ile ilgili şu sözleri dile getirmektedir. “Lev S. Vygotsky ne kadar doğru olarak söylemektedir; çocuk gelişim ile toplum arasındaki özgü özelliğin hükmü: gelişim anında olması gereken ile ve gelişim sonrası elde edilenin toplumda çoktan var olmasıdır” der. Daha sonradan şöyle devam eder: “Çocuğun kişisel gelişim ve onun özgü insani özellikleri için toplum, döşeme gibi, gelişim şartı gibi değil, gelişim kaynağı gibi ortaya çıkmaktadır.”⁹³

Bir başka çalışmasında Vygotsky çocuk gelişimi ile ilgili aşağıdakileri söyler. Çocuk şu anda ne yapıyor veya yapabiliyor önemli değildir önemli olan, bu gün bitirememiş olsa da, çocuk yarın hangi süreçleri yapar veya yapabilir sorunudur. Bu gün bitiremeyen bu süreçler yarın “olgunlaşır”. Bu durumu bahçıvan durumuna benzeterek Vygotsky “Bu şuna benzemektedir: bahçıvan, ürünlerin çeşitlerini belirtirken, daha meyveleri olgunlaşmamış olan ağaçların durumunu önemsemeden, sadece olgunlaşmış meyveleri sayarak, yanlış yapmış olurdu. Aynı şekilde psikolog da olgunlaşmakta olanını bir tarafa bırakarak olgunlaşmış olanını önemseyerek hiçbir zaman genel gelişimin iç tarafını öğrenemez” der.⁹⁴

Bilişsel gelişim, çocuk çok küçük yaşlarındayken gelişmeye başlamakla beraber okul döneminde daha belirginleşir. Ancak Vygotsky'ye göre “çocuğun okul yaşına gelmesi için çevredeki olayları ve lazım olan nesneleri birleştirme ve ayırma yeteneğine sahip olması şarttır” diyor.⁹⁵

Okul döneminde Vygotsky'ye göre en çok dokuz-on yaşlarına varan çocuk artık kendi hareketlerini, davranışlarını değiştirebilir ve plânlar kurabilir hale gelir. Çocuk artık kendi istekleri belli normlara uymaz ve hedeflere ulaşmaz ise onlar ile başa çıkabiliyor. Bu, çocuğun çevre ile olan ilişkilerindeki değişim korkusunda yaşanacak heyecana

⁹² D. B. Elkonin, s. 95.

⁹³ D. B. Elkonin, s. 16-17.

⁹⁴ L.S. Vygotsky, C-IV, s. 262.

⁹⁵ L. S. Vygotsky, *İzbrannıye Psikologičeskiye İsledovaniya*, Moskova 1956, s. 48.

bağlıdır. Çocuk başkalarının gözlerinde kendi değerinin düşürülmesinden korkar. Çocuk kendi faaliyetlerini aktif bir şekilde düşünmeye başlar, kendi hislerini saklamayı öğrenmiş bulunuyor. Artık çocuğun dış görünüşü iç görünüşüne uymuyor. Çocuğun kişiliğindeki bu değişimler genelde olgunlara karşı olan duygularındaki sıçraması yapar, şımarıklığa, kendi isteklerinin yerine getirilme arzusu da eklenir diye belirtir.⁹⁶ “Bu dönemin negatif içeriği ilk başta psikolojik dengesinin bozulmasında, irade kararsızlığında ve moralinde olmaktadır.”⁹⁷

Vygotsky çocuğun (Piaget’nin ifade etme eğiliminde olduğu izlenim olan) kabataslak bir biçimde kavramsal bir dünya yaratma durumunda olduğunu kabul etmemektedir. Aksine, çocukların, ana-babaları, diğer yetişkinler (hatta araştırmacılar) ve akranları tarafından kendilerine aktarılan mevcut kültürel dünyanın kavramsal kaynaklarını benimsemeleri, bunları kendilerine mal etmeleri gerekmektedir. Vygotsky, çocukların yalıtılmışlık içinde gelişmediklerini, daha çok bir toplumsal çerçeve, daha kesin bir biçimde de, çerçeveler dizisi içinde geliştiklerini vurgulamaktadır. Bu çerçeveler bir yandan bir bütün olarak toplumun ve belirli kurumların (örn: aile, okul, ekonomik Pazar) toplumsal örgütlenmesi tarafından şekillendirilen sosyal ilişki ve etkileşim sistemlerince, diğer yandan da toplumun-kültürün mirası olan ve ortaklaşarak ayrıntılı bir şekilde oluşturulan kavramsal ve sembolik sistemlerin oluşturduğu iki kilit unsur arasındaki bağlantı tarafından oluşturulmaktadır.⁹⁸

Ayrıca ona göre: Kültürün biçimlendirdiği kaynaklar, yalnızca belirli bilgi parçaları değil, örgütleyici bilişsel yapıları da kapsamaktadır. Psikolojik gelişimin de toplumsal düzlemde bireysel düzleme doğru ilerliyor olduğunu söylemektedir.⁹⁹

Çocukların yetenekleri bile bu sosyal ortamda gelişmekte olduğunu şu şekilde belirtir. “Sosyo-kültürel ortam, ilk başta insanlar olmak üzere, yetenekleri geliştirmeye müsait olmaktadır. Maddi ve manevi kültüründe bulunan nesnelerini doğru kullanmayı öğretmek ona lazım olan yeteneklerini geliştirmeye yardım eder. Özel yetenekler önce okul öncesi çağında başlar daha sonradan eğitim ve gayret onun gelişimini sağlar. Bir

⁹⁶ L. S. Vygotsky, C. II. s. 220; L.S. Vygotsky, *Voprosı Detskoy Psikologii*, s. 32-33.

⁹⁷ L.S. Vygotsky, *Voprosı Detskoy Psikologii*, s. 34.

⁹⁸ *Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya* <http://dergiler>

⁹⁹ *Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya* <http://dergiler>

çocuğun hangi yeteneklere sahip olduğunu oyunlarından öğrenebiliriz. Oyunda başlayan yetenek daha sonradan birçok yeteneğe de dönüşebilir.”¹⁰⁰

Tablo 2.2. Bilişsel Gelişim Sürecinde Çocuğun Yaşadığı Değişimler.

Dönemler	3 yaş	3-6 yaş	6-12 yaş
Yaşadıkları değişimler	1. Nesne kullanma yöntemini ele geçirirler. 2. En önemli rol konuşmadır. 3. Faaliyetlerin bazılarını kendi başlarına yapabilirler.	1. Özel yetenekler oluşmaya başlar. 2. Kültür biçimlenmeye başlar.	1. Hareket ve davranışları değiştirebilir. 2. Problemlerle başa çıkar. 3. Çevre ilişkilerinde değişim korkusu yaşar. 4. Değerinin düşmesinden korkar. 5. Yaptığı faaliyetleri düşünmeye başlar. 6. Hislerini saklayabiliyor. 7. Kişilik değişimi yaşar. 8. Özel yetenekler gelişir.

2.2. ZİHİN SÜREÇLERİNİN GELİŞİMİ

İnsan öğrenme süreçleri onun hayatı ve faaliyetlerinde çok büyük bir rol oynamaktadır. Bunlar kendi içine psikolojik süreçlerini de alıyorlar: dikkat, algı, bellek, hayal gücü, düşünce, dil, irade v.s. Bu süreçler kendi halleriyle öğrenme elemanları olmaktadır, ayrıca diğer faaliyet elemanları da olurlar. Bunların en özel fonksiyonu – öğrenme-analiz etme olmaktadır.¹⁰¹

2.2.1. Algı ve Gelişimi

Algı – nesnelerin ve olayların suretidir, objektif dünyadaki, özellikleri ve bölümleri ile beraber doku organları etkileyen durumların tamamıdır. Algının özünde “his” bulunmaktadır, ama algı hislerin içinde yer almaz. Mesela: biz kitabı kitap olarak algılarız, yoksa onun biçim, renk, boyut ve cildinden oluşan toplam olarak değil. Algılamakla biz sadece hislerin grubunu belirtmiyor ve onları bir tek suret içine birleştirmiyoruz, aynı zamanda bu surete mana da veriyor ve anlıyoruz. Algılama sürecinde “dil”, isimlendirme yani nesnenin kelime ile telaffuzu, önemli rol oynamaktadır.¹⁰²

Vygotsky’nin algı konusundaki düşüncelerine göz atalım. Ona göre “tümünü algıladıktan sonra biz onu parçalara böleriz. Önce bir şey algılarız sonra onun

¹⁰⁰ R. S. Nemov, *Psihologiya, Vışşee Obrazovanie*, Moskova, 2007, s.388.

¹⁰¹ V. A. Slavenin and V. P. Kaşirin, *Psihologiya i Pedagogika*, s. 77.

¹⁰² İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s.106.

parçalarına dikkatimizi veririz. Bu bizim gözümüzün gördüğü veya kulağımızın duyduğu her hangi bir şey, süreç veya eşya olabilir. Bunlar farklı, dağılmış hislerden, dokulardan algıya toplanmamaktadır.” Bunu belirttikten sonra bebeklik döneminde algının gelişimini açıklar aynı zamanda kısa bir tarihçesine de değinir. “Araştırmacıların çoğu algılamamanın en erken dönemi olarak dördüncü ayından sonrasını (yani bebeklik döneminde) seçtiler yani bebek ancak dört ay sonra bir nesne veya olayı bir bütün olarak algılayabilir. Fakat strüktürcüler algı konusunda böyle bir şeyi kabul etmemektedirler. Strüktür psikolojisi gelişime en küçük basamağında başlayarak değer veriyor ve bizim algılamamızın ilk çizgisinin bütünlük olduğunu gösteriyor. Eğer bebeklik döneminde de hayatın sonunda da algı aynı olmuş olsaydı onların arasında ne tür fark olabilirdi?” diye de soru sorduktan sonra Vygotsky algının karakterinden bahseder. “Bizim algımız ilk başta şu şekilde karakterize olmaktadır, biz az veya çok değişmeyenleri, düzgün olanları onları her hangi bir yerde görürsek bağlantı olanını hemen algılarız. Mesela: 5 kere uzaklaştırılmış ama büyük olan kalemi ben yine büyük amma uzaklaştırılmış olarak algılamaktayım. Ayrıca gemileri de uzaklaştıkça nokta olarak görüyoruz amma yine de gemi olarak onun büyüklüğünü algılamaktayız. Neden?” Bu soruya cevap vermek için Vygotsky Biyoloji’ye başvurmakta. “Bu sorun onun biyolojik anlamını hatırladığımızda daha da ilginç hale geliyor. Algı, eğer kendi ortoskopik karakterine sahip olmamış olsaydı, eğer uzaklaştırdıkça kendi uzunluğunu kaybetmiş olsaydı, kendi biyolojik fonksiyonunu yerine getirmezdi. Diğer taraftan eğer algı bu biyoloji fonksiyonuna sahip olmasaydı biyolojik olarak yakınlık ve uzaklık düşüncesi oluşmazdı. Demek ki bu zor olan biyolojik mekanizma böyle basit anlatımda bulunmaktadır ki, eşya bir taraftan uzunluğunu koruyor diğer taraftan göz önünden uzaklaştırdığında ya da yakınlılaştırdığında onu değiştirmektedir.” Burada Vygotsky renklerin ve biçimlerinden birer örnek vermektedir fakat biz bununla yetinmekteyiz. Ona göre renkler hatta biçimler bile kendi sürekliliğini korumaktadırlar ve ortoskopik olarak biçim, renk, boyutları nasıl algılasak algılayalım biz onları doğru olarak görmekteyiz. Bazı araştırmacılar (Gelmgot) ortoskopik algının ilk başta var olmadığını düşünürler. Çünkü çocuklukta uzak olan insanları küçük adamlar olarak algılamaktayız. Gelmgot: 10 kere uzaklaştırılmış kalemi biz daha önceki deneyimlerle bunun daha büyük olduğunu gördüğümüz için uzaklaştırılmış olarak algılamakta olduğumuzu söylüyor. Bu açıklamaya karşı çok araştırmacı gülüp geçtiler, Vygotsky ise bu konuda anlatımı doğru olmasa da onun açtığı fikrin doğru olmadığı fikrine sahiptir. Ona göre

ortoskopik algı ilk başta verilen algı olmadığını sadece gelişim malzemesi olduğunu anlamamızı sağlıyor. Bu birincisi. İkincisi de Vygotsky şöyle izah eder: “anlamamız gerekiyor ki algının sürekliliği içeriğin değişimiyle değil algının diğer fonksiyonlar ile harekete geçmesiyle olmaktadır. Olgun insan algısının karakter özelliklerinden biri ortoskopik olmasıdır diğer özellik ise anlamlı oluşudur.”¹⁰³

E. Bleyler tarafından yapılan ve A. Bine tarafından başlatılan mürekkep lekesi üzerinde yapılan deneyler bizi algımızı anlamlandırma problemine götürdüğünü de Vygotsky kendi araştırmasında belirtir. Biz de bu deneyi hatırlatma ihtiyacı duyduk. Kâğıt üzerinde bulunan mürekkep lekelerini çocuklar her defasında bir şeye benzetiyorlardı (Bir inek, köpek veya buluta benzetiyorlardı). Yalnız mürekkebimizi renkli mürekkep ile değiştirdiğimizde lekelerini hiç bir şeye benzetemiyorlardı. Vygotsky Bülle’ın araştırması da bizim gelişmiş olan algımızın sürekli, dayanıklı, anlamlı veya kategorial olduğunun gösterdiğini idea eder. Ayrıca Vygotsky “Bülle’e göre benim algım benim görsel düşüncenin bir parçası olmaktadır” diye belirtmekte ve bazı araştırmacılar algının anlamlandırma düşüncesinden geldiğini ve bazen de bu illüzyona (yanılsama) yol açtığına dair düşüncelere sahip olduğunu söyler. Buna örnek olarak Şarpantye illüzyonunu/yanılsama örnek getirerek şöyle devam eder. “Aynı ağırlık, biçim ve görüntüye sahip fakat birisi biraz daha büyük olan silindirleri gösterelim. Gözümüzün önünüzde onları tarttığımız halde bile biz, küçük olanın daha ağır olduğunu söyleriz. Tekrar ve tekrar onları elimize alıp baksak bile bu düşüncemiz değişmemektedir. Bu da gösteriyor ki iş icabı yanlış olarak düşündüğümüz algı gerçek olarak doğru olmaktadır. Yani biz, küçük olan silindiri ağır olarak kıymetlendirirken aslında biz ağırlık olarak doğru değerlendiriyoruz ve bunların aynı olduğunu görmek için bizim sadece gözlerimizi kapatmamız yetiyor.” Fakat ilginç olan şu ki, kör olan çocuklarla yapılan deneylerde de çocuklar silindirleri görmeden küçük olanı daha ağır olarak seçiyor olduğunu elde etti. Bundan sonra duyma engelli çocuklarla yapılan deneyde sağır olan (duyma engelli) çocukların her şeyi görmesine rağmen bu Şarpantye illüzyonuna sahip olmadığını elde eder. Vygotsky onların küçük olan silindiri daha ağır olarak seçmediklerini belirtir ve bunun açıklaması bize “Demmora semptomata” yapmakta olduğunu da gösterir. Demmora semptomata/belirti göre ileri derecede eksikliği olan çocuklarda Şarpantye illüzyonu bulunmamaktadır. Buna göre eğer 9-10 yaşlarındaki

¹⁰³ L. S. Vygotsky, *Lektsii Po Psikologii*, Soyuz, Sankt-Petersburg, 1997, s. 3-27; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 756-769.

çocuklardan çok geride kalanlarla az geride kalanları seçmeniz gerekirse “Demmora semptomu” başvurabilirsiniz. Bilmemiz gerekir ki 5 yaşına kadar olan bütün çocuklar Şarpanye illüzyonunun’dan mahrumdurlar. Böylece Vygotsky’nin araştırması bize anlamlandırmanın sadece olgun insana ait olduğunu, çocuğun bundan mahrum kaldığını ve belli bir dönemde ortaya çıkmakta olan gelişimin malzemesi olmakta olduğunu gösterdi.¹⁰⁴ Yani doğuştan verilmemiştir. Bu deneyleri dile getirdikten sonra Vygotsky şöyle devam eder. “Diğer taraftan görmekteyiz ki bizim görsel düşünce ile algı süreçlerin akışı bir birine girmektedir, birleşmekte ve bir fonksiyonun diğerinden ayrılmaz parçası haline gelmektedirler. Bunları sadece psikolojik araştırmalar bir birinden ayırabilir. Hem bunu anlamak hem de çocuklardaki anlamsal algıyı açıklığa kavuşturmak için bir örnek araştırmayı dile getirelim. Bu araştırmada çocuklara bir gerçekliği gösteren resimleri gösterip o resimde görünenlerin açıklanması istendi ve resim algılamadaki farklılıklar takip edildi. Bu konu ile ilgili çok araştırma yapıldı ve bunların hepsi algının önemli dört temel basamağından geçtiği görüşüne birleştiler. İlk olan **nesneler basamağı**: burada çocuk sadece nesneleri algılar. İkincisi **faaliyet basamağı** burada çocuk nesneleri gösterip onlarla yapılan faaliyetlere işaret eder. Üçüncüsü **özellik** veya **işaret basamağı**: buradan da nesnenin özellikler veya işaretleri ile ilgilenir. Son olarak da çocuk resmini bir bütün olarak anlatıyor. Buna **bütünlük** basamağı diyebiliriz. Bütün psikologlar bu olayı bu şekilde kabul ederler fakat strüktür psikolojiye, daha önceden bildiklerimize ve hatta algı anlayışına da ters düşmektedir. Her ne kadar asosyal psikoloji böyle düşünse de strüktür psikoloji küçük çocukların, ister oyun olsun ister yemek yedirme olsun, nesneleri ayrı olarak algılamayıp bütün bir olayı algılayabileceklerini iddia ediyor”.¹⁰⁵ Gerçekten de eğer çocuklar 10-12 yaşlarındayken ancak anlamlı durumları algılayabilseydi durumumuz ne kadar zor olurdu diye belirttikten sonra bu konu ile ilgili iki soruyu dile getirir. Bunlardan biri: eğer bu konu ile ilgili verilen basamaklar yanlış ise doğru bir sıralamayı ne şekilde yapmamız gerekiyor? İkincisi de: eğer bu kanun basamakları yanlış ise neden yapılan araştırmaların çoğu çocukların ilk başta nesne sonra faaliyet, özellikler ve s. algıladıklarını gösterdiler? Bu konu ile ilgili araştırmalar farklı memleket ve değişik yolları tutarak yapıldı. En ilginç araştırmalar J. Piaget ve V. Eliasberge ait olduğunu belirtti ve kısaca onları açıkladı. Eliasberg’in çalışmaları çocuk algısının ayrı

¹⁰⁴ L.S. Vygotsky, *Leksii Po Psikologii*, s. 19.

¹⁰⁵ L.S. Vygotsky, *Leksii Po Psikologii*, s. 21-22.

nesneleri/parçaları algılamadığını gösterdi. J. Piaget ise kendi araştırmalarıyla küçük yaştaki çocukların algısı sinkretik olduğunu yani birbiriyle global olarak bağlı olduğunu, nesne gruplarının belli olmadığını ve onları bir bütünlük içerisinde algılamakta olduğunu gösterdi. Bunları kısa bir şekilde belirttikten sonra Vygotsky “neden çocuk genel algılarken bir bütünden parçalara gider, fakat resim algılarken tam tersine parçalardan bütüne doğru gittiği ile ilgili soru sorar ve şöyle devam eder. Gerçek şu ki sıradan bir gözlem bile böyle basamak sıralaması çocuk algı gelişimi için geçerli olmadığını, çocuklarda dil gelişimi basamaklarına bire bir uymakta olduğunu gösterir. Çocuk her zaman kelimelerle başlar. İlk kelime bir isim olmaktadır, sonra bu isimlere fiil eklenir. Üçüncü dönemde de bunlara sıfat eklenir ve son olarak da uzun cümleler kurulur. Bu basamaklar çocuklardaki dil gelişimi basamakları olmaktadır. Eğer biz çocuklara resim gösterip resimde gördüklerinin anlatılmasını istersek, gerçekten de yukarıda elde ettiğimiz basamak sıralamanın aynısını elde ederiz. Yalnız çocuklardan resme bakarak orada görünenlerin oynanmasını istesek¹⁰⁶ çocuk hiçbir zaman oyununu ayrı nesne olarak oynamaz yani resimde görenlerini oynarken bir bütün olarak oynar.¹⁰⁷

Araştırmanın sonunda Vygotsky elde ettiği sonuçları özetler ve şöyle devam eder. “Böylece deneysel araştırmalar çocuğun gelişim sırasında algının faaliyete geçtiği yeni sistemlerin nasıl ortaya çıktığını ve kendisi de bu sistem dışında bulunmadığını birçok özelliği içeriye aldığını gösterdi. Ayrıca bu yeni bağlantıları oluşurken algı gelişimin ilk basamaklarında sahip olduğu birçok bağdan ayrıldığını da görebiliyoruz. Vygotsky’ye göre: Algı hayatın ilk yıllarında motorcuğa bağlı olmaktadır, kendisi bütün sensorimotor sürecinde sadece bir an olmaktadır ve sadece zamanla, yıllar geçtikçe özgürlüğü kazanabilir ve bu motorcuktan bölüm bölüm ayrılabilir. Levin’e göre: bu psikomotor sürecinden ayrılıp tamamen özgür olduğunda algı görsel düşünceyle bağ kurar. Bazı araştırmacılara göre: algı ilk yıllarında duygu reaksiyona bağlı olmaktadır. Ve sadece zamanla algı afekt ve çocuk duygusundan tamamen ayrılabilir.¹⁰⁸

Bir diğer araştırmasında Vygotsky çocukların nesne ve olayları ne şekilde algıladıklarını ve ilişki kurduklarını açıklar. Bunu yaparken önce kendi araştırmalarından önceki araştırmalardan ve düşüncelerden kısaca haber verir. Bazı araştırmacılar 3 yaşındaki çocukların nesne veya olaylar arasında ilişkiler

¹⁰⁶ Burada aynı çocuk ve aynı yaş grubunda olan bir başka çocuk da olabilir.

¹⁰⁷ L.S. Vygotsky, *Lektsii Po Psikologii*, s. 15; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 756.

¹⁰⁸ L. S. Vygotsky, *Lektsii Po Psikologii*, s. 3-27; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 757.

kuramayacaklarını onları sadece tek eşya olarak algıladıklarını ve arasındaki ilişkiyi de daha sonraki yıllarında kurabildiklerini iddia ederler. Vygotsky çocuklara bir biriyle ilişkisi az olan nesneleri verip onların arasında ilişkiyi kurup kuramadıklarına bakar. Eğer yukarıda iddia edilenler doğru ise çocuk bu nesnelerle ilişki kurmadan onlarla bir birinden farklı nesnelermiş gibi davranacaklarını belirtir. Yapılan araştırmada 2-3 yaşındaki çocuklar her defasında verilen nesnelerle ilişki kurmayı başardılar. Bu yaşındaki çocuk okul yaşındaki çocuktan daha iyi, okul yaşındaki çocuk ise olgun kişilerden daha başarılı bir şekilde ilişki kurdular. Vygotsky tarafından yapılan araştırma bize gösterdi ki 3 yaşındaki çocuklar dil (anlatım) olmadan hareket anlatımıyla nesneleri bir biri ile bağlayabiliyorlar. Tam tersine onun için nesneleri bir birinden ayırmak zordur. Bu sonuçları elde ettikten sonra Vygotsky çocukların olaylar veya varlıklar arasında bağlantı kuramadıkları düşüncesi ortadan kalkmakta olduğu sonucuna vararak şöyle devam eder. Buna göre eğer biz 12 yaşındaki çocuktan resmi göstererek resimdeki olayının anlatması yerine orada gördüklerini yaz desek bunun sonucunda 12 yaşındakinin yazdıkları 3 yaşındaki çocuğun konuşmasına benzemektedir. Bu demek değildir ki çocuğun eline kalem verdiği zaman onun düşüncesi geriye gider veya geride kalır. Gerçek ise şu ki: resme bakarak anlatım istediğimizde biz çocuğun algı veya düşünce gelişiminden daha çok onun dil gelişiminin hangi seviyeye geldiğini öğreniriz. Bu söylediklerimizden çocuğun düşünce ve dil gelişimi bir birine uymadığı sonucu çıkar. Fakat bunların bir birine uymaması onların bir birinden bağımsız olduğu anlamına gelmez. Buna açıklama getirmemiz gerekir. Çocuğun dil gelişimi onun düşünce gelişimini etkiler hatta onu değiştirebilir. 4-5 yaşlarındaki çocuk bir iş yaparken, bir sorunu çözerken düşüncelerini dile döker. Mesela: “şimdi şöyle yapalım” veya “şimdi bunu arayalım” gibi düşüncelerini söyler ve sonra onları yerine getirmeye çalışır. Konuşma veya dil onların ego-merkezli dilinde yerini alır. Bir şeyleri yaparken düşünmeye başlıyorlar. Okul çağına geldiklerinde önce plân kurarlar yani düşünürler daha sonradan dile dökerler sonra ise onu yerine getirirler. Aynı şey resim çizmede de geçerlidir. Küçük yaştaki çocuk önce resim çizer sonra anlatır. Bir sonraki basamakta çocuk çizerken anlatır (önce parça parça daha sonradan bütün resim şeklinde). Bu aşamadan sonra da diğer basamağa geçerek önce ne çizmek istediğini söyler sonra çizmeye başlar. Yani son basamakta çocuk dilin yardımıyla düşünceye geçer.¹⁰⁹

¹⁰⁹ L. S. Vygotsky, C-III, s. 254-273.

Tablo 2.3. Çocuklukta Algı Gelişimin Dönemlere Göre Yaşadığı Değişimler

Yaş dönemleri	0-3 yaş	0-5 yaş	4-5 yaş	5 yaş	3-6 yaşlar	6 -12 yaş
Yaşadıkları değişimler	Çocukların genellemesi güçlüdür. Nesnelerle ilişki kurmada başarılıdır. Ayrım yapmakta zorluk çekerler. Önce faaliyet sonra düşünce gelir.	Şarpantye ilüzyonu taşırlar	Faaliyet anında düşünmeye başlarlar. Konuşma ego-merkezinde yer alır. Faaliyet anında düşüncede harekete geçer.	Çocuk ancak bir şeyleri anlamlandırmaya başlar.	Doku ve algı gelişimi ilerler.	Nesnelerle ilişki kurma önceki dönemden daha zayıf olur. Önce plan kurarlar sonra faaliyet yaparlar.

2.2.2. Hafıza ve Gelişimi

Hafıza - daha önceden bizim algıladıklarımızı, yaptıklarımızı ve endişe duyduklarımızı aklında tutmaktır. Başka bir deyişle “hafıza” insanın kaydetme, unutmama, hatırlama yoluyla olan deneyler suretidir. Hafıza olmadan diğer psikolojik fonksiyonların hiç biri yerine gelemez. Hafızanın birçok çeşidi bulunmaktadır; hareketli, duygusal, anlamlı veya kavramsal-mantıksal, serbest, serbest olmayan, kısa zamanlı, uzun zamanlı.¹¹⁰

Bazı psikologlar hafızanın iki çeşitli olduğunu düşünmektedirler: kognitif ve duygusal. Kognitif hafıza- bilgiyi kaydeden hafızadır. Duygusal hafıza ise beyinde geçen hisleri ve tedirginlikleri kaydeder.¹¹¹ Vygotsky burada her iki hafıza türünün de önemli olduğunu söyler. Duygusal hafıza insanın kişiliğinin biçimlenmesinde büyük rol oynar ve ruhi gelişiminde önemli şartı taşır.¹¹²

Vygotsky’ye göre: hafıza gelişimi ile ilgili en çok tartışmalar idealist ve materyalist teorilerde bulunmaktadır. Bundan dolayı da hafıza ile ilgili olgular açıklanmamış ve tümlendirmemiş olarak kaldığını söyler ve kısaca tarihçesini anlatır. Genelde ise hafıza gelişimi materyalist yönde gelişen bölüm olarak bilinmekteydi. Daha sonradan E. Gering “hafıza, örgütlenmiş bütün maddelerin vasfıdır” diyerek hafızaya klasik formülü vermiş oldu. Sonraki çalışmalar A. Bergson tarafından yapıldı ve hafızaya ruh ile madde arasındaki ilişkiyi açıklayan süreç olarak bakılmasına sebep oldu. Bergson ve onun

¹¹⁰ İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s. 123-125.

¹¹¹ V. A. Slavenin and V. P. Kaşirin, s.95.

¹¹² İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s. 126.

okulunu hafızanın bir birini bağlamayan veya bir biriyle hiçbir şekilde ilişkili olmayan iki çeşit hafızanın olduğunu idea ettiğini belirtir. Bunlardan birisi sadece vücut ile ilgili süreçleri ile ilgilenir bir diğeri ise ilkinde paralel olarak gelişen ve çocuğun manevi faaliyeti olarak bilinen hafıza türü olmaktadır. Bergson'un yerine her iki hafıza türünü de birleştirip hafızaya tek hafıza türü olarak bakmaya çalışan klinik araştırmacılar geldiler. Bunlardan en çok gündemde olan A. Semon'un "mnema" ile ilgili öğretisidir. Semon da hafızanın iki çeşidinden bahseder. Bunları kısaca belirtmek gerekirse ilk olan hafıza her bir bilincin temeli olanıdır. Diğer hafıza türü de Bleyler tarafından kendi çalışmasında belirttiği "psikoidler" (her bir maddenin psiko-suretili başlangıcı) olarak kabul eder. Bleyler ideasına göre bilinç ile madde arasında bir köprü bulunmaktadır. Bu köprünün adı da hafıza olmaktadır. Bu felsefi çalışmalarından sonra Vygotsky kendi araştırmasında strüktür ve asosyal psikolojinin çalışmalarından da bahseder. Asosyal psikoloji daha önceden algı ve irade ile de ilgilenmişti. Strüktür psikoloji asosyal psikolojinin hafıza öğretim durumuna hücum edemedi ve strüktür ve atomistik yönler arasında olan savaşın ilk yıllarında algı ile ilgilendiler. Strüktür psikoloji hafıza ile ilgili düşünceleri hem teorik hem de pratik araştırmalarıyla son yıllarında ortaya koydu ve asosyal psikolojinin ortaya koyduğu hafıza gelişimi ile ilgili düşüncelerini ortadan kaldırmaya çalıştı. İlk önce bu çalışmaların algının da boyun eğdiği strüktür kanunlara boyun eğmekte olduğunu göstermeye çalıştı. İkincisi olarak da Levin tarafından yapılan araştırmayı dile getirdi. Bu araştırmada Levin anlamsız hecelerini ezberlemeye çalıştı ve anlamsız metnin ezberde tutmasının nedeni olarak da elemanlar arasında büyük bir zorlukla strüktür oluşmaktadır. Ayrıca parçalar şeklinde yapılan ezberlerde strüktür uyumu sağlamak mümkün olmamaktadır. Hafızanın başarılı olup olmaması parça parça anlamsız metni deneyenler kendi bilincinde hangi metin strüktürü oluştuğuna bağlıdır.

Diğer çalışmalar ise hafıza faaliyetlerini farklı yönlere götürdü. Konuyla ilgili olan ve bazı sorunları çözmeye yardımcı olacağını düşünerek Vygotsky onlardan ikisini ele alır. İlk olan B. V. Zeygarnik'e ait sonu getirilmiş ve getirilmemiş faaliyetlerin aklında tutması ile ilgilidir. Araştırmada deneyene düzensiz olarak birkaç faaliyet yaptırdılar. Faaliyetlerin bazıları sonuna kadar yaptırılırken bazıları daha bitmeden yarıda kesmeleri istendi. Kendi araştırmalarında yarıda kesip sonuna kadar bitirmediği faaliyetlerin daha iyi aklında tutulduğunu elde etti. Fakat algı ile ilgili deneylerinde bunun tam tersi olmuştu: yani bitirilmemiş görsel suretler daha zor aklında kalıyordu. Yani kendi faaliyetlerimizi akılda tutmak ve seyirci suretleri aklında tutmak farklı

kanunlara bağılı olmaktadır. Strüktür psikolojide hafıza ile ilgili ilginç araştırmalara bir adım kalmaktadır. Bu da niyetleri unutma probleminde aydınlanmaktadır.

Bilinmektedir ki, K. Büller asosyal psikoloji tarafından anlamsız kelimeler ile yapılan araştırmaya benzer bir araştırmayı düşünceler üzerinde yaptı. O birkaç tane düşünceyi kurdu üstelik her bir düşünce ikinci bir anlam taşıyordu. Yapılan araştırma anlamlı olan cümleler anlamsız olanlardan daha çabuk aklında tutuluyor olduğunu gösterdi. Normal akıl seviyeye sahip olan insan anlamlı 20 düşünceyi anlamsız 6 düşünceden daha kolay bir şekilde aklında tutmaktadır. Bundan dolayı da Vygotsky düşüncemizin tasarımlarımızdan daha farklı kanunlarla işbirliği içinde olduğunu ve onları aklında tutmak da bir düşünceyi bir diğerine götürme kanunlara göre olduğunu belirtir. Vygotsky çalışmasında bu konu ile ilgili bir başka vakayı da belirtmektedir. Bu vaka da bizi aynı fenomene götürmektedir: biz bir metni kelimelerden bağımsız olarak akılda tutabiliyoruz. Örnek olarak da Vygotsky kendi dersini veriyor: “bu günkü derste ben size birçok makalenin özetini anlattım, ben onların özetini anlam olarak iyi hatırlıyorum fakat kelime kelime aynısını aktarmaya çok zorlanırdım. Yani kelime kelime anlatım ile anlamı aklında tutmak bir birinden bağımsız olmaktadır.” Her öğretmen biliyor ki öğrenmesi ve tekrarlanması gereken malzemeler var ve hemen ezberlenecek malzemeler var. Mesela: aritmetik ödevini kimse ezberlemeye kalkışmaz çünkü onu bir kere iyice gidişatını öğrenirsen sonra onu örnek alarak diğer benzer sorunlarını çözersin. Fakat bunun yanında bir şiiri veya bir grameri öğrenirken iş başka türlü olmaktadır, onu hemen ezberleyebiliyoruz. Vygotsky’ye göre İşte burada anlam taşıyan ve anlam taşımayan metinler arasındaki hafıza farkı ortaya çıkmakta ve strüktür psikolojinin hafıza problemini tekrar ele alınması ve her bir taraftan gelen deneyler bize çok sayıda malzeme verdi ve bu malzemeler bizi yeni bir durumla karşı karşıya getirdi. Çağdaş olgusal bilim hafıza problemini daha önce gelenlerden (Mesela Bleyler’den) daha farklı bir şekilde koymaktalar. Buradan da Vygotsky bu olgulardan haber verip onları yeni yerlere yerleştirme denemesinin ortaya çıktığını belirtmektedir.¹¹³

Vygotsky’ye göre burada çıkan büyük sorun hafızanın gelişimi ile ilgili olmaktadır. Bir tarafından hafıza ilk başından beri verilmiş olmaktadır ve ilk dönemde hafıza gelişiyor olsa bile bu gizli olmaktadır. Büllere göre: düşünceler tasarımlardan farklı bir şekilde akılda tutulmaktadır. Fakat araştırmalar çocuklukta düşüncelere kıyasla tasarımları daha

¹¹³ L.S. Vygotsky, *Leksii Po Psikologii*, s. 3-27; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 769.

kolay akılda tutulduğunu gösterdi. Bazı psikologlara göre hafıza gelişmemektedir ve çocuk gelişimin ilk başlarında en yüksek seviyede olmaktadır. Vygotsky'ye göre gerçekte yapılan gözlemlerin çocuklukta hafızanın yeterince güçlü olduğunu ve yaş ilerledikçe de hafıza seviyesinin düştüğünü gösterdi. Burada bizim için yabancı dil öğrenmesinin zor oluşu ve çocuk bunu yaparken ne kadar kolay öğrendiğini hatırlamak yeterlidir. Ayrıca Amerika ve Almanya'da yapılan araştırmalar gösterdi ki: küçük yaşında iki veya üç yabancı dilin aynı anda öğretilmesi her bir dilin öğrenmesini etkilememektedir. Bunun yanında birçok araştırma da 5-6 yaşlarındaki çocuklara 7-8 yaşlardaki çocuklarla kıyaslayacak olursak okuma-yazma öğretmek daha kolay olduğunu göstermektedir. Vygotsky burada küçük yaştaki çocukların her ne kadar yabancı dilleri öğrenseler de geometrideki sistematik bilgileri öğrenemiyor olduklarını hatırlatır ve bunu sadece küçük yaşlarına rağmen hafıza ne derece keskin olduğunu göstermek için hatırlattığını belirtmektedir. 9 yaşındaki çocuk okulda yabancı dil öğrenirken çok zorlanıyor amma aritmetik veya coğrafi ile ilgili bilgileri hemen benimsiyor. Yetişkin insan çocuklara kıyasla sistematik bilgileri daha güçlü olarak benimser.

Ayrıca öyle psikologlar vardı ki bu sorun ile ilgilenirken kendilerini ortalarında tutmak istediler. Onlar hafıza gelişiminin en üst seviyesini öğrenmek istediler. Bunlardan biri de K. Groos'un öğrencisi Zeydel olmaktadır. Zeydel çok büyük malzeme topladı ve hafıza en üst seviyeye çocuk 10 yaşlarındayken ulaştığını ve daha sonradan da aşağıya doğru eğildiğini göstermeye çalıştı. Bütün bu çalışmalarından Vygotsky şöyle bir sonuca varıyor. Yukarıda ele alınan üç okul da hafıza gelişimine basit bir süreçmiş gibi yaklaştılar. Sanki hafıza bir yukarıya giden bir aşağıya inen basit bir hareket olmaktadır. Daha önceki araştırmalara başvurduğumuzda hafızamızın gerçekte iki çeşitli olduğunu görmekteyiz. A. N. Leontyev ile L. V. Zankova tarafından yapılan araştırmalar da bu düşüncüyü onaylamaktadır. Vygotsky, kendi araştırmalarında bir şiir, olay v.s. ister var olduğu gibi ister bir stimül veya işaret yardımıyla aklında tutmayı çalışırken psikolojik olarak farklı operasyonlardan geçtiğini gördüğünü söyler. Vygotsky farklı yaştaki çocuklara aynı metinden dağıttı ve iki farklı çözüm ile aklında tutmalarını istedi. İlk seferinde metni olduğu gibi verdi ve onu o şekilde benimsemelerini istedi. İkinci seferinde ise metniyle beraber yardımcı aletleri verdi. Bu yardımcı aletlerle iş birliği yaparak çocuklardan verilen metni benimsemeleri istendi. Araştırma gösterdi ki yardımcı malzemeler elinde olan çocuk diğer çocuklardan daha

değişik yolları kullanarak benimsemeye çalıştılar. Çünkü yardımcı malzemeleri verdikleri çocuklardan daha çok yeni bağlantıları, yeni strüktür, zengin hayal gücü, iyi gelişmiş düşünce v. s. gibi psikoloji kaliteleri istendi. Araştırma bu iki hareketinde kendi has dinamiği ve kendi eğri gelişime sahip olduğunu gösterdi.¹¹⁴

Bununla ilgili olarak Vygotsky şöyle sonuca varır. “Bildiğimiz işaretleri veya yolları kullanarak her hangi bir şeyi aklında tutmayı veya ezberlemeyi çalışırken psikolojik fonksiyonlar sisteminde hafızanın yeri değiştiğini görürüz. Normal ezberlemede direk hafıza ile iş birliği yaparken işaretlerle yapılan ezberlerde belki de hafıza ile hiç bir ilişkide bulunmayan psikolojik operasyonlardan yardım alıyor ve bazı psikolojik fonksiyonlardan biri diğerleriyle değişim içinde bulunuyorlardır. Kısaca söyleyecek olursak, yaş basamaklarımız ilerlerken ezber yapmaya yardımcı olan ve hafıza olarak bilinen fonksiyon yapısından daha çok, hafızayı diğer fonksiyonlara bağlayan fonksiyonlar arasındaki ilişkiler değişime uğramaktalar. Burada ilginç olan büyük yaştaki çocuk hafızanın küçük yaştaki çocuk hafızasından değişik olması değil de hafızanın bir önceki basamakta olduğundan daha değişik rol oynamasıdır. Analiz gösterdi ki, küçük yaştaki çocuğun düşüncesi daha çok hafızadan değerlendirilmektedir. Küçük yaştaki çocuk için düşünmek hatırlamak anlamına gelir. Bu önceki deneylerden yola çıkarak başarır. 3-6 yaşlarında –yani çocukluğun erken dönemi- düşünce gelişiminin hafızaya bağlı olan en yüksek yaş dönemi olarak görünmektedir. Bu konuya açıklık getirmek için birkaç örnek verelim. İlk örnek çocukların fikirlerine işaret etmektedir. Mesela: çocuk salyangozun ne olduğunu anlatırken o, şunu söyler: küçük, kaygan, onu ayakla ezerler; eğer çocuktan yatağın anlatılmasını istersek, o şunu söyler, “yumuşak oturacak olan yer”. Böyle durumlarda çocuk nesneyi gördüğü zaman kendi önceki bilgileri yoklarlar. Burada düşünmenin aleti mantık strüktürü değil de, çocuk için düşüncelerin aleti aklında tutma, ezberleme olmaktadır. Örneklerden ikincisi çocuklarda oluşan görsel düşünceye işaret etmektedir. Burada da görüyoruz ki çocukların düşüncesi bütünüyle hafızaya bağlanmaktadır. Çocukları takip ettikten sonra bir şeyi sorduğunda ezberden ve görsel düşünceden hatırlamaya çalışırlar. Çocuğun gelişim karakterinin üçüncü örneği olarak da kelimeler arasındaki ilişkilerin köksel olarak yetişkinler ile çocukların bir birinden farklı oluşu ele alınmaktadır. Çocuğun kullandığı kelimelerin anlamlı oluşu ile bizim kelimelerin anlamlı oluşunun düşünceleri farklı olarak kurulmuştur. Hem bizim hem de çocuklar için her kelimenin peşinden onun genellemesi

¹¹⁴ L.S. Vygotsky, *Leksii po Psihologii*, s. 28-45; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 769.

gelir fakat bu genelleme bizde çok farklı yönleri tutmaktadır. Çocukların genelleştirmesi, düşüncesi tamamıyla hafızaya dayanır. Çocuk düşüncesi, olgun insanların soy isimlerin oluşumu gibi oluşmaktadır. Vygotsky'ye göre: Çocuklarda gelişimin ilk başında olan şey düşünce değildir daha doğrusu abstrakt düşünce değil de, ilk başında daha çok hafıza güçlü olmaktadır.

Vygotsky tarafından yapılan araştırmalar çocukluktaki gelişimin sonlarına doğru hafıza kendi yönünü tamamıyla değiştirmekte olduğunu gösterdi. Küçük yaştaki çocuk için düşünmek - hatırlamak anlamına geliyorsa, ergenlik yaşındaki çocuk için hatırlamak – düşünmek anlamına gelir. Böylece çocukluk döneminde hafıza yönetici fonksiyona sahip olmaktadır.¹¹⁵

Vygotsky bir diğer çalışmasında da hafıza ile ilgili şöyle açıklamalarda bulundu: İlk çocukluktan başlayarak olgunlar çocuktan daha önce gördüğü veya olduğu olayları, nesneleri hatırlatacak ödevler koyarlar. Onlar çocuktan nesnelerin isimlerini sorar, hem büyüklerin hem küçüklerin isimlerini hatırlatıyor, çocuğun yanında kim vardı, kiminle ve nerede oynadı veya gezdiğinin hatırlamasını isterler. Hafıza süreçleri çocuğun yetişkinlerle olan ilişkilerde ve dil gelişimin süreçlerinde de görülür. Hayatın ikinci ve üçüncü yıllarında çocuk kendisi için daha hiçbir anlam taşımayan birçok kelime, cümle ve şiirleri ezberlemiş olur. Bunun için bazı psikologlar çocuğun hafızası ilk çocukluk dönemin sonunda ve okul öncesi dönemin başında mekanik karakterin taşıdığını ileri sürmüşler. Vygotsky'ye göre bu düşünce gerçek olmamaktadır. Ona göre bu dönemde ezberleme ve aklında tutma kendi özel süreçleri taşıyor, sadece dil kullanımına yardımcı olmaktadır. Bu dönemdeki kelimeler çocuğun ses farklılıklarını ayırt etmeye yardım eder, kullandığı kelimenin anlamı önemli olmamaktadır onun ses çıkış ritmi önemlidir. Ayrıca bazı araştırmacılar okul öncesi dönemin başında hafıza “istemsiz” karakterine sahip olduğunu söylerler. Bu demektir ki çocuk bir şeyi ezberlemek aklında tutmak için kendi önüne belirli hedefler koyamıyor ve bunun için özel çaba sarf etmiyor. Aslında yazara göre aklında tutma ve hatırlatma bir başka faaliyetlere bağlı olmaktadır ve onların içinde oluşurlar. Fakat okul öncesi dönemindeki çocuk hafızasının istemsiz oluşu onun mekanik olduğunu göstermez. Metni aklında tutabilmek için hafıza

¹¹⁵L.S. Vygotsky, *Leksii Po Psikologii*, s. 28-45; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 769.

özel çaba sarf eder. Bu çaba hiçbir zaman basit tekrarlama ile bitmemektedir diye de ekler.¹¹⁶

Tablo 2.4: Çocukluk Döneminde Hafıza Gelişimin Dönemlere Göre Geçirdiği Değişimler.

Yaş dönemleri	2-3 yaş	3-4 yaş	4-6 yaş	6- 12 yaş
Yaşadıkları değişimler	1. Kendileri için hiçbir anlam taşımayan kelime, cümle, şiir ezberlemiş bulunurlar. 2. Bir şeyleri hatırlaması yetişkinlere bağlıdır. Yetişkin soru sorunca çocuk hatırlamaya başlar.	1. Ezberleme ve aklında tutma kendine ait özel süreç taşımaz. 2. Kullandığı kelimenin anlamı önemli değil ses çıkış ritmi önemlidir.	1. Hafıza özel çaba sarf eder, basit tekrarlama ile bitmez. 2. Düşünce gelişiminin hafızaya bağlı olan en yüksek yaşı olmaktadır. 3. Hafıza bilincin merkezinde bulunur.	1. Ezber kötü amma sistematik bilgiler daha güçlü olmaktadır.

Vygotsky'ye göre: okul öncesi döneminde olan çocukların hafızası belleğin merkezinde bulunmaktadır.¹¹⁷ Okul öncesi döneminde hafızanın boyutunu onun kalite özelliklerini öğrenmeden anlamamız zor olabilir. Bunun için hafızanın çok erken dönemlerde geliştiğini unutmamalıyız.

2.2.3. Bilinç

Vygotsky üst psikolojik fonksiyonların ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili kendi teorini oluşturdu. Bu teori yardımıyla da insan bilincinin oluşmasını açıklamaya çalıştı. O, insanın psikoloji gelişimi olarak bilinen bilinci, beşeri tecrübeleri benimseyerek gelişmekte olduğunu iddia etti. Ona göre: bilinç, duygusal, iradeli ve entelektüel öğelerin birlik içerisinde işleyen dinamik anlamsal sistemi olmaktadır. İnsanda var olan psikoloji sureti onların sosyal deneyiminden, kelimelerle bağlantı içerisinde (determinizm) gerekircilik oluyor. Vygotsky'ye göre insanın bilinci kendi gelişim içerisinde sosyal etkileşimle şartlandırılmıştır.¹¹⁸

¹¹⁶ D. B.Elkonin, s.209.

¹¹⁷ O. N. İstratova, G. A. Şirokova and T. V. Eksakusto, s.239; L. S. Vygotsky, *Pedagoğışeskaya Psihologiya*, Moskova, 1991, s.231

¹¹⁸ V. A. Slastenin and V. P. Kaşirin, s.49-50.

Vygotsky'ye göre bilinç, farklı refleks sistemlerin etkileşim, püskürtme ve karşılıklı uyandırmaya sahip olduğu için psikoloji ne bilinci kurarken ne de çözerken bunu unutmamaktadır. Bilinç her zaman yankı, cevabi makinesi olmaktadır.¹¹⁹ Biz diğerlerin bilincinde olduğumuz için kendimizi bilmekteyiz, diğerlerin bilincine vardığımız gibi kendi bilincimize de varmaktayız. Çünkü diğerleri bize karşı nasıl bir münasebette bulunuyorsa biz kendimize karşı da öyle olmaktadır. Ben kendi reflekslerimi yeni uyaranlar olarak kavradığım sürece kendim için bir başkası olduğumdan dolayı kendi bilincime varabiliyorum. Ayrıca benim suskun şeklinde kullandığım kelimeyi tekrar sesli olarak kullanabilir olmam ve bir başkası tarafından söylenenin de tekrarlayabilmem arasında hiçbir fark yoktur. Her ikisi de *dönebilen*¹²⁰ refleks - olmaktadır.¹²¹

2.2.4. Düşünce

Anlamı: Genel olarak düşünce, bir şeyi açığa kavuşturan iddiaların harekete geçmesi, olarak bilinir. Süreç olarak düşüncenin sonucu suret değil de bir düşünce veya iddia olmaktadır. Düşünce, tam anlamı ile dünyayı tanımadır yani bazı malzemeler (düşünce mantığı, enstrümanlar, makineler, arabalar v. s.) yardımıyla onun hakkında bilgi edinmedir. Düşünce, altında hedefin bulunduğu sorunları çözme sürecidir. Bunları sadece bize verilen şartları elde ederek yapabiliriz. Düşünce, çevredeki faaliyetleri, doku organlarıyla insanın algılayamayacağı özelliklerini,(meselâ: kimyasal maddelerin içeriği ve mikro dünya yapılarını) idrak eder. Düşünce, faaliyetlerin insan tarafından genel olarak anlaşılmasıdır, yani onun hakkında bilgi sahibi olmaktır. Düşünce daha çok, akli ve pratik hareketleri, değişim ve idrak edici karaktere sahip olan, tahmini-araştırma operasyonlar sistemini içine alan pratik ve teorik faaliyet olmaktadır.¹²²

Vygotsky'ye göre Psikolog için düşünce, insanın birçok algılama süreçlerinden biridir ve psikolog düşüncesi ile onun kuralları ile ilgilenmek için, doğru veya yanlış bulmak için değil de algılama süreci öğrenmek için ilgilenir. Psikoloji bilimi düşünceye daha çok bilgi öğrenmek için çevrilmiş faaliyet gibi bakmaktadır. Hatta psikolog için insanın hata yapma, yanlış düşünme gibi durumlarda bile onun doğru düşündüğünü ve hata yapmadığı zamandaki düşüncesi kadar bu düşüncesi de “varlığını hak eden” bir düşünce

¹¹⁹ L. S. Vygotsky, C-I, s. 89.

¹²⁰ Rusça'da bu kelime “*obratimuy*” olarak geçiyor. Bu kelimeyi genelde para için kullanılan *konvertibl* kelimesi olmaktadır.

¹²¹ L. S. Vygotsky, C-I, s. 96.

¹²² R. S. Nemov, s.260-261.

olarak kabul ederler. Buna rağmen bile bir psikolog düşünce ile ilgilenirken onun mantığına bakmadan, araştırmadan edemiyor. Düşüncenin mantığını öğrenmek ve saymak zorundalar. Hiç olmazsa çocuklarda düşüncenin gelişim süreçlerin öğretiminde (bu gelişim, düşünce mantığını çocuklarda benimseme ile bire bir bağlıdır) ve her hangi bir hastalıktan dolayı çocuklardaki düşüncenin bozukluluğun araştırılması (bu bozukluklar çoğu zaman düşünce mantığını etkilemektedirler) için bunu yapmak zorundalar.¹²³

Yukarıdakilerde yazdıklarımızdan da anlaşıldığı gibi insanda birçok düşünce çeşidi bulunmaktadır. R. S. Nemov bunları aşağıda gelecek olan temellere ayırmaktadır. **Malzemelere, yapı karakterine** (bunların yardımıyla düşünce idrak (algıların süreci olarak realize) oluyor), **mantığı kullanma şekle, sorun çözme tipine, gelişim seviyesi** ve diğer işaretlere göre ayrılıyor.

Malzemelere göre düşünceyi teorik, pratik, yaratıcı veya sanat ve sanat düşüncesi olmayanlara ayırabiliriz. **Karaktere** göre düşünce, aklında (suretler ve anlayış yardımıyla) var olan düşünce ve pratik hareket yardımıyla yapılan düşünceye ayrılır. **Mantığın kullanımına göre** düşünce, mantıksal ve sezgisel olmaktadır. **Sorun çözme** olarak düşünce matematik, teknik, fizik, kimya, psikolojik ve birçok bunlara benzeyen tiplere ayırabiliriz. **Gelişim seviyesine** göre düşünce, apaçık-etkili, apaçık-suretli ve kavramsal-mantıksal olmaktadır.¹²⁴

Düşünce ile ilgili psikolojiye özel (felsefi veya mantık ile ilgili olmayan) araştırmaları XVII yy. başlarında ortaya çıktı. Bir sonraki dönem ile beraber bu dönemde düşünce, ruh biliminde de mantık ile beraber yer almakta, düşüncenin bir tek çeşidi olarak da kavramsal-mantıksal anlayış veya teorik düşünce olmaktaydı. Düşünceye bu dönemde doğuştan gelen yetenek olarak bakılıyor ve düşüncenin gelişmediği, ilk başından beri var olduğu algılanıyordu. Düşünce ile ilgili deneysel araştırmalar psikologlar tarafından XX yy. başlarında başlatıldı ve o zamanda psikolojik teoriler ortaya konuldu. Düşüncenin kavramları psikolojik araştırma dallarına göre şöyle olmalıdır: Asosyal Psikoloji, Gestalt psikolojisi, Davranışçılık, Bilişsel psikoloji ve J. Piaget ve Vygotsky'nin ilmi okulları.¹²⁵

¹²³ R. S. Nemov, s.265.

¹²⁴ R. S. Nemov, s. 261-263.

¹²⁵ R. S. Nemov, s.270-272.

Rus psikoloji biliminde düşüncenin en yaygın teorileri L. S. Vygotsky tarafından işletilmiştir. O, kendinin kurduğu insan psikolojisinin üst fonksiyonlarının ortaya çıkışı ve gelişiminin kültürel-tarihsel teorisini takip ederek insanın düşüncesini iki çeşide ayırdı ve onları alt ve üst psikolojik fonksiyonlar olarak tanıttı. Düşüncenin alt psikolojik fonksiyonu olarak Vygotsky apaçık-etkili olan düşünceyi, üst psikolojik fonksiyonu olarak ise kavramsal-mantıksal olan düşünceyi ele almıştı. Düşüncenin üçüncü tipi apaçık-suretili olan düşünce Vygotsky'nin teorisinde yukarıda söylediğimiz iki düşünce çeşidinin arasında yer almaktadır. Kavramsal-mantıksal düşüncenin doğuştan gelen olmadığını ve dil arasındaki ilişki hemen doğmayıp filogenezdaki gibi ontogeneizde de zamanla oluştuğu iddialarını sürdürürken Vygotsky kavramsal-mantıksal düşünceyi fenomen olarak ayrıntılı bir şekilde anlatır ve kavramsal-mantıksal düşüncenin gelişim sürecini tanıtır. Daha sonraki yıllarda Vygotsky'nin gelişim teorisini örnek alarak V. V. Davıdov tarafından “Çocukların Düşünce Gelişimi” ve P. Ya. Galperin tarafından da “Yetişkinlerde Düşünce Gelişimi” adlı özel teoriler kuruldu.¹²⁶

Daha önceden düşünce gelişimi ile asosyal psikoloji ilgilendi ve düşünce gelişimi içine birçok yabancı fikirleri karıştırıldı. Onlara göre akla giren her bir düşünce onda uzun süre kalmaktadır. Böyle düşünceye sahip olanlardan biri de G. Ebbingaus olmaktadır. Ona göre düşünce, iki uç arasındaki bir şeydir. Bir ucunda sürekliliği saklayan ilk düşünce, diğer ucunda ise düşüncenin kasırgası bulunmaktadır. Çünkü düşünce sürekli aynı kalmaz o, sürekli olarak değişmektedir. Yani insan aynı anda birçok düşünceye sahip olabiliyor. Böylece bir ucunda ilk düşüncemiz diğer ucunda ise birçok düşünce veya düşünceler kasırgası olmaktadır. Buna örnek olarak bulunduğu evin yandığını bilen ve odasında kilitli kalan bir adamı getirebiliriz. Adamın yaptığı hareketlerden onun bir deli olduğunu söyleyebiliriz: çünkü adam kapıdan pencereye doğru koşar, başını tutar, biraz oturur, kalkıp yine odanın bir ucundan diğer ucuna doğru hızla gider. Yani onun düşünceleri birinden diğerine zıplar, fakat bunların hepsi “ben buradan nasıl kurtulurum” düşüncesinden gelmektedir. O da ilk düşüncesi olmaktadır.

Çocuk gelişimi ile ilgili şöyle bir anlatımda bulunurlar: çocuk ilk sürekliliği koruyan düşünceyi iyice benimser ve sürekli onu çağırır. Çocuk buna çok küçük yaşlarında sahip olmaktadır. Burada ilginç olan şu ki çocuk düşüncesinin bu iki ucu bir biriyle ilişki kuramıyor ve mantıklı düşünce oluşturamıyor. Bu düşüncenin doğru olmadığını Alman

¹²⁶ R. S. Nemov, s. .275.

psikolog N. Akh buldu. Ona göre sadece bu iki uç ile düşüncenin karakteri anlatmak mümkün değildir. Burada Vygotsky bu konunun açıklama yetersizliğinden dolayı çocuk düşüncesi araştırma yollunu üç farklı kola ayırdığını belirtir ama açıklamaz. Fakat bu kolların hepsi düşünce ile ilgili konuda çıkmaz sokağa uğradıklarını ve bu kollardan sonra Piaget'nin araştırmalarının ortaya çıktığını söyler. İlk olarak şunu söyleyelim Piaget'ye göre çocuk düşüncesi ego merkezlidir. Ego merkezli çocuk düşüncesi – çocuk düşüncesinden olgun insanın mantıklı ve sosyalleşmiş düşünceye geçiş basamağı olmaktadır. Ona göre çocuk düşüncesinin iki yüzü vardır, bazen bilinçsiz bazen ise bilinçli olmaktadır. Çocuklarla zaman geçiren herkes çocuk düşüncenin ikiyüzlü olduğunu bilmektedir. Vygotsky'ye göre bazı araştırmacılar bilinçli olan üzerinde dururken bazıları bilinçsiz olanını seçerler. Piaget'nin ödevi de aynı anda verilmiş iki zıt düşünceyi alıp birleştirmektir. Ona göre düşüncenin mantıklı başlangıcı çocuğun sosyal hayatı olmaktadır. Çocuk düşüncesinin mantıksız karakteri ise çocuğun ilkel, autist düşüncesi olmaktadır. Sadece dil çocuğun düşüncesine mantıklı kategorileri getirmektedir. Eğer dil olmasaydı çocuk hiç bir zaman mantığa gelmezdi. Fakat bu güne kadar çocuklarda anlamlı düşünce ile ilgili her bilgi bu görüşe ters gelmekte olduğunu vurgular ve Vygotsky'ye göre buradaki bütün sihir çocuğun ilk kelimesinin anlamlı tarafı onun isim oluşu değil, onun tek kelimeli cümle, yani düşünce oluşunda olmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki çocuk kelimeyi söylerken aslında o kelime ile bir nesne kastetmiyor bir cümle veya cümleler zinciri kastetmektedir. Daha önceki araştırmacıların söylediği gibi (Piaget de dâhil), çocuk dilinin anlamlı ve verbal yolları bir birine paralel tutulan aynalar değildir. Tam tersine onlar, bir birine zıt yönleri tutmaktalar. Bunu takip ederken görüyoruz ki çocuğun dil gelişiminde nesneler basamağında dururken, faaliyetlerde bir bütün halinde bize bilgiyi yansıtabiliyorlar. Piaget'ye göre çocuk ilk önce dilin zor yönlerini öğrenir. Mesela: “çünkü”, “ondan”, “işte”, “öyleyse”, “zaten”, “eğer”, “ondan sonra”, v. s. Yani çocuk mantığı dışsal dil ile kazanır, çocuk, dışsal dili benimser, düşünce biçimleri benimseyemez ve hâlâ düşüncesi ego merkezli basamağında bulunmaktadır. Aslında Vygotsky, dilin anlamlı tarafının- ne dışsal konuşmanın strüktürün basit yansıması olduğu, ne de anlamlı strüktür ve kategorilerin dil gelişiminin peşinden gittiği ile ilgili düşünceleri kendi yaptığı araştırmalar tarafından onaylanmadığını söyler. Doğru olanını açıklamak için de iki önemli noktaya dikkat etmemiz gerektiğini hatırlatır. İlki: çocukların gelişmekte olan kelimeler ile ilgilidir. Çocuk her hangi bir kelimeyi benimsediğinde bu kelimenin

üzerindeki çalışması bitmemektedir. Çocuk ilk başta bizden duyduğu kelimeyi bizim kullandığımız şekilde anlar ve benimser. Sonradan ise onu bize karşı olarak, bizim anlayabileceğimiz şekilde kullansa bile yazara göre araştırmalar bunu çocuk kelimelerin gelişiminde sadece ilk adım olduğunu göstermektedirler. İkincisi ise: bazı araştırmacılar (Ştern) çocuklarda dil gelişimin 5 yaşında tamamladığını gösterirler. Yazar bunu itiraz etmektedir. Çünkü Ona göre çocuk 5 yaşına kadar gramerin ve anadil sintaksisin önemli olan kısmını değil de sadece başlangıç olan kısmını öğrenir ve sona erer. Hatta ilköğretim yaşı çocuklarda kelime gelişimi açısından en zengin ve en zor süreçler olan yaş olmaktadır. Kısacası O. Zelts'in de dediği gibi çocuk bilgisinin nasıl geliştiğini öğrenmek istiyorsak onları sadece gözlemlemek yetmez, onları bilgilerin gelişimini öğrenmek için elimizde bulunmayan yeni süreçlere başvurmamız gerekmektedir.¹²⁷

Vygotsky'ye göre okul öncesi döneminde yeni faaliyetlerin ortaya çıkışı ve hızlı gelişimi düşünce gelişimini de etkilemektedir. Bir taraftan yaratıcı rolü, oyunda hayal ile dolu iç faaliyetlerin planı ortaya çıkıyor ve biçimleniyor. Diğer taraftan resim çizme, yapıştırma, yapboz, icat etme gelişimi hayal gücünü kullanmayı talep etmektedir. Bununla beraber çocuk, serbest, farkında olarak yöneten faaliyetlerinin biçimlendirilmesine götüren genel değişiklikler ortaya koyar. Bunların özünde faaliyet hakkında olduğu gibi onu harekete geçirme şartları hakkında da düşünceler (bilgi) bulunmaktadır. Çocuk düşündüğü basit nesnelere ait olan hareketleri bağımsız olarak gerçekleştirirken değişik faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden oluyor ve yeni düşüncelere geçmeye ihtiyaç duyuyor (talep ediyor). Okul öncesi dönemindeki çocuğun düşüncesi pratik ve oyun faaliyetine dönüşmüş vaziyette bulunmakta olduğunu da belirtir.¹²⁸

Bazı psikologlar (J. Piaget, V. Ştern ve d.) okul öncesindeki döneminde olan çocuğun mantıksal düşünceden aciz olduğunu iddia ederler. V. Ştern çocuklardaki kavram açıklamasının özel formülü transduktiya¹²⁹ olduğunu kabul eder. J. Piaget kendi araştırmalarına güvenerek bu yaştaki çocuğun düşünce mantığı ego merkezli, yani daha dış dünyaya yönelmemiş, olduğunu göstermeye çalışır.¹³⁰

¹²⁷ L.S. Vygotsky, *Lektsii Po Psikologii*, s. 3-27; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 769.

¹²⁸ D. B.Elkonin, s.219.

¹²⁹ Transduktiya- özel durumdan önemli vakalara bakmaksızın bir diğer özel duruma düz geçiş – anlamını taşır.

¹³⁰ D. B. Elkonin, s.225.

Piaget'den farklı olarak L. S. Vygotsky çocuklarda fikir (ponyatiy) gelişimi ile ilgilenir. L.S. Vygotsky kendi iş arkadaşı L.S. Saharov ile beraber kurduğu orijinal metodunu kullanarak çocuklarda, düşüncenin gelişim sürecini detaylı bir şekilde inceleyen ilk kişiler olmaktadır.¹³¹

Vygotsky'nin Saharov ile beraber yaptığı deneyinde kullanılan metodun mahiyeti (bu metot "ikili dürtme metodu" ismini aldı) şöyle olmaktadır. Deneklere düşüncede farklı rolleri oynayan iki sıra dürtücü etken verildi. Bunlardan bazıları-hacmi, diğerleri de düşüncenin organize ve regule olan işaretlerin rolleri olmaktadır. Bu metot'ta renkleri, formları, yüksekliği ve hacim (beden) farklı olan yirmi geometri figürü kullanılmıştır. Deneğin görünmeyecek bir yerde her figürün alt kısmına, figürün özelliklerini taşıyan, sahte düşünceli kelime yazılıydı. Çocukta biçimlenen düşünce kendi içine birkaç işareti birden almaktaydı. Meselâ: biçim, renk ve hacim olabilir.¹³² Deneyci çocuğun önünde figürü çevirip yazılanları gösteriyor ve onlara elindeki figür özelliklerinin aradıkları figürün özelliklerine uyduğunu söylüyor. Daha sonradan bu figürü bir kenara koyarak çocuklardan onun özelliklerine sahip olan bir başka figürü bulması istiyor. Sonuç olarak çocuk, biçimlenen düşünceyi tam olarak işaretlemeliydi. Eğer her hangi bir yerde çocuk hata yaparsa araştırmacı ona ipucu veriyor yani aradıkları düşünceye uyan figürü kendisi seçiyor. Vygotsky'nin Saharov ile beraber yapılan bu araştırmasında 3-14 yaş çocuklar yer almış ve şöyle bir sonuca ulaşılmıştır. Çocuklardaki "anlam biçimlendirme" üç önemli basamağından geçmektedir. **Birinci basamak:** Birçok farklı eşyanın biçimsiz, sırasız, rastgele, onlara dedikleri gibi bir tek kelimedenden oluşan "sinkretik"¹³³ bağlamayla bir araya toplamak. Bu basamak kendi içinde üç basamağına ayrılır: nesneleri rastgele seçmek ve bağlantı kurmak; nesneleri yerlere bakarak seçmek, mesela bir birine yakın olan nesneleri seçmek; nesneleri bir sonraki nesneyle bağlantı kurabilecek şekilde serbest olarak seçmek. **İkinci basamak:** Seçeceğimiz nesnelerindeki bazı müşterek işaretlerin özünde düşünce-kompleks¹³⁴ oluşturulması olmaktadır. Bu kompleksler dört çeşit olmaktadır: Asosyal (üstten görünen her hangi bir bağlantının olması bu gruba girmek için yeterli olmaktadır); koleksiyonlu (nesnelerin her hangi özel, fonksiyonlu işaretine göre, karşılıklı olarak bir birini

¹³¹ Bu konu ile ilgili g.b.bkz.L. S., Vygotsky i L. S. Saharov *İsledovaniye Obrazovaniya Ponyatiy*, Psikholojiya Mışleniya. Moskova 1981.

¹³² Bu sahte düşünceleri sadece işaretleri uyan figürlerin alt kısmında yazılmaktaydı.

¹³³ Mantıkta sinkret-kendi aralarında bir birini bağlayan hiçbir işaret bulunmayan birçok eşyadır.

¹³⁴ Mantıkta kompleks-gruba bağlayan tek ve rastgele, varlığını bildirmeyen işaretlere sahip olan bir çok nesneye denir.

dolduran ve bağlayan işareti göre oluşur); zincirleme (bir işaretiinden bir diğeriine geçişte ortaya çıkar, öyle ki bazı nesneler sadece bir işaret taşırlar diğeriiler başka bir işaret ve s.. Ayrıca bütün bu nesneler aynı gruba girerler.); sahte anlayış (üstten baktığında anlaşılır olarak görünen kompleks, aslında hiç de öyle olmayan). Son olanında çocuklar, doğru olan nesneyi seçebiliyorlar fakat düşünceyi yanlış yapıyorlar bununla da onların böyle bir düşünceye daha sahip olmadıklarını gösteriyorlardı.

Üçüncü basamak: Gerçek düşüncenin oluşumudur. Burada artık çocuklar soyutlaştırılmış elemanları seçebiliyor ve sonra bu elemanlara ait olan diğeri nesnelerden bağımsız olarak tam anlamıyla “tamamîsini” hesap edebiliyorlar. Bu basamağa şu alt basamaklar girmektedir. *Potansiyel düşünce* alt basamağı; Burada çocuk nesneleri bir işarete göre seçer. *Gerçek düşünce* alt basamağı; Anlamını belirtmek için yetecek kadar ve olmazsa olmaz olan işaretlerini soyutlaştırır ve sonra sentezleşerek gerekli olan belirtilere katılıyorlar. Böylece sinkretik düşünce ve düşünce-kompleksler düşünceleri Vygotsky ve Saharov’a göre: ilk çocukluk, okul öncesi ve ilkokul çağındaki çocuklar için geçerlidir. Gerçek anlamdaki düşünceye çocuk ancak ilmin teorik öğrenimin altında buluş çağında sahip olmaktadır.¹³⁵

¹³⁵ R. S. Nemov, s.290-292.

Tablo 2.5. L. S. Vygotsky’ye Göre Çocukluk Döneminde Düşüncenin Gelişimi.

Yaş dönemleri	0-3 yaş	3-6 yaş	6-12 yaş	12 yaş
Yaşadıkları değişimler	Çocukların ilk kelimeler aslında birer cümle olmaktadır. Kelimeleri benimser ve kullanmaya başlar ama kelime üzerindeki çalışma bitmemektedir.	Dil gelişiminin sadece başlangıç kısmını öğrenir. Yapılan faaliyetler düşünce gelişimini etkiler. Yaratıcı rol ve planlar ortaya çıkıyor ve hayal gücü gelişmeye başlar. Nesne ve faaliyetler hakkında bilgi edinir. Düşüncesi pratik ve oyun faaliyetine örünmüş vaziyette olmakta. Kendi düşünce operasyonlarına hakim değildir. Düşüncesin baskı altında veya tartışmalarında savunabilir. Tek başına iç gözlem yapamaz.	Düşüncesi bellek merkezine doğru ilerler. Kavramsal-mantıksal düşünce gelişir. Akıl yürütmeye öğrenir. Öğrenme süreci değişikliğe uğrar. Hafıza –düşünür, algı ise tahmin edici pozisyona geçer.	Çocuk ancak bu yaşta gerçek düşünceye sahip olabilir o da ilmin teorik altında gerçekleşir.

İlk çocukluk döneminde çocuğun düşünce özelliklerini karakterize edecek olursak Vygotsky şöyle belirtiyor; çocuk “kendi düşünce operasyonlarını daha tam olarak kabul etmemiştir ve bundan dolayı da onlara hâkim değildir. Bu yaştaki çocuklar iç-gözlem yapamazlar. Çocuk sadece tartışmalarında ve baskı altında kendi düşüncesini başkalarına karşı savunmaya çalışır ve kendi düşüncesini takip etmeye başlar. Yani çocuk ancak birilerinin yardımı ile iç-gözlem yapabilir. Kendi düşüncesini başkalarına karşı savunurken aynı zamanda kendine karşı da savunmuş olur”.¹³⁶

Vygotskiy’e göre okulun başlamasıyla düşünce, çocuğun bellek faaliyetinin merkezine doğru hareket eder. Kavramsal-mantığın gelişimi, bilimsel bilgiyi öğrenme sırasında ortaya çıkan akıl yürüten düşüncesi, diğer öğrenme süreçlerini değiştirir: “hafıza, bu dönemde, düşünür, algı ise- tahmin edici oluyor”.¹³⁷

2.2.5.. Dil Gelişimi

Dil – insanın danışabilmek ve hayatındaki birçok sorunlarını düşünmek ve çözmek için kullanılan ve bilgi ile ilgili olan psikolojik fonksiyonu olarak tanıtabiliriz. Dil olmazsa

¹³⁶ L. S. Vygotsky, C. IV, s 828.

¹³⁷ O. N. İstratova, G. A. Şirokova and T. V. Eksakusto, s.262.

insanlar haberleşemezler. Ayrıca çevredeki insanların ve ondan önceki nesillerin ne yaptıklarını ve ne düşündüklerini öğrenemez ve kendi sorun ve sıkıntılarını kimseye paylaşamazdık. Dil sayesinde her şeyi öğrenebiliyor ve diğerlere öğretebiliyoruz.¹³⁸

2.2.5.1. Çeşitleri ve Teorileri

İnsanlarda birçok dil çeşidi olmaktadır; sözel-yazı, içsel-dışsal, diyalog-monolog, verbal ve verbal olmayan (söyleyiş ritim müziğine veya tarzına göre). Bunların hepsi insana kendi sorunlarını çözmek için gereklidir. Bu çeşitlerin hepsi bir şekilde bir birine bağlı olsa bile insanların hayatında farklı görevleri ele almaktadır.¹³⁹ Dilin teorileri de olmaktadır. Bunlardan ilk olan öğretme teorisidir. İkincisi benimseme, üçüncüsü de bilişsel olmaktadır. Biz bu konu ile ilgili olan bilişsel teoriyi ele alacağız. Bu teoriye göre çocuğun dil gelişimi onun doğuştan sahip olduğu algılama haberini işletme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Düşünülmektedir ki dil gelişimi düşünme gelişiminin kapasitesinden kaynaklanır. Çocukların ilk kelimeleri söylemesi onların bir şeyler artık anladıklarının simgesi olduğu sonucu konulmuştur. Çocuklar çok sık olarak ilgilerini çektikleri şeyler hakkında konuşurlar. Öyleyse dil gelişimini çocukların ihtiyaçları etkilemektedir.¹⁴⁰

Piaget'ye göre ben merkezli dil bireysel dilin sosyalleşme eksikliğinden dolayı ortaya çıkar. Buna karşı olarak L. S. Vygotsky ilk olan sosyal dil, ben merkezli dilin bireysel dilde tefrik edinme ve tecrit etme eksikliğinden doğduğu ile ilgili hipotezini kurmuştur. Bu iki fikirden hangisinin doğru olduğuna karar vermek için L. S. Vygotsky deneysel araştırmaya başvurdu. Bu araştırmanın hedefi sosyal elemanların zayıflılığı ve güçlülüğü çocuğun ego merkezli dile nasıl etki vereceği olmasıdır. L. S. Vygotsky şöyle yazıyor: “Eğer çocuğun ego-merkezli dil, düşünce ego-merkezinden ve sosyalleşme eksikliğinden geçiyor ise, sosyal elemanların her hangi bir zayıflılığı, onun tek kalması için olan her bir neden; grubundan ayrılması, diğeriyle olan psikoloji bağının koparılması, diğerlerden fikir almaktan uzaklaştırılması ve muhakkak sosyal dilin kullanılması onun ego-merkezli dilin katsayısını sosyalleştirmeden dolayı ani bir yükselişin göstermesi gerekir. Çünkü bunların hepsi çocuğun özgür, tam düşüncenin ve

¹³⁸ R. S. Nemov, s.297-299.

¹³⁹ R. S. Nemov, s.297-299.

¹⁴⁰ R. S. Nemov, s.304-305.

dilin sosyalleşme yetmezliğinin maksimal şartlarını ortaya koyması gerekiyor görünmektedir.”¹⁴¹

Bu konu ile ilgili yapılan araştırma deneyin ilk bölümünde-sosyal anların zayıflaması ile ilgili konuda- çocuğu hiç konuşmayan, sağır, dilsiz olanların veya yabancı dilde konuşanların yanına yerleştirilerek sonuçları elde ettiler. Vygotsky tarafından yapılan deneyler, bir birleri ile anlaşma olabilirliği azalınca ben merkez katsayısının çoğu zaman %0, diğer zamanlarda da en yüksek sonuç %8 olduğunu gösterdi.¹⁴²

İkinci bölümde çocuğu ya hiç tanımadığı kişilerle ya da aynı odada fakat diğer çocuklardan uzak bir köşede tutuldu veya gruptan ayrılarak tek başında çalışmak zorunda bırakıldılar ve sadece araştırmacıyla konuşabilecek şekilde uzaklaştırıldı. Bu da ego-merkezin katsayısının % 0 dereceye kadar düşmesine neden oldu. Farklı denemeler farklı sonuçları gösterse de sonuçların çok düşük çıktığı kesin idi.

Deneyin üçüncü bölümünde çocuğun konuşması tamamen yasaklanmıştır. Çocuk ya diğer çocuklardan çok uzak bir mesafede oturturulmuş veya laboratuvar içinde çok şiddetli bir ses verilip orada bulundurulmuştur. Bu deneyde de önceki deneylerde olduğu gibi ego-merkezli katsayısının düştüğünü gösterdi.

Böylece deneyin her üç bölümünde de konuşma veya diyalog kurma zorlaşınca çocuk ego-merkezin her seferinde düştüğünü gördük. Bu sonuçlar L. S. Vygotsky’yi, ego-merkezli dilin kendi yaratılışıyla sosyal dil olduğuna, sosyal dilin kaynağından çıktığına fakat sosyal dilinden de tamamen ayrılmayan, sadece kendisi için varlığını sürdüren dil olduğu düşüncesine götürdü.

Vygotsky ego-merkezin katsayısını araştırırken Piaget’nin ego-merkezli dilin fonksiyonlarına da baktı. Ona göre: çocuk faaliyetlerinde ego-merkezli dil hiçbir fonksiyona sahip değildir, onun basit takipçisi olmaktadır, faaliyetin kendi içine hiçbir şey getirmemektedir. Ve tabii ki böyle basit bir fonksiyon en sonunda yok olmakta idi. Bu da okul öncesi döneminin sonunda ego-merkezin düşmesini onaylamaktadır.¹⁴³

L.S. Vygotsky, A. Luriya, A. N. Leontyev, R. E. Levin ve diğer araştırmacılarla beraber ego-merkezli dilin çıkıp inme nedenini ortaya çıkartan özel deneysel araştırma yaptılar. Bunun için çocuk faaliyetlerin serbest akışında zorlaştırma ve değişiklikler yapıldı.

¹⁴¹ D. B. Elkonin, s. 156.

¹⁴² Bu konuda bahsedilen deneyler Vygotsky tarafından 1930 yıllarında yapılmıştır.

¹⁴³ D. B.Elkonin, s.156-159.

Araştırmalar, faaliyetin akışını zorlaştırdıklarında ego-merkezin katsayısı neredeyse iki kata kadar yükseldi.

Bu araştırmalara dayanarak Lev Vygotsky “ego-merkezli dil’in çocuk aktifliğinin takipçisi olduğuna karar verir. Çok basit bir şekilde düşünce aleti olabiliyor yani davranışlarında ortaya çıkan sorunları çözme planı düşünme fonksiyonunu yerine getirir” sonucuna vardı. Buna dayanarak Vygotsky, ego-merkezli dilin kaybolmadığına onun içselleşmiş konuşmaya dönüştüğü sonucuna vardı.¹⁴⁴

Vygotsky içsel konuşmanın yüksek düşünce temelini oluşturduğuna inanmıştır. Örneğin bir çocuk yap-bozu çözerken, kendi kendine “bu parça nereye uyar?” diye konuşur. Bu şekilde çocuk kendini probleme yöneltir. Hiç şüphe yok ki, çocuğa dışarıdan benzer şekilde “sosyal konuşma” yapan bir yetişkin oldukça yardımcıdır. İçsel konuşma – metakognitif kendi kendine konuşma anlamında- problem çözmeye ve bilişsel davranışsal değişime aracılık eder.¹⁴⁵

L. Vygotsky’nin yukarıda adı geçen deneylerde elinden geldiği kadar dış etkenlerin etkisini ya ilişki kurmada zorlaştırma ile ya da tamamen yasaklama ile ortadan kaldırmıştır.¹⁴⁶

Vygotsky, represantasyonel sistemi ve sosyal işlemleri araştırdı ve konuşmanın içselleştirilmesi üzerinde durdu. Tersine Piaget, çocuğun fiziksel gerçeklikle etkileşimi üzerine odaklanmıştır. Bu durum Piaget’yi nesneleri ele almada represantasyonel sistemin araştırmasına yöneltmiştir. Vygotsky’e göre içselleştirme, dışarıdaki bir işaret üzerine içsel kontrol kazanma işlemidir, daha basitçe, yaşanmış tecrübelerin içsel anlam kazanmasıdır. Gelişimsel geçişler semiyotik araçların formundaki değişikliklerle gelişir.¹⁴⁷

Vygotsky’ye göre, çocuğa bir sorunun çözümü öğretilirken, interpsikolojik bir alana (interpsychological space) ihtiyaç vardır. Erken dönemlerde öğrenmenin gerçekleştiği interpsikolojik alan ortama-bağlı (context-bound) ve informeldir; daha sonraki dönemlerde çocuk dili anlamaya başladığında “öğrenme” daha formal ve ortamdan ayrılmış (decontextualized), okul dönemlerinde ise yapılanmış olabilir.¹⁴⁸

¹⁴⁴ D. B.Elkonin, s.156-159.

¹⁴⁵ Özgür Yorbık, Kognitif Gelişim teorileri.//Gelişim [www. Kognitif. mht//](http://www.kognitif.mht/).

¹⁴⁶ D. B. Elkonin, s.160.

¹⁴⁷ Özgür Yorbık, Kognitif Gelişim teorileri.//Gelişim [www. Kognitif. mht//](http://www.kognitif.mht/).

¹⁴⁸ Özgür Yorbık, Kognitif Gelişim teorileri.//Gelişim [www. Kognitif. mht//](http://www.kognitif.mht/).

2.2.5.2. Düşünce ve Dil Arasındaki İlişki

Öncelikle şu sorulara göz atalım: dil ve düşünceyi birbirine bağlayan nedir? Dil ve düşünce birbirinden ayrı olarak varlığını sürdürebilirler mi? Dil ve düşünce kavramsal-mantıksal düşünceye hangi şartlara göre ve nasıl bağlanıyorlar? Psikolojik bakımından onların süreci nasıl olmaktadır ve neye benzemektedirler? Bu soruların hepsini kendi zamanında L. S. Vygotsky ortaya koydu ve cevaplarını buldu. Düşünce ve dil arasındaki problemin analizine başlarken, psikoloji bilimi bütün tarih boyunca düşünce ve dil arasındaki (bir birine bağlı olmanın) problemi üzerine çok ilgi çekti ama doğru bir şekilde hiç çözülmediğinin altını çizdi. Bu problemi çözmek için çok farklı teklifler geldi. Düşünce ve dilin bir birinden tamamen ayrılması ve onlara bağımsız psikoloji fonksiyonları olarak bakmakla başlayan araştırmalar onların bir birine bağlı olan, neredeyse özdeşleşmişler gibi baktı. Çağdaş bilim adamları bu sorunun uzlaşma noktasına tutunuyorlar, düşünce ve dil bir birine bağlı olmakta (meselâ, kavramsal-mantıksal düşüncede), onlar yaradılıştaki olduğu kadar fonksiyonlarında da bir birinden bağımsız psikolojik fonksiyonları olduğunu düşünmektedirler. Düşünce ve dil arasındaki sorunun çözümü ile ilgili olan en önemli sorun ve onların arasındaki bağ, onların yaradılış kökleri ve gelişim sırasındaki değişim ile ilgilidir.¹⁴⁹

Tablo 2.6. Çocukların Dil ve Ego-merkezli Dil Gelişimlerinin Yaş Basamaklarına Göre Değişimi

Yaş dönemleri	0-3 yaş	3-6 yaş	6-12 yaş	12 yaş ve üzeri
Yaşanan değişimler	Dil gelişimi düşünme gelişimin kapasitesinden asılıdır. İlgi çektikleri şeyler üzerine konuşurlar yani ihtiyaçlarını etkiler.	Ego-merkezli dil çocuk aktifliğinin takipçisidir. Kendi yaradılışıyla sosyal dil olmaktadır.	Ego-merkezli dil kaybolmamaktadır, içselleşir. Yüksek düşünce temelini oluşturur. İçsel konuşma – problem çözme ve bilişsel davranışsal değişime aracılık eder.	Suskun olarak düşündüklerimiz aslında içsel konuşma olmaktadır.

¹⁴⁹ R. S. Nemov, s.312.

2.2.6. Dikkat ve Gelişimi

Dikkat – bizim bilincimizin bir yöne çekilmesi ve adapte olmasıdır. Dikkatin yönü her hangi bir şey olabilir- nesne, olay, nesneler arasındaki ilişki, hareketler, düşünce, diğer insanların hisleri ve kendi içsel hayat.¹⁵⁰

Dikkat diğer psikolojik özellikler gibi alt ve üst formlara sahiptir, yani L. S. Vygotsky'nin sözleri ile söylemek gerekir ise “kendi kendine alt veya üst psikolojik fonksiyonunu oluşturabilir. Alt psikolojik fonksiyonu olarak dolaysız ve istemsiz dikkatini, üst psikolojik fonksiyonu olarak da serbest ve dolaylı olan dikkatini tanıtabiliriz.”¹⁵¹

Dikkatin gelişim teorisine göre birey oluşunu, L. S. Vygotsky kendisinin ortaya koyduğu insanın üst psikolojik fonksiyonlarının oluşum ve gelişiminin kültürel tarihi teorisine göre tanıttı ve açıkladı. O, çocuğun dikkatliliğini onun davranışlarının düzenli gelişiminin tarihi olduğunu kabul eder ve dikkatin genetiğini anlamak için anahtarı içerde değil de çocuk kişiliğin dışında aramamız gerektiğini düşünür. Ona göre serbest dikkat çocuğun etrafında bulunan insanların yardımıyla (bazı nesneler ve dürtücü etkenler yardımıyla onun dikkatini çekerler, onun dikkatini kendilerine doğru yöneltirler ve böyle yaparak çocuğun eline daha ilerde kendinin de dikkatini elde edebilecek nesneleri vermiş olurlar)¹⁵² ortaya çıkar.

L.S. Vygotsky ayrıca çocuğun ilk günlerden itibaren dikkatini etkileyen iki sıra dürtücü etkenden oluşan bir ortamda geliştiğini söyler. İlk sırada, çocuğun çevresinde bulunan çocuğun dikkatini üzerine çeken nesnelerdir. İkinci sırada ise ilk başta onu yönelten dürtücü etken rolünü oynayan yetişkin insanın dili (onların çıkarttığı kelimeler çocuğun dikkatini çeker) olmaktadır. Böylece yaşamın ilk günlerinde çocuğun dikkati dürtücü etken olan kelimeler yardımıyla yönlendirilmektedir.¹⁵³

Zamanla dilini aktifleştiren çocuk dikkatini de kullanmayı öğrenir. İlk başta diğerlerin dikkatini, sonrada kendi dikkatini kullanmaya başlar. Dikkat ile kültürel gelişimin genel olarak birbirini takip edişi L. Vygotsky'ye göre şundan oluşur: ilk başta insanlar basit davranışlarıyla çocuğun dikkatini üzerlerine çekiyorlar; sonra çocuk kendisi onlara

¹⁵⁰ İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s. 143.

¹⁵¹ R. S. Nemov, s.193; İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s. 114.

¹⁵² L. S. Vygotsky, *Razvitie Vısşih Form Vnimanıya v Detskom Vozraste// Hrestomatiya po Vnimanıyu*; Moskova, 1979. s.186.

¹⁵³ R. S. Nemov, s.194.

karışır ve onların dikkatlerine yönelir; en son olarak da çocuk artık kendi üzerinde çalışır ve kendi dikkatini kontrol etmeye başlar. “İlk başlarında yetişkinler çocuğun dikkatini kelimelerle onun etrafında bulunan eşyalara çekerler ve böylece kelimelerden dürtücü emirler oluştururlar; sonra çocuk bu emirleri aktif bir şekilde oynar ve kendisinde bu kelimeleri, nesneleri emir şeklinde kullanmaya başlar, yani yetişkinin dikkatini onun ilgi çeken nesnenin üzerine çekmeye çalışır”.¹⁵⁴

L. S. Vygotsky'den sonra dikkatini gelişim dönemlere göre ayırmak gerekirse şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Hayatın ilk haftalar- ayları: İlk tahmini refleksin objektif olarak ortaya çıkması, çocuğun dolaysız ve istemsiz dikkatinin varlığına işaret etmektedir.¹⁵⁵

Hayatındaki birinci yılın sonu: Tahmini araştırma faaliyetinin dolaylı dikkatin ilerideki gelişimin aracı olarak ortaya çıkması. Bu dönemdeki çocuk sadece yeni izlenimlere tepki vermez ayrıca aktif bir şekilde kendisi de onları arar (bulmaya çalışır).

Hayatındaki ikinci yılın başı: Olgun insanların konuşmalara, jestlere ve gösterdikleri nesnelere göz atmasının yardımıyla dolaylı dikkatin izleri ortaya çıkar. Bu hareketleriyle olgun, çocuğun dikkatini çekmek için nesnelere başvurur- öyle ki ileride çocuk kendisi de diğer insanların dikkatini çekmek için onları kullanabilsin.

Hayatın ikinci üçüncü yılları: Yukarıda gösterdiğimiz dikkat formlarını ona sunulan nesneler ile olgunların dikkatini çekmek için çocuk tarafından aktif olarak kullanılır.

Dört buçuk beş yaş: Olgun insanın kullandığı dil yardımıyla çocuk kendi dikkatini her hangi bir şeye yöneltir. Bunu yaparken sembolik eşyaları¹⁵⁶ benimseyerek elde eder. Sadece kendi dikkati ile değil aynı zamanda diğerlerin dikkati ile de yöneltebilir. Bu dönemde bunlardan farklı olarak ego-merkezli dil de ortaya çıkar. Bu ise çocuğa oyunda kendi dikkatini yönetmeye yardımcı olur. Böylece çocuğun dolaylı ve serbest dikkatin gelişimi başladığını söyleyebiliriz. Fakat varlığı olduğu kadar dikkatin kontrolü de dışsal (Yani içsel düşünce dikkatini yöneten gibi formlaşmamış)olmaktadır.

Beş, altı yaş: serbest dikkat, kendi talimat altında, dışsal olan yardımcı malzemeye dayanarak ortaya çıkması. Bu dönemde çocuğun dikkatini yöneten içsel malzeme “içsel dil” olmaktadır.

¹⁵⁴ L. S. Vygotsky, *Razvitie Vısştıh Form Vnimanıya v Detskom Vozraste*, s.205.

¹⁵⁵ R. S. Nemo, s.194.

¹⁵⁶ Burada sembolik olarak resimler ve işaretleri kastediliyor.

Okul yaşı: serbest ve dolaylı dikkatin gelişimi ve varlığın sürdürülmesi içsel dilin özü ile ve değişik dışsal malzeme ile olur.¹⁵⁷

Vygotsky'ye göre çocuğun dikkati, ilgisinin yardımıyla ortaya çıkar ve yönetilir ve ondan dolayı çocuğun dağınıklılığın sebebi de her zaman eğitimin içinde olan iki yönün çelişmesidir: kendinin ilgisi ve eğitimcinin görevi olarak verdikleri. Bu olayı Vygotsky şöyle açıklar “Bu noktadan bakarak öğretimin her bir çeşidini, çocuğun ilgisine ne kadar dayanıyorsa o kadar gerçekleşir. Başka bir öğretim bulunmamaktadır. Bütün sorun ilgi'nin öğreteceği nesnenin üzerine ne derece yönelmiştir, yoksa ona yabancı olan, ödüllendirme, cezalandırma, korku, karşıdakinin isteğini yapma v.s.gibi etkilere bağlı değildir. Çocuk ilgisinin güçlülüğü eğitimciyi kendi peşinden götürmeye alıkoyamaz. Ortamı ve bu ortamında çocuğun hayatını hazırlarken eğitimci aktif olarak çocuğun ilgi alanına karışmakta ve çocuğun diğer davranışlarını nasıl etkiliyorsa aynı şekilde çocuğun ilgisini de etkilemeye başlıyor. Fakat yine de onun kuralı, her zaman anlatmadan önce ilgisini çekmeyi başarmak; yapmaya zorlamadan- yapmaya hazır hale getirmek; yeniliklerden haber vermeden önce- yeniliği beklemeyi öğretmek olacaktır”.¹⁵⁸ “Dikkatimizi yönelterek biz, eğitim, kişilik biçimi ve ahlakımızın anahtarını elde ederiz”.¹⁵⁹

Burada dikkatin dönemlere göre gelişimi ile ilgili tabloyu yukarıda verdik. Dikkat ile ilgili tablolu değişik olarak vermenin nedeni daha önceden Nemov tarafından kendine ait olan çalışmasında bizim yukarıda verdiğimiz şekilde verilmesidir. Biz de dikkat konusundaki tabloyu Nemov'un kullandığı şekilde kullanmayı tercih ettik.

2.2.7.Hayal Gücü

2.2.7.1. Hayal Gücünün Doğası ve Çeşitleri

Hayal gücü- insan psikolojinin özel süreci olmakta, diğer psikolojik süreçlerden ayrı durmakta ve algı, hafıza ve düşüncenin arasında yer alır. Hayal gücünün altında biz, onunla beraber olan hiçbir şeyin doku organlarımızı etkilemeyen, şartlı suretlere neden olan psikolojik süreç olarak anlarız.¹⁶⁰ Hayal gücü, yeni suretleri ortaya koyan ve onların yardımıyla yeni faaliyetler ve nesneleri ortaya getiren tanıma sürecidir.¹⁶¹

¹⁵⁷ R. S. Nemov, s.195.

¹⁵⁸ L. S. Vygotsky, *Pedagogiçeskaya Psihologiya*, s.155.

¹⁵⁹ L. S. Vygotsky, *Pedagogiçeskaya Psihologiya*, s.167.

¹⁶⁰ R. S. Nemov, s. 245.

¹⁶¹ İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s.157.

Hayal gücünün çeşitleri olarak şunları sayabiliriz: **Aktif:** insanın isteğiyle tasavvuru değiştiren ve ortaya çıkaran hayal gücüne denir. Bu hayal gücünün yardımıyla insan bir şey hayal eder daha sonra onu yerine getirir. Gerçeği söylemek gerekirse insan bir şeyi hayal ederken onun sonucunda ne olacağı belli değildir. Bu hayal gücüne sureti ortaya koyarken her hangi bir dakikada insan yeni bir şey ekleyebilmekte veya durdurabilmektedir, verilen süreci yönetebilir veya durdurabilir, duruma sahip olduğu için bu isim verilmiştir. **Pasif:** Bu düşüncede insanın irade dışında suretler kendiliğinden doğmakta ve değişmektedir. Şu anda o, ne başlangıcını ne yönünü ne de bu sürecin sonucunu bilmemektedir. Böyle pasif bir düşüncenin örneği olarak sanrı veya rüyayı getirebiliriz. **Verimli:** Suretinde birçok yenilik (fantezi elemanlar) olan hayal gücüne denir. Böyle bir hayal gücünün malzemeleri hiçbir şeye benzememektedir veya bu zamana kadar bildiklerimize çok az benzemektedir. Bu hayal gücü çok sıkı bir şekilde edebiyatta veya sanata yeni sayfalar açan şairlerde veya ressamalarda bulunur. **Reprodüksiyonlu: (verimsiz)**-böyle bir hayal gücünün neticelerinde bu güne kadar bilinen az şey bulunmuyor, her ne kadar içinde yeni bağımsız elemanlar bulunsun da. Böylece bir örnek olarak yeni başlayan şairi, yazarı, mühendisi, ressamı, ilk başarılarında belli örneklerle kendi fikirlerini katarak profesyonelliği öğrenenleri getirebiliriz. Tabii ki burada da kendileriyle ilgili yeni hayaller konulmakta ancak bu hayaller genel olarak eski bilinenleri andırmaktadır.¹⁶²

2.2.7.2. Hayal Gücünün Fonksiyonları ve Bireysel Özellikleri

Hayatımızda hayal gücü birkaç farklı fonksiyonu yerine getirmektedir. Bunlardan birincisi: Gerçek olmayan bir şeyin varlığını hayal etmek, hayal gücünün nesnelerin yardımıyla yeni bir şeyi ortaya koymak. Meselâ mühendis yeni bir araba modelini yaratırken onu önce kendi hayalinde yaratır daha sonradan ona dünya malzemesini katarak inşa eder. Hayal gücünün ikinci fonksiyonu davranışların, psikolojik süreçlerin ve insanların hallerini ileride kendi ahlakını etkilemek için kendiliğinden düzenlemesi ile ilgilidir. İnsan önceden onun planını hazırlar, kendi hayalinde yener. İlerdeki hayatta iyi bir yere gelmek ve getirmek isteyen her kişi bu şekilde davranır. Eğer bizim bir insanla çok önemli bir buluşmamız var ise biz o buluşma hakkındaki her detayı hayalden geçiririz. Hayal gücünün üçüncü fonksiyonun yardımıyla hareketlerin iç planı biçimlenir, yani kişi hayalindeki hareketlerini, suretleriyle işleterek yaratıyor. Meselâ

¹⁶²R. S. Nemov, s. 248.

gerçek eşyalarla bir matematik sorusunu çözmeyi öğrenen çocuk, düşüncenin bir sonraki basamağında matematik sorusunu çözerken elindeki malzemenin suretiyle hafızada çözmeyi öğrenebilir. Bu hayal çeşidinin en basit biçimi okul öncesi çocuklarında görülür ve en zor olanı yetişkin insanlarda görülür. Hayal gücünün bir sonraki basamağı ise insanların gelecekteki davranışlarını programlanmasıdır. İnsan kendi gelecekteki davranışının programını veya planını kurarken hafızada gerçekleştirir. Beşinci hayal gücünü psikodiagnostik olarak tanıtabiliriz. Psikodiagnostik, insanın hayal gücündeki malzemesinden onun psikolojik halleriyle ilgili sonuçları ortaya koyabilir. Bu formül birçok psikodiagnostik testlerde kullanılmaktadır.¹⁶³

Vygotsky, hayal gücünü sanat faaliyetinin özü olarak görür ve onun, kültürel hayattaki çözüm yönlerini bilimsel, teknik ve sanat yaratıcılıklarını aynı şekilde etkilediğini söyler.¹⁶⁴

Eski psikolojide bu sorun izin verilmeyen bulmaca olmaktaydı ve hayal gücünü diğer fonksiyonlara götürüyordu. Hayal iki çeşit olarak biliniyordu; hafıza ve sanatsal hayal gücü. Hafıza olan daha önceden yaşamış olup fakat daha sonradan hiçbir sebep olmayarak tekrarlanan hayal gücüne girer. Sanatsal hayal gücü ise hiçbir şeyden esinlenmeden farkında olunmayan, eski deneylerde bulunmayan yeni suretler getirir.

Vygotsky kendi araştırmasında V. Wundt ve T. Ribo'nun araştırmalarını hatırlatır. Onlara göre: hayal gücü eski olanlardan yenilenen bir sıra önceki elemanları getirir, fakat yeni elemanları ortaya çıkaramaz. Vygotsky bu iki psikologun araştırmalarının kendisi için verimli olduğunu söyler. Çünkü bunlar bize hayalimizin istediği gibi bağımsız olarak hareket yapmadığını, düşündüğümüz bütün fantastik fikirler sonuç olarak daha önceki deneylerde rastladığımız elemanların bilinmeyen kombinasyonlarına (birleşim) bağlı olduğunu gösterdiler. Yalnız bu kombinasyona giren faaliyetin özünde ne bulunduğunu çözemediler ve çok basit cevaplarla yetindiklerini de ekler.¹⁶⁵

Hayal gücü ile ilgili daha önceki araştırmalar hakkında bilgi verirken Vygotsky onları eleştirerek şöyle der. “Hem idealistlerin hem de materyalistlerin hayal gücü ile ilgili problemde, düşünce probleminde de olduğu gibi, hayal gücünün başlangıçta var olup

¹⁶³ R. S. Nemov, s. 253.

¹⁶⁴ İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s.168.

¹⁶⁵ L. S. Vygotsky, *Leksii Po Psikologii*, s. 104; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 808.

daha sonra diğer psikolojik faaliyetler ondan mı çıkıyor yoksa hayal gücü gelişim farkındalığının zor biçimi midir? sonucunu sorar.”¹⁶⁶

Vygotsky kendisinin çözmek istediği problemler ile ilgili olan idea’yı Piaget’nin çalışmalarında bulduğunu söyler. Ona göre: ilk başta verilen, gerçekliğe yönlendirilmemiş hayal gücü veya düşünce faaliyeti olmaktadır. Fakat gerçekliğe yönlendirilmemiş bebek düşüncesi ile gerçek düşünce olan yetişkin insan düşüncesi arasında geçiş biçimleri bulunmaktadır. Böyle bir biçim çocuklardaki ego-merkezli düşünce olmaktadır. Çocukların ego-merkezli hayal gücünden gerçek düşünceye geçen basamak olmaktadır. Bebekler üzerinde yapılan çalışmaların sonuçlarına göre: bebekler kendilerini dış dünyadan ayırt edemiyorlar. Ona göre: çocuk ne kadar küçük olursa onların ego-merkezi o kadar büyük olur ve düşüncesi de sadece kendi isteklerini yapmaya yönelik olur.

Piaget’den farklı olarak Vygotsky’ye göre çocuk düşüncesinin hayal biçiminden önce çocuğun dil ile onun hayal gücü gelişimlerin oluştuğunu söyler ve onların arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran araştırmaları anlatır. Ayrıca, hem Piaget hem de Freud’a göre: çocuk fantazyası verbal olmayan yani paylaşılmayan düşünce ile iş birliği yapmakta olduğunu belirtmektedir.

Bu konu ile ilgili Vygotsky yaptığı araştırmalar sonucunda çocuklarda hayal gücünün gelişiminin dil gelişimi ile ilişki içinde olduğunu, dil gelişiminde aksama olan çocukların hayal gücünün gelişiminde de aksamalar gösterdiği kanaatine vardı. Vygotsky bu konu ile ilgili en güzel örneği patolojinin vermediğini belirterek bir örnek getirir. “Dil gelişimi olmayan yani dilsiz olan çocuklarla yapılan araştırmalar bu hastaların hayal güçlerinin dil gelişiminin bulunduğu seviyeye kadar düştüğünü gösterdi. Bazı araştırmalar sağ tarafı felç olan fakat okuma yazma bilen ve tekrarlama yapabilen hastalarla yapıldı. Hastalardan “ben, benim sağ elimle çok güzel yazabiliyorum” cümlesinin tekrarlanması istendi. Hastalar bunu yapamadılar ve her defasında “sağ” yerine “sol” kelimesini kullandılar. Ayrıca hastaya sarı kalem gösterip ondan “bu kalem sarı değildir” demeleri istendi. Hasta bunu diyemediği gibi “bu kalem yeşildir” demesi daha da zor oldu. Araştırmalar gösterdi ki: böyle hastalarda verbal fonksiyonun bozulması ile hayal etme fonksiyonu 0 dereceye kadar düşmektedir.”¹⁶⁷

¹⁶⁶ L. S. Vygotsky, *Leksii Po Psikologii*, s. 108; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 810.

¹⁶⁷ L. S. Vygotsky, *Leksii Po Psikologii*, s. 116; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 810.

Yazar bu konu ile ilgili pek çok şeyi E.Bleyler ve onun okuluna borçlu olduğumuzu söyler. Çünkü onlar hayal gelişiminde dil gelişimin ne kadar önemli olduğunu gösterdiler. Dil yardımıyla çocuk hiç görmediği bir nesneyi hayal edebilir, nesnelerde olmadığı özellikleri kelimelerle söyleyebilmektedir.

Vygotsky'ye göre daha önceki araştırmaların gösterdiği gibi çocuğun hayal gücü autistik, kelimelerin yönlendirdiği bir düşünce yapısına sahiptir. Tam tersine çocuğun diğer psikolojik üst fonksiyonlar gibi dil gelişimi ile ilgilidir, onun, toplum ile olan psikolojik biçimine bağlıdır, yani çocuğun düşüncesi sosyal faaliyetin biçimine bağlıdır. Ayrıca hayal gücü faaliyeti aynı zamanda yönlendirilmiş faaliyet de olabilmektedir. Mesela: çocuk faaliyetlerinden bir masal veya resim ele alsak orada da bir hayal gücünün yönlendirilmiş olduğunu görebiliriz. Buna örnek olarak teknik ve sanatsal faaliyetleri getirebiliriz.

Vygotsky hayal gücü faaliyeti ile bizim duygularımızın hareketinin bir birine bağlı olduğunu kabul eder. “Mesela: odaya girerek benim askıda asılı olan montumu hırsız olarak kabul etsem, ben, benim korkumun yalancı olduğunu bilirim fakat korku hissim gerçek his olmaktadır, yoksa gerçek korku hissime karşı olan fanteziye değildir. Yani bizim hayal gücümüz faaliyettir ve duygusal anlara sahiptir. Bazen duygusal süreçlerin ve çocuk düşüncesinin arasında öyle ilişkiler geçiyor ki; çocuk düşüncesi duygusal hislerin esiri olma haline geliyor. Normal sosyal ilişkilerle büyüyen çocuk kendine özgü düşünce biçimine sahip olmaktadır ve bunların ucunda duygusallık merakı bulunmaktadır.”¹⁶⁸

Vygotsky hayal gücü ile ilgili bir noktaya daha dikkat çeker. “Eğer biz düşünceye yönlendirme veya farkında olma tarafından bakarsak hem gerçek hem de autistik düşüncelerin aynı derecede yönlendirilmiş süreçler olduğunu görürüz. Bunun tersini de gösterebiliriz: gerçek düşünce sürecinde insan çok sık olarak kendi gerçek motifleri, hedefleri ve araştırmaların sonuna kadar farkına varamıyor. Hayal gücü gibi gerçek düşünce de en üst duygusallıkla karakterize olabilmekte ve arasında çelişkiler de olmamaktadır.”

Çalışmanın devamında Mantıklı düşünce ve autistik düşüncenin bir biriyle olan yakın ilişkilerle gelişmekte olduğunu söyler. Eğer sanat ile ilgili olan hayal gücüne bakacak olursak görürüz ki: gerçek düşünce ile hayal gücü arasındaki mesafe silinmektedir,

¹⁶⁸ L. S. Vygotsky, *Leksii Po Psikologii*, s. 119-120; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 814.

hayal gücü burada gerçek düşüncenin olmazsa olmaz gibi çok önemli anlarından olmaktadır. Yani buradan anlıyoruz ki hayal gücü olmadan gerçeklerin farkına varamayız veya varmamız çok zor olmaktadır. Mesela: resim çizmeyi ele alalım. Çözümü bulmak için hayal sürecin gerçek düşüncede oynaması gerekli ve onlar aynı anlarda hareket etmekte. Fakat buna bakarak onların bir birine zıt olan noktalarını görmemek hata olur. Vygotsky çalışmasının sonunda “insan düşüncesinde serbest veya hür hareketlerin sıkı bir şekilde hayal gücüne bağlı olduğunu” belirterek çalışmaya son verir.¹⁶⁹

Tablo 2.7. Hayal Gücünün Gelişimin Yaş Dönemlere Göre Gelişimi

Yaş dönemleri	3-6 yaş	6-12 yaş	12 yaş
Yaşanan değişimler	1. Hayal gücü en basit seviyeye sahiptir. 2. Çocuğun dil gelişimine bağlı olmaktadır. 3. Dil gelişimi ile aynı seviyeyi taşırlar.	1. Hayal gücü bu dönemde gerçek düşüncenin oluşumuna yardımcı olur. 2. Okuldaki eğitim çocukta bulunan hayal gününün gelişmesine yardımcı olur.	1. Bu yaşta kavramlar iyice oluşmuş olduğundan dolayı hayal gücü çok çeşitliliğe sahiptir. 2. Deneyler, ilişki kurma, en zor şeylerle uyum sağlama hayal gücünü daha da geliştirir.

2.2.8. Duygu ve Gelişimi

Duygunun Önemi: Çok eski zamanlardan neredeyse XIX y.y. sonuna kadar bilim adamları, insanlara özel olan ruhi şartlar hakkında düşünüyorlardı. Genelde onları iki gruba ayırırlardı: düşünce ve efekt. Çağdaş psikoloji biliminde, düşünce olarak psikoloji süreçleri, efekt olarak ise duygu denilen hislerini kabul ediyorlardı. Aynı zamanda düşünce ve efekt (duygu) bir birinden ayrı hiç bağlanamayan, insan ruhunun, iki farklı özelliği olarak kabul ediliyordu. C. Darwin’in teorisinin ortaya çıkmasıyla beraber, XIX y.y. ortalarında, durum değişti, şimdi ise düşünce ve duygu artık iki ayrı özellik olarak değil de ruhun, birbirini tamamlayan iki yeteneği olarak düşünülmektedir. İnsanların hayatında duygunun çok önemli yeri olduğu daha da iyi anlaşıldı.¹⁷⁰

Vygotsky bütün zihinsel süreçlerini anlatırken kısa bir tarihi verdiği gibi burada da duygu gelişiminin tarihine değinmektedir ve çalışmasını Darwin teorisini hatırlatmakla başlar. “Darwin’in teorisinde korkuya, durdurulmuş kaçış, nefrete de durdurulmuş kavga olarak bakılmaktaydı. Bu teori ile ilgilenen Ribo’ya göre duygular “bizim

¹⁶⁹L. S. Vygotsky, *Leksii Po Psikologii*, s. 124-126; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 817-819.

¹⁷⁰R. S. Nemov, s.442.

psikolojinin Çingeneleri” veya “ölüme giden kabile” olarak görünmektedir. Eğer biz hayvanı insanla, çocuğu yetişkin olanla ve primitif olanı da kültürlü olan ile kıyaslayacak olursak gerçektende gelişimin ilerlemesiyle duyguların arkada kaldığını görürüz. Buradan da geleceğin insanı (mantıkla hareket eden) duygulardan yoksun olacağını çıkarabiliriz.” Fakat Vygotsky bu düşüncelerin hepsi bize sadece hayvan duygularını araştırmaya yardım ettiğini, insan duygusunun öğreniminde bize yardımcı olamadığını, bu düşünceler çocukların duygu gelişiminin öğretimi ile ilgili araştırmaları yanlış yönlendirdiğini hatırlatır. Daha sonradan N. N. Lange ve W. James organik reaksiyonunda duyguların yaşam kaynağını bulduklarını söyler. “W. James duyguların hafif ve ağır olmak üzere iki çeşit olduğunu ileri sürdü. Hafif olanlar: korku, nefret, kararsızlık gibi duygulardır. Bunlara organik duygular da denir. Bu duyguları dini duygularla, erkeğin kadına karşı olan aşkla, estetik tedirginlik ile karıştırılmaması gerekir.”¹⁷¹ James araştırmalarında duyguyu düşünceden ayrı tuttuğu için bir yere tutunamadı. James’e karşı olarak Kenon çıktı ve kendi araştırmalarıyla insanın duygu mekanizmasının beyin dışından gelmediğini duygu mekanizmasının beyne bağlı olduğunu gösterdi. Bunların peşinden klinik araştırmalar da çıkmaya başladı. Vygotsky bu araştırmaların başında Freud’un geldiğini de ekler. Freud’a göre korku – sinirli (nevrotik) anımız olmaktadır, ilk başından verilmemiştir ve çocuklukta duyguların daha farklı yerlere sahip olduğunu söyler. Vygotsky’ye göre duyguyla ilgili daha analojik, sonuçları ise A. Adler ve onun okulu getirdi. A. Adler’in çalışmalarından öncesinde, sonradan kaybolan olarak bakılan duyguya, zamanla ölücü olarak bakılmaya başlanmıştı. Onun çalışmalarından sonra duygu süreci kişilik gelişiminde önemli yere sahip oldu. Daha sonradan Büller tarafından çocuk faaliyetlerin anlamları olarak yaş basamakları ortaya kondu ve duygularımızın da sürekli olmayıp geçici olduklarını gösterdi. Burada bu konu ile ilgili son çalışmalardan da bahsetmemiz gerekli olduğunu düşünerek Vygotsky E. Klapared ile K. Levin’in çalışmalarından bahsetmektedir. Klapared kendi çalışmalarında duyguları ve hisleri ayırıyor. Ona göre: duygular ve hisler benzer durumlarda rastlanan fakat farklı özelliklere sahip olan süreçlerdir. O, duyguların diğer duygusal hayat süreçleri ile olan ilişkisini ve duyguların psikolojik olarak çok suretli olduğunu da gösterdi. Ona göre: “lazım olan biyolojik duygularla beraber bir çeşit hisler denen süreçler vardır. Hayvan korkup kaçtığı zaman bu bir duygu olmaktadır, fakat hayvan kaçamayacak, kaçıışı bozacak derecede korktuysa bu

¹⁷¹L. S. Vygotsky, *Leksii po Psikologii*, s.74-102; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 807-819.

farklı bir süreçtir. Aynı durum insanlarda da söz konusudur. Böylece yolda beklenen tehlikeyi bilen ile tehlikeden habersiz olanın yaşadığı hisler ve duygular aynı olmamaktadır.” Vygotsky’ye göre Klapared eskiden aynı olarak işlenen duygu ve hisleri bir birinden ayırdı. Bundan sonra da K. Levin bize bir duygunun nasıl diğer bir duyguya dönüştüğünü ve sonuna kadar götürülmeyen duygu gizli bir şekilde varlığını sürdürdüğünü gösterdi.

Burada görüyoruz ki farklı yönlerinden başlayan duygu üzerinde çalışmalar aslında hepsi bizi aynı yere götürmekte. Duygusal hayattaki psikolojik çalışmaları da psiko-fizyolojik çalışmaların getirdiğinden farklı bir şey getiremedi. Aslında normal hafızaya sahip olan bu yeni psikolojik sistemine örnek olarak, psikopatolojik durumunu gösteren ve Bleyer tarafından iyice öğrenip K. Şleyder tarafından deneylerle ispatlanan, autistik düşünce durumunu Vygotsky örnek olarak getirmektedir. Autistik düşünceye göre: düşüncelerimiz farklı olmayan ödevler üzerine yönlendirilmiş değil de duygusal fikirlere yönlendiği zaman duygu mantığına boyun eğmektedir. Fakat Vygotsky’ye göre autist düşüncede, ilk olarak verilen bu fikir doğru olmamaktadır. Çünkü aslında autist düşüncesine karşı olan Vygotsky’nin düşüncesi de duygusal anlardan mahrum değildir. Vygotsky’nin realistik düşünce autistik düşünceden daha sık ve daha önemli, şiddetli duyguları çağırır. Realist düşünceyi autist düşünceden ayıran olay şudur: her ikisinde de duygusal ve bireysel süreçler bulunmasına rağmen realist düşüncede, duygusal süreç başrolden daha çok haber verici olmakta, autistik düşüncede ise başrol oynamaktadır: tersine bireysel süreç realist düşünce sisteminde, kendini nasıl götürdüğüne bağlı olarak, başkan değil haberci olmaktadır. Kısacası Vygotsky’ye göre autist araştırmaları, kendi içerisinde bireysel ve duygusal anlarının arızaları bulunmayıp, patolojik olarak onların arasındaki ilişkilerin değişimi olduğunu gösterdi.¹⁷²

Vygotsky çocukların eğitim hayatındaki duygu gelişimi ile ilgili “Eğitim Psikolojisi” adlı çalışmasında şöyle yazar: “eğer biz öğrencilerimizin daha iyi ezberlemeye sahip olmasını veya düşünce işinin daha iyi olmasını istiyorsak, her iki faaliyetin de duygusal olmasını sağlamamız gerekiyor. Deneyler ve araştırmalar bize, duygusallıkla süsleyen olay önemsemediğimiz olaydan daha sıkı ve kaliteli bir şekilde hafızamıza yerleşiyor olduğunu gösterdi. Öğrenciye her hangi bir bilgiyi vermeden önce öğretmen, öğrencinin gerekli olan duygusunun ortaya çıkmasını ve bu duygunun yeni olan bilgiyle ilişki

¹⁷² L. S. Vygotsky, *Leksii po Psikologii*, s. 74-102; L. S. Vygotsky, *Psihologiya*, s. 807-819.

kurmasını sağlamalıdır. Ancak öğrencinin duygusundan geçen bilgi varlığını sürdürebilir, diğer bilgiler dünyaya olan bakışının her türünü yok eden ölü bilgilerdir”.¹⁷³

İnsanların duyguları morallerini de etkilemektedir. Moral, insanın o anında işlerin ne durumda olduğu hakkında bilgi vermektedir. Moral her bir saniyede değişebilir ve bazen çok kalıcı duyguları da bırakır. Bazen de insanlar kendi morallinin sebebini bilemezler çünkü insanların morallerini her bir şey etkileyebilir: fiziksel durum, her hangi bir haber, aklına gelen beklenmediği bir düşünce, birinin söylediği bir laf, v.s.. Fakat moralini sırasız her şey etkilemez, sadece onun aktüel ilgisi ve ihtiyaçları ile bağlı olanları etkiler.¹⁷⁴

Basit duygular doğuştan var olmaktadır, insan ve hayvanlarda aynıdır. Onlar insanın vücut süreçlerinin etkisi altında otomatik olarak ortaya çıkar ve değişirler. Tabii ki insan aklıyla ve duygusuyla bir şekilde, biyolojik duygulara bağlı olan, kendi ahlakını etkileyebilir, ama bu duygularını istediği anda çağırmak veya değiştirme yapamaz. Günümüzde efekt olarak ise çok güçlü, kısa, güçlü ekspresyonel, yani jest ve mimiklerde belli olan, kalp atışlarını ve nefesini etkileyenlere duygular denmektedir. Bu efektlerin içine sevinç, korku, üzüntü, kızgınlık v.s. girmektedir.¹⁷⁵

L. Festinger’in “bilişsel çelişki” teorisine göre: insanlarda olumlu duygusal heyecanlar, beklentileriyle uyduğunda, ayrıca sahip olduğu bilgiler ve düşünceler hayatında gerçekleştiği zaman yani faaliyetlerin gerçek sonuçları daha önceden çizilen plana uyduğunda ortaya çıkmaktadır. Olumsuz duygular ise davranışlarda elde edilen sonuçlar ile beklentilerimizin bir birine uymadığında ortaya çıkar. Kognitif disonansın (çelişki) subjektif durumu insan tarafından diskomfort olarak heyecanlanmakta ve en hızlı şekilde ondan kurtulmaya çalışmaktadır. Kognitif çelişkiden çıkış iki şekilde olabilir: kognitif beklentilerini ve planını, faaliyet sırasında ortaya çıkan sonuca göre değiştirmek veya yeni bir sonuç elde etmeye çalışmaktır.¹⁷⁶ Hastalara hiçbir etkisi olmayan zararsız ilaç dağıtılır. Bazılarına bu ilacın sinirlerini etkileyeceğini, bazılarına da eyfori durumuna getirileceği söylenir. Bir zaman sonra hastalardan ne tür etki verdikleri sorulur ve aldıkları cevaplar da reçetede etkileri ile aynı olduğu görünür.

¹⁷³ L. S. Vygotsky, *Pedagogičeskaya Psihologiya*, s. 141-142.

¹⁷⁴ R. S. Nemov, s.447.

¹⁷⁵ R. S. Nemov, s.448.

¹⁷⁶ R. S. Nemov, s.460.

Duyguların kognitif teorisi bir de P. V. Simonov tarafından teklif edildi. O, kendi teorisini “enformasyon” (haberleşme) olarak isimlendirdi. O, insanlardaki duyguların iki faktörden oluştuğunu söyler: duyguların bağlı olduğu istek gücünden ve insanda var olduğu enformasyondan.¹⁷⁷

2.2.9. Şuur ve Gelişimi

Şuurlu olarak farklı bilgilerini bir birleri ile paylaşırken, insanlar kendi mesaj ve algılarına göre önemli olanını belirtirler. Böylece düşünen insanın dikkati ikinci planda olan düşünceden ayrılıyor ve şuurunu önemli, daha doğal olanın üzerine topluyor. İnsanın şuurundaki düşünce anlaşılır bir şekilde yerleştikten sonra servete dönüşüyor. Bu durum sadece kendisi için değil onun bulunduğu kolektif şuur için de geçerlidir. Genelde kolektifli şuur kendi öz karakteriyle bireysel şuura benzeyen (bireysel şuurdan daha geniş ve derin olduğunu saymazsak) bir grup veya birkaç kişinin şuuruna denir.¹⁷⁸

İnsanlar veya birkaç insan neredeyse her zaman bir bireyden daha çok bilgiye sahip olurlar. Kolektif şuurun içeriği insanların maddi ve manevi kültüründe görünmektedir. Kolektif şuurun varlığı, her bir birey şuurunun ortaya çıkışı ve gelişim şartları olmaktadır. Gelişen insan yavaş yavaş kolektif şuura katılmaktadır, bölüm bölüm onu elde eder. Bunun yanında bir de sanat ile uğraşıyorsa yani maddi ve manevi kültürün yeni nesnelerini kendisi yaratıyorsa, kolektif şuurun gelişimine kendi katkısını sağlamış olur.¹⁷⁹

Üç ile altı-yedi yaş arasındaki çocuk günün çoğu zamanını kendi akranlarla beraber grup oyunlarında geçirir, bu zamanda da onun bilinci, diğer çocuklarından aldığı puanlar sayesinde gelişmektedir. Bu süreç içinde onun bilinç yapısına sadece basit “iyi” veya “kötü” gibi puanlar değil, aynı zamanda ihtiyaç, karakter, duygu, yetenek gibi psikolojik özellikleri de girmektedir.¹⁸⁰

Çocukların okula başlaması ile beraber onlar yeni faaliyet çeşidine-eğitime girmekteler, orada bireysel özelliklerinden başka eğitsel (poznovatelniye) süreçleri: dikkat, bellek, algı, düşünce ve dil, ortaya çıkmaya başlar. Öğretmen ve ana babaların puanlarından çocuk, bu psikolojik süreçlerin kendinde ne derece geliştiğini öğrenir. Bundan başka,

¹⁷⁷ R. S. Nemov, s. 460

¹⁷⁸ R. S. Nemov, s. 324.

¹⁷⁹ R. S. Nemov, s. 324.

¹⁸⁰ R. S. Nemov, s. 330.

sınıf arkadaşlarıyla ilişki kurarak çocuk, kendini diğer arkadaşları ile kıyaslayabiliyor ve diğer akranların bilincine bakarak kendi bilincini düzeltebiliyor.¹⁸¹

Tablo 2.8. Kolektif Şuur İçerisinde Çocuğun Geçirdiği Değişimler.

Yaş dönemleri	3-6 yaş	6-12 yaş
Yaşanan değişimler	1. Günün çoğu kolektif şuurun içinde geçirirler. 2. Yavaş yavaş bu kolektif şuura katılır. 3. Kolektif şuur içerisinde bilincini geliştirir. 4. Psikoloji özellikleri gelişir.	1. Okula başlamasıyla eğitsel süreçler gelişir. 2. Çocuk bu eğitsel süreçleri kontrol eder seviyeye ulaşır. 3. Kendini diğerleri ile kıyaslayabilir. 4. Diğerlerini örnek alarak kendi hatalarını düzeltebilir.

L. S. Vygotsky'ye göre: “Şuur, çevresiyle ilişkili olarak faaliyet anında, çocuğun sosyal dilin malzemesi olmaktadır, açıklayalım: çocuğun şuur, onun objektif varlığıyla ilişkili olan, dil şartlarıyla yerine getiren insan faaliyetin malzemesidir”.¹⁸²

2.2.10. İrade ve Gelişimi

İrade bizim psikolojiye her tarafıyla bağlıdır: istekler, ilgi, yetenek, dünyaya bakışımız, ikna olmamız, düşünce süreçleri ve hisler. Meselâ: eğer bir insan kendi davranışlarından emin ise o insan iradenin en üst seviyesine ulaşır ve zorlukların üstesinden gelir.¹⁸³

Vygotsky “İrade gelişimi” adlı makalesinin tarihini hatırlatarak başlar. “Daha önceden irade ile ilgili çalışmalarından asosyal teorisine göre: olgun insanlarda olduğu gibi çocuklar da irade dışı ve reaktif olarak körüne hareket yapmaya sahip olduğu görülmektedir. Yani içinde hedef bulan olaylara karşı isteyerek ve bilerek harekete geçmiyorlar. Bireysel teoriye göre: irade hareketleri olarak bilinen hareketler bile gerçekten iradenin zor psikolojik süreçleri olmamaktalar.” Vygotsky İ. F. Gerbert’e göre olan irade sürecini şöyle açıklar: gelişimin en alt basamağında içgüdüsel, reaktif, impulsif¹⁸⁴ hareketler bulunur, daha sonradan alışkanlık haline gelen hareketler ortaya çıkar, son olarak da akli yani irade hareketi gelir. Gerbert’in öğrencilere göre: tapılan her bir davranış ne kadar akli olursa o derece iradeli olmaktadır diye de ekler. Vygotsky’ye göre burada geçen her iki düşüncede de iradeyi daha basit ve irade dışı

¹⁸¹ R. S. Nemov, s. 330.

¹⁸² Vygotsky, *Psikologiya Razvitiye Çeloveka*, s.10.

¹⁸³ İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s. 219.

¹⁸⁴ Bu kelime Vygotsky’nin çalışmasında “impulsivnyy” olarak geçmektedir. Türkçe olarak bakacak olursak “tepisel” kelime ile aynı anlam taşımaktadır.

olan süreçlerle anlatmaya çalışılmıştır. İlginç olan şu ki: bunlardan hiçbir teori, ne iradenin karakterini, ne iradeyi iradesiz olanından ayıran dış strüktür hareketini, akılsız faaliyetin nasıl akıllı faaliyete döndüğünü ve iradesiz olanın da nasıl iradeli olana döneceğini de anlatamadılar. Bunlara karşı olarak efektif teoriler çıktı. Bunlardan biri de W. Wundt olmaktadır. Ona göre: iradeyi ne hafıza ne de entelekt yardımıyla anlatamayız, iradeyi affekt yardımıyla anlatabiliriz. Aslında otonom iradeye göre ise iradeyi, iradenin kendisi ile anlatmak doğru olur. Bu teorinin başında E. Gartman ve A. Şopengauer gelmekte. Vygotsky burada onların düşüncelerini de açıklama ihtiyacı duyuyor. Onlara göre: iradeyi, insanın bütün güçlerini ele alan ve sürekli harekette bulunan, yalnız belli hedeflere giden düşünceleri içine almayan, insanüstü bir güç olarak ele almaktadır. Böylece Vygotsky bu teorilerin iki uç arasında olduğunu altını çiziyor. Uçlarından biri iradeyi “ilkel dünyevi güç” olarak, diğeri ise “manevi başlangıç” olarak ele alırlar. Fakat iki teoride de aynı düşünceler bulunmaktadır. Her ikisine göre: irade ilk başta verilmiştir; psikolojik süreçlerden ayrı olmakta ve onların içine girmez; diğer psikolojik süreçlere yabancı olmakta, onlara benzemez, her ikisi de determinizm (gerekçilik) ve kauzal (sebebi ve illet beyan eden)¹⁸⁵ anlatımlara girmemektedirler. Böylece teolojik psikoloji ortaya çıktı.

Bu teorilerinden sonra Vygotsky çağdaş psikologlarından Alman okulunda okuyan K. Koffka'nın düşüncelerine göz atar. Ona göre: akli hareketler kendiliğinden iradeli hareketler değildir; hem teoloji hem strüktür hem de fonksiyonel olarak bu hareketler iradeli değildir. Koffka yaptığı çalışmalarında insan hareketlerinden bazılarının iradeli olmadığını gösterdi. Bunun yanında tam iradeli hareketlerin de var olduğunu gösterebildi. Böylece Koffka anlamlı hareketleri iradeli hareketlerinden ayırmış oldu. Bir diğer çağdaş araştırmacı olarak da Vygotsky K. Levin'den bahseder. Kendi araştırmalarında afektif iradeli hareketlerin strüktürünü öğrenmeye ve insanlarda bulunan afektif ve iradeli faaliyetlerin aynı şey üzerine kurulduğunu ispatlamaya çalışır. Araştırmaların sonunda ise Levin affektif faaliyetlerin iradeli faaliyetler olmadığını fakat onlara çok yakın olduğunu buldu. Vygotsky'ye göre Levin irade problemine çok yaklaşmıştı fakat onun negatif tarafından. Levin araştırmalarında çocuklar ve yetişkinler üzerinde yapılan çok ilginç anlar bulunmaktadır. Yetişkin insan her hangi bir niyet, hatta anlamsız olanı bile edebiliyorken çocuk bunu yapamıyor, yapmaya güçsüzdür.

¹⁸⁵E. M. E. Mustafayev and V. G. Şerbinin; *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1994, s.319.

Çocuğun irade gelişiminin erken döneminde her hangi bir niyette bulunma yeteneği yoktur. Bu da insanın gelişmiş iradeyi gelişmemiş çocuk iradeden ayıran şey olmaktadır. Levin, iradeli faaliyetin özünü –strüktürünü – buldu. İradeli faaliyetlerin primitif biçiminde kendine özel gösteriler bulunmaktadır. İnsanların anlamsız durumlarıyla ilgili araştırmalarında Levin, insanın kendi dışında dayanacak nokta aramakta olduğunu ve onun yardımıyla kendi ahlakını öyle ya da böyle anlamlandırmakta olduğunu altını çizer.

Levin'in araştırmalarına değindikten sonra Vygotsky çocuktaki irade gelişiminin fonksiyonu için önemli olan özgün mekanizmaya dönerek K. Goldšteyn tarafından yapılan araştırmayı dile getirir. Goldšteyn sinir hastaları ile yapılan deneylerde şuna rastladı: hastaya yapılması gerekenleri bir kelime ile söylediğimizde yapamıyorsa bir başka kelimeyle veya sözlerle söylendiğinde yapabilir hale geliyor. Mesela: hastaya gözlerini kapatmasını söylüyoruz. Hasta söylenenleri yapmaya çalışıyor fakat yapamıyor. O zaman hastaya “sen nasıl uyursun, gösterir misin” deniyor ve hasta gözlerini kapatıyor. Bu ise bir diğer seferinde hastaya “gözlerini kapat” deyince, gözlerinin kapatılması için yeterli oluyordu. Vygotsky'ye göre bu durum bir strüktürde yapılmayan faaliyetin bir diğer strüktürde yapılabiliyor olduğunu gösteriyor olmaktadır. K. Goldšteyn bu durumu şöyle açıklıyor: geçirdiği epidemik hastalığından sonra zor hareket yapan hastanın bilinç özünde değişiklikler bulunmaktadır. Bundan dolayı ayrı faaliyetlerin yeteneği kaybolmaktadır. Yani, “gözlerini kapat” uyarını beynin merkezine gidiyor, göz merkezine gitmek için ulaştırıcı yolları bulamıyor. Hasta “gözlerini kapat” kelimesinin anlamını biliyor ve bunu yapmak istiyor, yapmasını da biliyor, fakat hastalığından dolayı bunu yapma yeteneği kaybolmaktadır ve bu iki merkez arasında bağ bulunmamaktadır. Goldšteyn'e göre: iradenin normal akitte de böyle şartlar bulunur. İki kök arasında direkt bağlantı bulunmaz, zincirleme bulunur ve bu zincirleme de faaliyetin sonlandırılmasına götürür. Bu faaliyetin sonlandırılması için ve önceki strüktürün yapılması için yardımcı strüktüre başvurulur. Bu durumda biz irade süreçleriyle iş yapmaktayız. Böylece Vygotsky'ye göre Goldšteyn'in getirdiği yenilik şu olmaktadır: O, dış diline çok önem vermektedir. Her hangi bir faaliyet akışının kontrolü zorlaştıkça faaliyetin akışı da doğrudan olmaktadır. Şu anda biz öyle bir strüktürlerle iş birliği yapmaktayız ki, insan konuşurken kendi kendini tam olarak dinliyor ve kendi özel talimatını yapıyor. Vygotsky çocuğun irade gelişimi primitif serbest hareketlerden başlayarak, ilk başta kelimelerle başlayan daha sonradan iradeli

faaliyetlere dönmekte olduğunu ve çocuğun ne derecede kolektif faaliyetine bağımlı olduğuna dikkat çekmek istediğini dile getirir. Olgunların ona karşı olarak kullandıklarını çocuk ne derecede kendine karşı olarak kullanır? Çocuğun iradeli hareketleri, onun sosyal hareketlerden ne derece bağımsız bir şekilde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır?

Vygotsky'ye göre “Eğer siz çocuğa sık sık “bir, iki, üç” diyerek bir iş yaptırırsanız daha sonradan çocuk kendisi buna alışır. Mesela: Biz, nadir olarak, suya atlarken böyle yaparız.” Daha sonradanda W. James’in çalışmasından bir örnek getirir. “W. James’in örnekte olduğu gibi yataktan kalkmamız gerekir, fakat biz bunu yapmak istemiyoruz ve kendimizi kaldırmak için dürtücü etken bulamıyoruz. Böyle durumlarda kendi kendimize yapan teklifler bize yataktan kalkmaya yardımcı oluyor. W. James’in de dediği gibi farkına varmadan kendimizi yataktan kalkmış olarak bulmaktayız”.¹⁸⁶ Burada da Vygotsky bunları farklı yaş gruplarına göre araştırmak ve çocukların irade gelişimini basamaklara ve dönemlere göre belirtmeye çalışır.

Vygotsky'ye göre: “İlk çocuklukta okula başlamasıyla çocuğun irade gelişimi büyüklerin emir ve yasaklarına göre olur. Okula başlaması çocuğun irade ve özgü davranışı için çok önemli olmaktadır. Bu dönemde zamanın büyük kısmı kitaplarla geçer, bunlarda çocuğun isteklerini çoğaltır ve yeniler. Okul faaliyetlerinde özgü algı, bellek ve dikkati gelişir. Okulda çocuk kendi davranışlarına hâkim olmayı, ondan beklenenleri yerine getirmeyi öğrenir, bu beklentiler onun isteklerine uymazsa bile. Meselâ ev ödevini yapmak için çocuk kendini televizyon, oyun ve gezmeden alıkoyabilir. Yine de çocuk, bunların hepsinin ne için yapıldığını ve neden bazı şeylerden vazgeçmesi gerektiğini anlayamaz. Çocuk bunları büyüklerin istedikleri için yapmamalı, bunları yapmak için onun ilgisini bunlar üzerine çekilmeli ve kendi isteğiyle bunların yerine getirilmesi sağlanmalıdır. Biz biliyoruz ki irade, insanın kendi isteğiyle olması gerekir, çünkü irade belli olan, yönlendirilmiş ve niyetli olmalıdır. Çoğu zaman çocuk neden okuduğunu bilmez ve onu hep büyükler yönlendirir, büyüklerin emri ile yapar. Onlar (büyükler) neden okuması gerektiğini biliyorlar fakat okuyacak olanın çocuk olduğunu unutuyorlar. Bu durumda çocuğa okumayı sevdirmeliyiz ve bunun için büyüklerin büyük sabrı göstermesi lazım.”¹⁸⁷

¹⁸⁶ L. S. Vygotsky, *Leksii Po Psihologii*, s. 126-140; Vygotsky, *Psihologiya*, s. 819-828.

¹⁸⁷ İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s.225.

Tablo 2.9 Çocukluk Döneminde İrade Gelişimdeki Değişimler

Yaş dönemleri	6-12 yaş	12 yaş
Yaşanan değişimler	1. İrade gelişimi büyüklerin emir ve yasaklarına göre gelişir. 2. İstekleri çoğalır ve yeniler. 3. Özgü algı, bellek ve özgü dikkat gelişir. 4. Kendi davranışlarına hâkim olur 5. Beklentileri nedenini bilmeden yerine getirir.	1. Artık yaptıklarını neden yaptığını biliyor. 2. Planlar kuruyorlar. Kendi düşüncesini takip edebiliyor.

2.2.11. Kavrama ve Gelişimi

Her ne kadar temel kavramlar ilk bilişsel gelişimin önemli bir bölümünü oluşturuyorsa da, en temel kavramların nasıl biçimlendiğini ya da hatta onların ne olduğunu henüz betimleyemiyoruz ya da açıklayamıyoruz. Jean Piaget ilk kavram gelişimini inceleme yolunu açmış ve onun bebeklikteki nesne kavramı konusundaki çalışmaları sonraki araştırmaları özendirmiştir.¹⁸⁸

Lev Vygotsky, yaklaşık olarak iki yaşlarında, (J. Piaget'nin sensomotor entelekt basamağından sonra gelen düşünce ve dil arasındaki ilişkilerde kritik kopmalarla ilgili olan operasyon öncesi olarak belirttiği dönemde) dil artık entelektüel olmaya başlar, düşüncesi de iç konuşmaya dönmekte olduğunu açıklar. Her iki psikolojik fonksiyonun gelişiminde bulunan kopukluğun başlangıç sebepleri: çocuk tarafından sözlük dağarcığının hızlı ve aktif gelişimi olmaktadır. Aynı zamanda yetişkinlere karşı “ne yapıyorsun”, “bunun ismi nedir” gibi soruların sorulması daha sık görülür. Aynı derecede hızlanan sözlük gelişimi de görülmekte ve öyle bir his oluşuyor ki, sanki çocuk kendisi için ilk defa dilin sembolik fonksiyonunu açtı ve kelimenin arkasında bir düşüncenin olduğunu buldu. Bundan sonra o artık kelimeleri, sorunlarını çözerken düşüncesini belirtmek için kullanır. Farklı nesneleri çocuk aynı kelimeyle adlandırır ve bu da kelimeyi artık kavramaya başladığının göstergesidir. Her hangi entelektüel sözü çözerken çocuklar sesli olarak düşünürler, bu da onların dilin, kendi düşüncüyü yönlendiren malzeme olarak kullandıklarının göstergesi olmaktadır. Bu sonuçların hepsi dil ve düşüncenin bir birine bağlı olduğunun, kavramaya başlamada düşünce ve haberleşmede kullanılmasının işaretleri olmaktadır. Bu süreç erginlik çağına kadar derinleşmektedir. Kavramanın bilimsel genelleştirme oluşu daha geç bir dönemde olmaktadır. J. Piaget'ye göre: bu formal operasyonlar basamağıdır, L. Vygotsky'ye göre

¹⁸⁸ M. J. Gander and H. W. Gardiner, s.163; Bkz. N. Fidan ve M. Erden, *Eğitim Bilimine Giriş*, REPA Eğitim Yayınları: 1, Ankara.

ise çocuklarda mükemmel kavramanın formlaşmasıdır, yani ortaokul dönemi: 11-12 den 14-15 yaş arası. Anlamli düşüncenin bütün gelişim dönemi veya yaradılışından kavramsal-mantıksal düşüncenin biçimlendirilmesi neredeyse on yıl tutmaktadır.¹⁸⁹

Daha önceden çocuğun dil gelişiminde gramer mantığının önden gittiğini söylemiştik. Çocuk kendi dilinde “çünkü”, “..bakmaksızın..” , “işte öyle”, “ona rağmen” gibi bağlaçları, onlara bağlı olan mana telaffuzundan daha çabuk kavramaktadır. Vygotsky bu durumu şöyle açıklar: “bu demektir ki semantiğin (anlam) hareketi zor söz dizimi yapısını kavrarken kelimenin sesi kendi gelişim yönüyle uyuşmamaktadır. Gelişmiş düşüncenin biçimlendirilmesinde bu uyuşmazlık daha net olarak görünür, çünkü gramer ve mantıkta olan dilsel anlatım her zaman özdeş olmamaktadır. Düşünce ve dil gelişiminin en üst basamağında, çocuk anlamları kavrarken, sadece bölümsel birleşmeler oluşmaktadır.”¹⁹⁰

Yine Vygotsky’ye göre “yetişkinlerin kültürel, mesleki ve uygar dünyasına giren bir genci toplumun karşı karşıya bıraktığı görevler, kavramsal düşüncenin ortaya çıkışında kuşkusuz önemli bir etken olmakla birlikte, tek başında kavramların oluşturulmasını gerektiren bir sorunun varlığı, bu sürecin nedeni olarak ele alınamaz. Ergenlik çağındaki gence çevre bu tür görevler yüklediği, ondan yeni istekler bulunmadığı ve bir dizi yeni amaç sunarak onun anlığını uyarmadığı takdirde, bu kimsenin düşüncesi en yüksek aşamalara ulaşamaz ya da çok geç ulaşır.”¹⁹¹ “Sözcüklerin ya da işaretlerin yardımı ile kendi zihinsel süreçlerini yönetmeyi öğrenmek, kavram oluşturma sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yardımcı araçlar kullanarak kendi eylemlerini düzenleme yeteneği, gelişmesini ancak ergenlik çağında tamamlar.”¹⁹²

¹⁸⁹ R. S. Nemov, s.315; L. S. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, (Çev. S. Koray) 2. Baskı: Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 1998, s. 91.

¹⁹⁰ R. S. Nemov, s.315.

¹⁹¹ L. S. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, s.91.

¹⁹² L. S. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, s.92.

Tablo 2.10. Çocukluk Döneminde Kavrama Gelişimdeki Değişimler

Yaş dönemleri	2-3 yaş	3-6 yaş	6-12 yaş	12 yaş
Yaşanan değişimler	Dil entelektüel sahip olmaktadır. Farklı nesneleri aynı kelimeyle adlandırarak kavramaya başladığını gösterir. Entelektüel sözü çözerken sesli düşünürler.	Dili kendi düşüncesini yönlendiren malzeme olarak kullanırlar.	Fili kendi düşünceni yönlendiren malzeme olarak kullanılması daha da yoğunlaşır.	Kavramların bilimsel genelleştirme oluşmuştur. Mükemmel kavrama biçimlenir. Mantıksal düşünce biçimlenmiş olur. Yardımcı araçları kullanarak eylemleri düzenleyebilirler. Sözlük yada işaretler yardımı ile kendi zihinsel süreçlerini yönetirler.

2.2.12. Çocuklarda Dünya Görüşünün Gelişimi

Vygotsky dünya görüşü hakkında şöyle yazar: “Dünya görüşü- insanın bütün davranışlarını karakterize eder, çocuğun dış dünyaya karşı olan kültürel ilişkisidir. Buna göre hayvanlarda dünya görüşü bulunmaz. Bu durumda doğum anında çocuklarda da bu şey bulunmamaktadır. Çocukluğun ilk yıllarında hatta ergenlik çağına kadar tam anlamıyla “dünya görüşü” çocuklarda yoktur. Çoğu zaman çocukta bulunan bu şey “dünya görüşü” değil daha çok “dünya eylemi” (iş, davranış) olmaktadır. Biz çalışmalarımızda “dünya görüşü” derken bu çocukta bulunan şeklindeki dünya görüşünden bahsetmekteyiz”.

“Neden çocuk hayatın ilk yıllarında başından geçenleri hatırlayamaz? Çünkü Vygotsky’ye göre: hayatın bu bölümü tarih öncesine girmektedir. Çocuk hayatın bu döneminde dil kullanmayı bilmiyor ve bundan dolayı da olan biten yazıya geçmiyor ve çocuk da bunların yazıya geçmediğinden dolayı daha ilerideki yıllarında hatırlayamaz. Piaget’ye göre çocuk parçalardan bir bütünü bulmaya çalışır. Gerçek durum ise şöyledir: çocuk genel şemalardan başlar. Çocuk için belirlenen beş nesne grubu vardır. Bunlar bireysel olarak ayrılmaz fakat şemaya göre algılanır. Eğer çocuk nesneler hakkında olan fikirlerini belirtecek olsaydı beş kelimeye sahip olması yeterli olur ve bu kelimelerle dünya hakkındaki düşüncelerini belirtebilirdi. Biz burada şunu izah etmeye çalışıyoruz: çocuk genelden başlar daha sonradan parçalara iner, tekil olanları daha sonradan belirler. Bu düşünce sinir faaliyetler sistemine de uymaktadır. Çocuğu karakterize edenler natürel dil, natürel hafıza, mantık gelişimi, dominant ve düşünceler yerini tutan benzer şemalar olmaktadır. Piaget’nin teorisini şöyle düzeltebiliriz. Sosyal dil ve araçların kullanımı gagacını sokup bu sihir basamağını parçalama anı olmaktadır.

Tabiat dünyaya ve sosyal dünyaya uyması burada iki ayrı çizgilerde bulunmaktadır. Nihayet bizim tarafımızdan belirttiğimiz, ilk yıllarında hafızanın yok oluşu, bu dönemde çocukta kişiliğinde yok olmasının göstergesi olmaktadır. Aynı zamanda da hem faaliyet dışarıda hem de faaliyet içinde kendinin varlığını gösteren araçları da ortaya çıkmadı. Çocuk birinci yıl el hareketleriyle, istediği bir şeyi el yardımıyla göstererek anlatır. İkinci yılında artık el hareketiyle beraber jestler de ortaya çıkar. Bunlar dilin zikzak şeklindeki gelişimi olmaktadır. İlk kelimeler aktif ifadeli değil fakat işaretleyici fonksiyonu taşır.”¹⁹³

Bundan sonra Vygotsky çalışmasını şöyle devam eder. “Sesli dil daha sonradan yavaş ve sürekli olarak gelişir ve kendisi ile beraber topluma ve diğerlere karşı önemli makineyi biçimler. Dil, dünya ile ilişki kurmak için universal araç halini alır. Burada çocuğun yeni ve kendine özgü dünya görüşü ortaya çıkar. Çünkü çocuk dış nesnelere olgunlar yardımıyla etkilenir, ilgilenir. Ayrıca kelimeler ve nesneler arasında kısa yolları kullanmayı öğrenmeye başlar. Çocuk oyuncığa aşağı inmesini söyleyebilir veya oyuncakla “neredesin, buraya gelsene” diye konuşur. Önce çocuktaki dil ilişki kurma fonksiyonunu yapar daha sonra içsel dile dönüşür ve kendi kendisiyle konuşmayı yapar. Bu dönemde çocuk kendi benliğini ortaya koyar fakat kişilik bilincinin oluştuğu söylenemez.”¹⁹⁴

Vygotsky çocuğun dünya görüşündeki bir diğer basamağın oyun çağı olduğu düşüncesine sahiptir. Oyun çağındaki çocuk artık oyuncaklara ve eşyalara anlam vermeye başlar. Çocuk bazen asker, sevdiği bir kahraman, kaptan veya at olmayı ister ve artık psikolojik ve fiziki farklılıkları ayırt etme basamağına girer. Kullandığı çubuk artık onun için gerçek at değildir ve bunun illüzyona (yanılsama) girmemektedir. O atın işareti olmadığı gibi at da değildir aynı kelimenin veya resminin gerçek at olmadığı gibi. Burada Vygotsky, çocukların, oyun oynarken eksik olan malzeme yerine resim veya fotoğrafı kullanmadıklarına dikkat çeker. Çocuk için at yerine kullandığı çubuğun anlamını jest, hareket ve dramatize taşır. Onun için önemli olan jesttir ve atın üstüne binmek istediği için böyle bir jest kullanır. Bunu yapmak için lazım olan bir eşya yerini tutan bir nesne bulurlar. Böylece oyun çağındaki çocukta kişilik ve dünya görüşünün oluşmadığını görmekteyiz. Çocuk kendisi olduğu gibi bir başkasının yerine geçebilir değişik suretlere girebilir. Bunu yaparken büyüleme olarak değil bilişsel olarak eşya ve

¹⁹³L. S. Vygotsky, C-III, s. 314-316.

¹⁹⁴L. S. Vygotsky, C-III, s. 318.

insanlara yaklaşır. Aynı zamanda gerçek faaliyet ile oyundaki faaliyeti bir birine karıştırmaz. Ancak okul çağında ocuk kişiliği ve dünya görüşünün kararlı ve dayanıklı biçimi ilk defa ortaya çıkar.¹⁹⁵

Vygotsky Piaget'nin "ocuk okul çağında daha çok sosyalleşmiş ve kişiselleşmiş oluyor" düşüncesine hak vererek şöyle devam eder. "ocuğun sosyal deneyi büyüdükçe, derinleştikçe ve farklılaştika kişilik biçimlenir ve olgunlaşır. Bunun en büyük temeli de içsel dilin biçimlenmesi olmaktadır. Oyun ağındaki ocuk her hangi bir faaliyeti düşünürken düşünce ve yapma işlemleri birleşik olarak hareket ederler. Okul ağındaki çocuğun düşünce ve yapma bir birinden az ya da çok ayırmış olurlar. Okul ncesi çağındakiler yaptıkları niçin, neden olduğunu anlamazlar. Okul ağında olanlar artık ne yaptığını biliyor, dil yardımıyla artık planlar kurar, yaptıkları hakkında hesap verebilir duruma gelmiş bulunmaktadır. Fakat ocuk hala kendi düşünce süreçlerinin farkında olmaz, çoğu zaman onları kontrol altına bile alamaz. Ancak yavaş yavaş yaş ilerledikçe ocuk kendi düşünce akışını takip edebilir. Bu akışı takip edebilir yaşı ise 12 yaş olarak Thorndike belirtmiştir. On iki yaş buluğ yaşı olarak bilinir ve bu yaşta  önemli değişim yaşanmaktadır. Bunlar şöyle sıralayabiliriz: bu yaşta kendi "ben"i ortaya koyarlar, kişilik ortaya çıkar ve diğertaraftan da dünya görüşü biçimlenme dönemi olmaktadır. E. Spranger bu döneme kültüre girme dönemi olarak belirtmiştir.¹⁹⁶

Piaget ocukların dünya ve fiziksel nedenler hakkındaki görüşlerinin neler olduğunu açıklamaya çalışan ilk araştırmacıdır. Ona göre canlandırma nedenleri hakkında okul öncesi dönemindeki çocuklar için en düşük basamak var olmaktadır. Çocuklara göre aktif halinde bulunan her bir nesne, onların dış özelliklerine bakmaksızın, canlı ve akıllıdır, yani okul öncesi çağındaki çocuklar en sert animizmin içinde bulunmaktadır. Piaget'ye göre bu animizmden ancak 11-12 yaşlarında kurtulurlar.¹⁹⁷

Doğaldır ki çocukların dünya hakkındaki genel görüşleri Piaget'nin gösterdiği, çocuğun bağımsız olarak ortaya koyduğu doğru olmayan genellemenin sonuçları olmaktadır. Bunların doğru olmamasında, bu dönemdeki çocukların en zayıf noktasının, aynı zamanda da genelleme gücünün ve önemli özelliklerin de payı olmaktadır. Bu da

¹⁹⁵ L. S. Vygotsky, C-III, s. 316-120.

¹⁹⁶ L. S. Vygotsky, C-III, s. 325-326.

¹⁹⁷ D. B. Elkonin, s.250.

çocukların dünya, doğa ve toplumun genel resimlerini yaratmada ilk denemesi olmaktadır.¹⁹⁸

Tablo 2.11. Çocukluk Döneminde Dünya Görüşü Gelişimdeki Değişimler

Yaş dönemler.	0-3 yaş	3 yaş	3-6 yaş	6-12 yaş	12 yaş
Yaşanan değişimler	Başından geçen olaylar hafıza yazılmamaktadır. “Dil” tam kullanımına sahip değildir. Çocuk genel olandan başlayarak tekil olanına doğru iner. Natürel dil, natürel hafıza, mantık gelişimi, dominant düşünceler yerini tutan benzer şemalara sahiptir. Hafıza ve kişiliğe sahip değildir.	Dil, dünya ile ilişki kurmak için üniversal araç halini alır. Kendine özgü “dünya görüşü” ortaya çıkar. Dış nesneleri ile yetişkinler yardımıyla ilgilenir. Kendi benliğini ortaya koyar. Kişilik tam oluşmuş sayılmaz.	Oyun çağı çocuğun dünya görüşünü oluşturmaya yardımcı yerini alır. Nesnelere anlam vermeye başlar. Fiziksel özelliklerini ayırt etmeye başlar. Başkasının rolüne geçebilir. Dünya görüşü ve kişiliği daha oluşmamıştır. Eksik olan bir malzeme yerine başka bir şey kullanmayı öğrenmiş olur. Dünya görüşü yerini “dünya eylemi” tutmaktadır.	Kişilik ve dünya görüşün kararlı ve dayanıklı şekli ilk defa çıkar. Daha çok sosyalleşir ve kişiselleşir. İçsel dil biçimlenmiştir. Düşünce ve faaliyetler bir birinden ayrılmıştır. Artık ne yaptığını biliyor, planlar kurabiliyor. Yaptıkları hakkında hesap verir. Dünya görüşü yerini “dünya eylemi” tutmaktadır.	Kendi düşünce akışını takip eder. Kişilik ve dünya görüşü artık oluşmuş olur.

2.3. SOSYAL GELİŞİMİN ÖNEMİ

2.3.1. Fiziksel Gelişim

Çocuğun her bir anında yükselmekte olan fiziksel gelişim seviyesi, en çok da onun üst sınır faaliyetleri, çocuğun topluma ait birey olması için, psikolojisinin ve farkındalığın gelişmesi için gerekli olan şartlarını ortaya koyar. Tabi’i ki psikolojik gelişim şartları olarak onlar çok gereklidir fakat kendileri tek başına ne çocuğun psikolojik gelişimini ne de psikolojik gelişim seviyesini önceden belirleyemez. Bundan dolayı belirtelim ki farklı Milletlere ait olan çocukların genel fiziksel gelişimi neredeyse aynı olmaktadır. Arasındaki farklılık çocuğun psikolojik gelişimini hiçbir şekilde etkileyemez.¹⁹⁹

¹⁹⁸ D. B. Elkonin, s.250-251.

¹⁹⁹ D. B. Elkonin, s.16.

Fiziksel kalite (eksiklik veya fazlalık), kendi başına psikolojik gelişimi ve kişisel özellikleri biçimlendirmeyi değil, çocuğun insanlarla ilişkide, sosyal tepkilerini ve bu eksikliği veya fazlalıkları şuura nasıl yazacağını etkiler.²⁰⁰

Bu konu işle ilgili Vygotsky kendi çalışmasında şöyle yazar: “İnsanoğlu sadece fiziksel tecrübeler ile yaşamaz, insan hayatında ayrıca diğer insanların tecrübeleri de yer alırlar. Bu tecrübeler insan davranışlarını feci şekilde etkiler. Eğer ben kendi şehrimden hiç dışarıya çıkmamış ve teleskopu ele almamış bir insan olarak Samara ve Mars hakkında her şeyi biliyorsam bu benim fiziksel tecrübelerim yardımıyla değil daha çok buna sebep olan diğer insanların tecrübesi ile olmaktadır.”²⁰¹

2.3.2. Sosyal Gelişim

Bu zamana kadar insanın psikolojisinden bahsederken bir insanın tek başına yaşamadığını birçok insanın bulunduğu bir toplumda yaşadığını ve sürekli onlarla muhatap olduğu olguyu fark edemedik. Bu olgu olmadan insanın davranışlarını anlamak çok zor olmaktadır. Kendi bireysel özelliklerini, diğer insanlarla olan ilişkilerinde kazanmaktadır.²⁰²

İnsanlara gelen haberin sırası onları etkilemede oranlıdır. Bazı durumlarda insanların sosyal durumlarını ilk gelen haber etkiler, bazen de tam tersine sosyal durumlarını en son gelen haber etkilemektedir. Bunlardan birinci durum “ilk afekt” adını aldı, ikincisi ise “yeni afekt” adını aldı. İlk durumun oluşması için insanın o konuda hiçbir şekilde bilgisinin olmaması ve haberin de peş peşe gelmesi gerekmektedir. Yeni afekt’in oluşması ise, insanın çok iyi oturmadiğı bilgiye sahip olması ve bu bilgiyi veya haberi ilk duyduktan sonra uzun zamanın geçmesi söz konusudur. İnsanlar bir bilgiyi aldıklarında onu önce algılayıp ezberler daha sonra onu bir yere oturtmaya çalışırlar. Sadece algılanan, ezberlenen, anlamlandırılan ve beyinde yer alan bilgi insanların sosyal durumlarını etkiler. Eğer insanların bir konudaki bilgisi bir yere oturmadiysa ve onların sosyal durumuna uymuyorsa o zaman yeni gelen haber ile eski haber arasında bir çelişki ortaya çıkar bulunurlar. Bu çelişkinin giderilmesi için de biraz zamana ihtiyaçları vardır. Bu süreç şuursuz yani gizli bir şekilde oluşur bunun için bu olaya bazen de gizli afekt de denir. Bir başka durum daha söz konusudur: eğer bir konudaki

²⁰⁰ D. B. Elkonin, s.14; g. b. Bkz. L. S. Vygotsky, *Leksii po Pedologii*; İjevsk 2001.

²⁰¹ L. S. Vygotsky, C-I, s. 54.

²⁰² R. S. Nemov, s.508.

bilgi bize ulaşmadan önce o bilgi hakkında bir şekilde güvenilmezliği uyandırırsak, bilgi, sosyal durumunda, daha az etkili olur.²⁰³

Bilim adamları insanın ömür boyunca ne kadar zamanını grup içinde geçirdiklerini saydılar ve bu zamanın hayatın % 90'dan çok olduğunu buldular. Buradan da en azından üç önemli sonuç çıkmaktadır. 1. İnsan –genelde grup veya kolektif halinde hayatını sürdüren varlık olmaktadır. 2. Faaliyetlerin çoğu toplum tarafından, insanın içinde bulunduğu küçük sosyal gruplar tarafından elde edilir. 3. İnsan nasıl bir birey olduğunu öğrenmek için, onun küçük sosyal grupların içinde yaptığı faaliyetlerini gözlememiz gerekmektedir.²⁰⁴

Küçük gruplar içinde insanın fikirleri daha az değişmektedir. Fakat biraz kalabalık gruplar da insanın fikirlerini az bir şekilde etkilemiyor. Meselâ üç çizgi çizelim uzun, orta boy ve kısa. Daha sonradan kalabalık bir ortama gösterelim. Orta boy ile aynı boyda olan bir çubuğu ve diğer çubuklardan hangisinin bu çubukla aynı boyda olduğunu soralım. Soru çok basit ve çubuklar görebilecek kadar farklı boylarda oldukları için bu soruya % 100 doğru cevap verdiler, fakat daha sonra biz on kişiden oluşan bir grup hazırladık. Bunlardan asıl denenen bir kişi olmaktadır, diğerler ise bizim anlaştığımız kişiler olmaktadır. Bu sefer daha önce sorduğumuz soruyu sorunca anlaşma yaptığımız dokuz kişide yanlış olan aynı çubuğu gösterdiler. Bu deneyi birçok kişiye yaptık ve onlardan %30 ilk savundukları doğru cevabın yerine bizim anlaştığımız kişilerin seçtikleri yanlış çubuğu seçtiler.²⁰⁵

Vygotsky'nin “yakınsal gelişim” teorisinden daha önce bahsetmiştik. Bu teori sosyal gelişimi ile çok yakından ilgilenmektedir. Yakınsal gelişim alanı kendi içine ne almaktadır? “Yakınsal gelişim alanının içine çocuğun tek başına yapamayacağı fakat bu gün olgun birinin yardımıyla yapıp yarın ise tek başına yapabilir hale gelen ödevler girer. Bazılarına göre gelişim ve öğrenme süreçleri bir birine bağlıdır, yani insan gelişim seviyesine göre öğretilir. Böyle bir düşüncenin içine Piaget'nin de düşüncesi girmektedir. Fakat Vygotsky'ye göre böyle bir öğretme, çalıştırma ve tekrarlayan süreç olabilir, biçimlendiren süreç değildir.”²⁰⁶

²⁰³ R. S. Nemov, s.516-518.

²⁰⁴ R. S. Nemov, s.533.

²⁰⁵ R. S. Nemov, s.554-556.

²⁰⁶ İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s. 326-327.

Vygotsky, “çocuk, birlik yaparak yola girmektedir, kendi faaliyetlerini diğer bireylerle paylaşma yoluyla pratik düşünceyi sosyalleştirir. Pratik entelekt’in sosyalleşmesi sadece nesnelerin değil aynı zamanda hareketlerin de sosyalleşmesinin zorunluluğa getiriyor”.²⁰⁷“Çocuğun kendi faaliyeti ise bir hedefe yönlendirilmiştir...” işaretlerin, dilin varlığı “bir sonraki faaliyeti şu anda var olduğunu hayal etmeye yardım eder...”. Bu “elemanların şimdi ve gelecek arasında bağ kuran yeni karakter oluşturmak için şartları oluşturur. Faaliyet için yeni psikoloji alanı oluşturmakta, daha önceden planlanan bütün faaliyetin niyetini oluşturan fonksiyonun ortaya çıkmasına götürür” diye belirtir.²⁰⁸

2.3.3. Çocuğun Gelişimine Sosyo-Ekonomik Ortamın Etkisi

Sosyo-ekonomik durumlara bakmaksızın bütün çocuklar doğduğu andan itibaren Psikolojik gelişimin bir sonraki aşamasına geçmek için önem taşıyan ve toplumsal hayatın sosyo-tarihsel kurallarıyla ihtiyaç haline gelen morfo-fizyolojik özelliklerine sahip olurlar. Çok düşük sosyo-ekonomik ortamlarda yaşayan çocuklar, sosyo-ekonomik durumları yüksek olan ortamda yaşadığı çocukların psikolojik gelişim seviyesine ulaşamamaktadırlar. Bunun sebebi onlarda morfolojik özelliklerin azlığı, soyaçekim özellikleri ve ya üst beynin hasarı değildi. Bunun sebebi, onların yaşadığı ortamda, onlara toplum tarafından sunulan taleplerin seviyesidir. Yaşadığı toplumda onlar, o toplumda yaşayabilmek için hangi seviyeye ulaşmak gerekiyorsa sadece o seviyeye kadar gelişirler.²⁰⁹

2.4. ÇOCUĞUN BİLİŞSEL GELİŞİMİNDE KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN YERİ

2.4.1. Kültürel Gelişim

Kültür, belirli bir toplumun, üyelerinin doğada bulabileceklerinden daha fazla uyum sağlayabilmeleri için, başardığı tüm maddi ve davranışsal düzenlemelerin örüntüsüdür; toplumun üyesi olarak insanın geliştirdiği tüm bilgi, inanç, sanat, ahlak, adet, yetenek ve alışkanlıklara toplumsal kuramları kapsar.²¹⁰

Vygotsky’nin kültürel teorisi daha çok 30 yaş genç Sovyet psikolojinin biçimlenmesini belli şekilde etkiledi. Fakat L. Vygotsky’nin düşünceleri daha çok onların kurucunun

²⁰⁷Vygotsky, C.VI, s. 31.

²⁰⁸Vygotsky, C. VI, s. 49; Vygotsky, *Psihologiya Razvitiye Çeloveka*, s.8.

²⁰⁹D.B. Elkonin, s.15.

²¹⁰Ç. Kâğıtçıbaşı, s. 262.

vefatından sonra yaşamaya başladı. O zamandan bu döneme kadar genel psikoloji çok değişti birçok okul ve düşünceler kuruldu ve ortadan kaldırıldı, psikoloji Arsenal büyüdü, araştırmaları ve sonuçları genişledi. 20-30 yıl önce psikolojiye ait olanlar bile bu gün eskimiş ve arşivlere konulmuştur. Vygotsky'nin kültürel gelişimi ise bu gün gelişim psikolojisinde önemli ve küresel yer tutmaktadır. Bu gün kültürel teorisi çağdaş psikoloji düşüncesinin derinlerine kadar girmektedir.²¹¹

Vygotsky'nin kültürel gelişim teorisine göre gelişim dönemleri şöyledir: Sosyal durumun gelişimi, başında bulunan faaliyet, gelişim krizlerin çatışması ve önemli kişiliğin yenilemesi. Vygotsky, **gelişimin sosyal durumunu** çocuk ve çevresinde bulunanlarla, özellikle sosyal olanları, belli bir dönemin bir tür özgül ilişkisi olarak belirtir.²¹²

Kültürün biçimlendirdiği kaynaklar, yalnızca belirli bilgi parçaları değil, örgütleyici bilişsel yapıları da kapsamaktadır. Psikolojik gelişim, toplumsal düzlemde bireysel düzleme doğru ilerliyor görünmektedir.²¹³

Bu gün Vygotsky'nin teorisi ilginç, diğer şehirlere benzemeyen bir şehir olmaktadır. O, aynı zamanda hem canlı, çok genç ve çağdaş olmakta hem de yaşlı yarısı tozla dolmuş ve küllenmiş olmaktadır. Bu şehir çok çabuk büyüyen, inşa edilen ve arkeoloji araştırmaları yapılan şehir olmaktadır. Birçok sokağın ismi konulmamış, merkezi ise sanki yabancıların gözünden saklanmış, büyük gelecek bekleyen ve sadece merkez olmayı beklemekle yetinmiyor ayrıca ileride başkent bile olmaya aday gibidir.²¹⁴

Kendi gelişim sürecinde çocuk sadece kendini geçindiren kültürel deneyimleri benimsemiyor, aynı zamanda kültürel davranışların biçimleri ve kullanma şekilleri, düşüncenin kültürel yöntemlerini de benimser. Böylece çocukların davranış gelişiminde iki önemli çizgisini ayırt etmemiz gerek. Biri –davranış gelişiminin doğal çizgisidir, çocuğun genel organik büyüme ve olgunlaşması ile ilgili olan çizgisidir. Diğeri psikolojik işlevleri kültürel olarak yetkinleştirme, yeni düşünce tarzları yapma, davranışın kültürel araçlarını benimseme çizgisi olmaktadır. Böylece büyük yaştaki

²¹¹ M. G. Yaroşevsky, Detsky psikolog- Knigi- Kulturno-İstoriçeskaya Teoriya L. S. Vygotskogo i Sovremennaya Psikologiya <http://childrpsi.ru/lib/boks>

²¹² L.S. Vygotsky, C. IV, s.142.

²¹³ *Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya* <http://dergiler>

²¹⁴ M. G. Yaroşevsky, Detsky psikolog- Knigi- Kulturno-İstoriçeskaya Teoriya L. S. Vygotskogo i Sovremennaya Psikologiya <http://childrpsi.ru/lib/boks>.

çocuk küçük çocukla kıyasla daha güzel ve daha çok aklında tutabilir. Bunun iki farklı sebebi vardır. Bu süre içerisinde aklında tutma süreçleri belli gelişimden geçmiştir, onlar en üst seviyeye ulaşmıştır. Fakat hafıza gelişimi bu iki çizgisinden hangisini takip etmiştir-bunu biz sadece psikoloji analizinden sonra açıklayabiliriz.

Aslında hafıza bunların ikisini de takip etmiş olabilirliği çok yüksek olmaktadır, çünkü büyük yaştaki çocuk sadece çok şeyi aklında tutmuyor aynı zamanda değişik yöntemleri de kullanarak bunu yapıyor. Mesela: harita, plan, şema yardımıyla aklında tutan çocuğu hafızanın kültürel gelişimin bu çeşidine örnek getirebiliriz. Kültürel gelişim, insanların kendi tarihi süreç içerisinde oluşturduğu dil, mektup, sayılama sistemi gibi davranışın bu tür yardımcı aletlerini kapsamaktadır. Bu düşünceye bizi sadece primitif insanın psikolojik gelişim öğrenimi değil, çocuklar üzerine yapılan direk ve dolaylı gözlemler de etkili oldu.

Çocuğun kültürel gelişim problemini doğru olarak koymamızda, Vygotsky, *primitif çocuk* kavramının önemli olduğunu düşünür. Primitif çocuk – kültürel gelişimi aşmamış veya bu gelişimin en alt tabakada bulunan çocuk olmaktadır. Çocuk primitifliği yani çocuğun kültürel gelişiminin gecikmesi, çocuğun içsel veya dışsal olan her hangi bir nedenden dolayı davranışının kültürel araçlarını alamamasıdır, en sık olarak görünen de – dil olmaktadır. Fakat primitif çocuk – sağlıklı çocuktur. Bildiğimiz şartlar altında primitif çocuk normal kültürel gelişimi aşmaktadır, kültürel insanın entelektüel seviyesine gelmektedir. Bu durum primitif olanın akli zayıf olanından ayırt ediliyor. Fakat bu karışık durumda bile primitif ve zayıf akla sahip olan ile tabiat durumuna göre bir birinden farklı olmaktadır, onların kaderi bile bir birinden farklı olmaktadır. Bunlardan birisi kökü beynin kusurundan gelen organik ya da doğal gelişimin gecikmesi olmaktadır. Diğer, kültürel düşünce araçlarını alma yetersizliğinden gelen davranışında kültürel gelişimin gecikmesi olmaktadır. Bu duruma örnek getirelim: gayet normal, primitif dokuz yaşındaki kız çocuğu. Kıza soruluyor:1) bir okulda bazı öğrenciler güzel yazı yazıyorlar, bazıları ise güzel resim çiziyorlar, bu okuldaki çocukların hepsimi güzel yazı ve resim yapabiliyorlar? – Cevap: Ben nereden bileyim, kendi gözlerimle görmediğim şeyi ben anlatamam. Eğer kendi gözlerimle görmüş olsaydım söylerdim. 2) benim oğlumun bütün oyuncakları tahta yapımıdır ve tahta yapımı nesneler suda batmaz. Oğlumun oyuncakları suda batabilir mi? – Cevap: Hayır. – Neden? – çünkü ağaç batmaz, ama taş batar. Kendim gördüm. 3) Benim kardeşlerimin

hepsi deniz kenarında yaşıyorlardı, hepsi de iyi yüzerler. Deniz kenarında yaşayan her kez mi iyi yüzebilir yoksa bazıları mı? – Cevap: bazıları iyi bazıları hiç yüzemezler: kendim gördüm. Benim kuzenim var, o hiç yüzmeyi bilmez. 4) Neredeyse erkeklerin hepsi bayanlardan daha uzun boylu olmaktadır. Benim dayım kendi hanımından uzun mudur? – Cevap: Bilmem, eğer ben onları görmüş olsaydım ben söylerdim, eğer dayınızı görseydim onun kısa veya uzun olduğunu size o zaman belirtirdim. 5) benim avlum bahçeden daha küçüktür, ama bahçe bostanımdan daha küçüktür. Benim avlum bostandan daha mı küçük? – Cevap: onu da bilmiyorum. Siz nasıl düşünüyorsunuz: eğer ben bunları görmediysem size anlatabilir miyim? Ya ben bahçenin büyük olduğunu söylesem ve doğru çıkmaz ise?-

Primitif erkek çocuğu ile ilgili bir diğer örnek verelim. Çocuğa, “ağaç ile azman arasındaki fark nedir” diye soru soruldu. Cevap: “Ağacı görmedim, vallahi görmedim, ağacı bilmiyorum, vallahi görmedim”. Pencerenin önünde ıhlamur ağacı büyümekteydi. İhlamuru gösterip –“bu nedir?” soruya – “bu ıhlamurdur” - cevabı geldi.

Mantıklı düşünce gelişiminde ve kavrama oluşumundaki gecikme, çocukların yeteri kadar dile sahip olmadığından kaynaklanmaktadır. Bizim örnekteki daha tam olara oturmamış Tatar dili Rusça ile değiştiren kız, dili düşünce aleti olarak kullanmaya bir türlü öğrenemedi. Konuşmayı bilmesine rağmen, yani haberleşme aracı olarak, kelime kullanımında hala acemilik çekmektedir. O, kendisinin görmediği bir şeyi kelimeler aracılığıyla nasıl karar vereceğimize anlam veremiyor. Aslında hem doğal hem de kültürel olan psikoloji gelişimin her iki çizgisi de öyle birleşmektedir ki, onları ayırıp bir birinden ayrı olarak izlemek mümkün değildir. Eğer bu iki çizgisinden birisi ani gecikme yaparsa onlar arasında az veya çok ayırma oluşur, çocuk primitifliliğinde gördüğümüz gibi.

Genellikle kültür doğanın bize verdiğiinden üstün bir şey oluşturmaz. Aynı şey davranışın kültürel gelişimi için de geçerlidir. O, aynı zamanda davranışın doğal gelişiminde tabiat tarafından sunulan içsel değişimlerden ibarettir.²¹⁵

2.4.2. Toplumsal Gelişim

Çok erkenden, hayatın ikinci ayında, kendi yaratılışıyla sosyal olan insana özgü ihtiyaç – çocuk ile ilgilenen olgun insana ihtiyaç doğmaktadır. Bu ihtiyacı ilk formu olgun

²¹⁵ L. S. Vygotsky, Problema Kulturnogo Razvitiya Rebönka www.readiwork.ru/works.php

insanı görür görmez ve çocukla temasta bulunmasıyla çıkan “canlanma reaksiyonu” olmaktadır. Zamanla bu ihtiyaç yeni özellikleri pekiştirir. Yedi yaşına kadar onun gelişimi, büyüklerle temas kurma ihtiyacı, onlarla iç içe olan nesne faaliyetler ihtiyacı, daha sonra büyüklerle beraber olan genel hayat ihtiyacı ve en son olarak da toplumsal varlığın ve kıymet verme faaliyetleri ihtiyaçlarından gelmektedir. İkinci form da çocukta daha sonradan doğan bağımsızlıktır. Yetişkinlerin varlık ihtiyacı gibi bağımsızlaşma fikri de toplumsal ihtiyacın talep edilmesiyle biçimlenmektedir. Toplum, çocuktan büyüklerin faaliyetlerine katılmasını ve aynı anda da bağımsız olmasını istemektedir. Bu iki çizgi kendi aralarında bağlı olmaktadır. Büyüklerden bağımsızlaşmanın her bir çizgisi aslında çocuğu yetişkinlere, topluma bağlayan yeni biçim olmaktadır.²¹⁶

Lev S. Vygotsky ne kadar adil olarak söylemektedir; “çocuk gelişimi ile toplum arasındaki ilişki: gelişim anında olması gereken ile gelişim sonrası elde edilenin toplumda çoktan var olmasıdır. Çocuğun kişisel gelişimi ve ona özgü insani özellikleri için toplum, döşeme gibi, gelişim şartı gibi değil, gelişim kaynağı gibi önümüze çıkmaktadır”.²¹⁷

Çocuk kendi gelişim sırasında, önce gelen insan nesillerinin ortaya koyduğu nesne ve olaylarla dolu dünyayla özel özgü davranışlara girmektedir. Bu davranışlar bir birine bağlı iki özelliği karakterize eder. İlk özellik: çocuk bu önceki insan nesillerinin ortaya koyduğu nesne ve olaylar dünyasına pasif bir şekilde değil de onları aktif bir şekilde almaktadır. İkinci özellik ise: Çocuğun yaşamı boyunca gereken ihtiyaçlarını karşılayacak olanlar, onu terbiye eden ve eğiten yetişkinler olmaktadır. Çocuk bütün zenginliklerini – nesne dünyası, dil, insanlarla ilişki, insanlarla ait olan faaliyetleri ve bütün insani ihtiyaçlarını – sadece yetişkinlerden ve onların yardımıyla elde eder. Nesne ilişkisiyle kıyaslarsak çocuk faaliyetleri çocuk ile yetişkin arasındaki ilişkilerden doğmaktadır. Yalnız çocuğun özel faaliyeti onun düşünce ve psikolojik gelişimini, onun topluma ait fert olarak gelişmesinin gücü olmaktadır.²¹⁸

İlk çocuklukta çocuğun algısal hayat organik olarak yetişkinle olan iletişime ve nesne faaliyetiyle olan ilişkilere bağlıdır. Nesnelere sahip olup olmadığı onları kullanmakta başarılı veya başarısızlıkları, yetişkinle diyalog ilişkisinin olup olmadığı, nesne ile olan ilişkilerde real-gerçek zorunlulukların olup olmadığı, yetişkin tarafından gelen yardım

²¹⁶ D. B. Elkonin, s.19.

²¹⁷ D. B. Elkonin, s. 16-17.

²¹⁸ D. B. Elkonin, s. 18.

veya onun yokluğu – çocuğun ilk çocukluk dönemindeki hayatın akışını belirten durumlar olmaktadır.²¹⁹

Çocuklarını yetiştiren olgunlar onu insani faaliyetlerle dolu hayata götürürler. Aile ortamı, mahalle, köy, şehir ve dünya hayatı ile genişler. Yenidünyaların açılışı çocukta bu hayatta varlığı sürdürme isteği açar. Bundan dolayı okul öncesi çağındaki çocuğun hayatı karakterize olunur. Önce yetişkinlerin faaliyetlerinden ayrılma, ikincisi hayat şartlarını genişletme, sonra toplumsal fonksiyonların açılması, son olarak da çocuğun aktif olarak yetişkinlerin hayatında yer almayı istemesi şeklinde sıra izler.²²⁰

2.4.3. Oyun ve Oyuncaklar

Çoğumuz çocuk oyunlarının eğlenceli ama amaçsız olduğunu düşünürüz. Gerçekte ise çocuklar oyunda duyu-hareket ve biliş becerilerinin birçoğunu vurgular ve denetler, kavramları, toplumsal farkındalık ve toplumsal davranışı geliştirirler. Çocuklar oyun oynarken birçok bilişsel yeteneği de geliştirirler. Karar verme, bellek, strateji, gözlem, mekânsal akıl yürütme, problem çözme ve yaratıcı düşünce bu önemli bilişsel becerilerden bazılarıdır.²²¹

Okul öncesi dönemde oyun çocukların baş faaliyeti olmaktadır. Oyun esnasında ilk defa çocuk dünyaya karşı tepkiler vermeye başlar. A. M. Gorki'nin de dediği gibi “oyun, çocukların yaşadığı ve onların tarafından değiştirilmesi gereken dünyayı öğrendikleri yoldur.”²²² Çocuklar oyunda sosyalleşirler ve bir sonraki okul çağına geldiklerinde lazım olacak birçok faaliyeti yapabilme seviyesine gelirler.

Okul öncesi çağında olan çocukların gelişimi için onların yetişkin insanlarla olan ilişkilerinin sürekli olarak gelişmesi gerekir. Bunda çocukların oyun sahasının çeşitliliğinin büyük yardımı olur.²²³

Oyunun içerik gelişimi çocuğun çevresindeki yetişkinlerin dünyasına git gide daha derinlere girmesini ifade eder. Kendi konu ve içeriğiyle oyun, çocuğu geniş toplumsal şartlara, toplumsal hayata bağlamaktadır.²²⁴

²¹⁹ B. Elkonin, s. 103.

²²⁰ B. Elkonin, s. 104.

²²¹ M. J. Gander and H. W. Gardiner, s.256-257.

²²² İ. V. Dubrovina, E. E. Danilova and A. M. Prixojan, s.322.

²²³ D. B. Elkonin, s. 109-110.

²²⁴ D. B. Elkonin, s. 113.

N. M. Aksarin kendi deneylerinden sonra oyunun kendiliğinden oluşmadığını, bunun için üç sebebin olduğu sonucuna vardı: 1) Toplumsal faaliyetinden farklı düşüncelerin, hayallerin olması, 2) değişik oyuncak ve eğitici araçların olması, 3) çocuğun olgunlarla sıkı diyalog halinde bulunması. Burada olgun insanın çocuğu etkilemesi çok önemlidir.²²⁵

Çok meşhur olan Rus edebiyatçı K.P. Uşenskiy oyuna çok önem vermektedir: “O, çocuk için oyun gerçekliktir, öyle bir gerçeklik ki oyun etrafında bulunan her şeyden daha çok ilgi çekmektedir. Çocuk için o ilgi çekicidir çünkü anlamlıdır. Anlamlıdır çünkü kendisi yaratmaktadır” der.²²⁶

Oyunda çocuğun algısal hayatı sıkı bir şekilde kendi üzerine aldığı rolü yerine getirmekle belirlenmiş ve ona bağlanmıştır. L. S. Vygotsky bu düşüncüyü şu şekilde izah etmiştir: “çocuk oyunda hasta gibi ağlar ve oyuncu gibi sevinir” yani onun hisleri hasta ile ilgili düşüncelerini, kendi üzerine aldığı rolü ve onların gerçekliği belirler.²²⁷

Yapılan araştırmalar gösterdi ki: çocuk oyunları özgürlük kanunlarla, autism, rüyalarla dolu olan sembolik şartlandırma sahası olmamaktadır. Tam tersine, araştırmalar çocuğun oyundaki hareketleri *gerçekhareket* mantığına bağlı olduğunu ve çocuk oyun esnasında kaçmayıp tam tersine öyle *gerçekliklere* girmektedir ki, bu gerçekliklere oyun dışında ulaşmakta olduğunu göstermiştir. Çocukların kullandığı “sanki” *gerçeklikten* çıkış ve fantezi dünyasına geçiş gibi değil de çocuğun gerçeklikle olan *gerçek* ilişkileri alanından onu etrafında bulunan yetişkinlerin gerçek ilişkileri alanına geçiş gibi ifade edilmektedir.²²⁸

Bazı araştırmacılar mesela Piaget oyunda daha çok nesnelerin adlandırılmasına önem vermektedir ve bunu sembolik düşüncenin biçimlendirilmesinin başlangıcı olarak görmekteler. Yalnız oyun ile ilgili birçok sonucun da gösterdiği gibi asıl iş isimlendirmesinde olmayıp oyunun karakterin değişiminde olmaktadır. Çocuk oyunun başında da nesneler hakkında bilgi sahibi olmaktadır, onlarla ilgili düşünceleri vardır fakat o düşündüğü gibi onlarla harekete geçemiyor tam oyun sırasında yeni düşüncelerin hareket planı ortaya çıkıyor ve bu plan pratik yürütme planı ile aynı düşmemektedir. Ondan dolayı önemli akıl yürütme olan hayal kurma da okul öncesi

²²⁵ D. B. Elkonin, s. 106.

²²⁶ D. B. Elkonin, s. 127.

²²⁷ D. B. Elkonin, s.104.

²²⁸ D. B. Elkonin, s. 119.

çağında ortaya çıkar – oyundan önce değil de oyunun tam gelişme anında. Oyun ve Rollü oyun okul öncesi çağındaki çocuğun sadece psikolojik faaliyetlerin gelişiminde değil onun kişisel gelişiminde de önemli rol oynar.²²⁹

Piaget oyunu zaten var olan psikolojik yapıların anlatımına indirgeyerek, oyunun yeni bir gelişim bağlamı olarak görme fırsatını ortadan kaldırmaktadır.²³⁰

Piaget'nin kavramsallaştırmasının neden olduğu kuramsal zayıflık, oyun ve taklidin kısaltılmış biçimlerini kabul eder. Bunlar arasında yoğun bir alışverişi yeniden kurmaya hiç çalışmamış olan Piaget'nin izleyicileri tarafından büyük ölçüde gözden kaçırılmıştır. Üstelik çocukta oyun, düşler ve taklidin psikologlar arasında kabul görmesi açıkça, bütünüyle Piaget'nin sonrası çalışmalarının hamlesiyle mümkün olmuştur; çünkü duygusal öğeler ve toplumsal yaşam, Piaget'nin bu kitapta önemseydiğinden de az dikkat çekmiştir. Piaget'ci oyun araştırmalarında özellikle sosyokültürel boyutun olmaması, bu boyutu merkezi bir boyutu olarak gören Vygotsky'nin etkisi için bir alan yaratan nokta olmuştur.²³¹

Vygotsky'ye göre gerçek oyun üç yaş dolaylarında, sosyodramatik oyunla birlikte ona paralel olarak başlar. Ona göre, oyun daima toplumsal bir sembolik etkinliktir. Oyun tipik bir biçimde tek bir çocuktan fazlasını kapsamaktadır ve oyun parçalarındaki konular, öfkeler yan roller, çocukların kendi toplumlarının sosyokültürel malzemelerini kavrayışlarını ve oyun amacıyla kullanımlarını ortaya koymaktadır. Vygotsky, bütün oyunun, oyun konuları ve parçaları sosyokültürel öğeleri ifade ettiği için önemli bir biçimde toplumsal olduğunu düşünmektedir. Üstelik Vygotsky, yalnız oyunun bu türünün, tek katılımcıdan daha fazla katılımcıyı içeren oyundan sonra geliştiğine inanmaktadır.²³²

Yerli psikoloji pratiğinde oyunun terapi malzemesi olarak kullanılması L. Vygotsky'nin oyun teorisi özelliğine göre yapılmaktadır.²³³

Sosyo-kültürel ortam, ilk başta insanlar olmak üzere, yetenekleri geliştirmeye müsait olmaktadır. Maddi ve manevi kültüründe bulunan nesnelerini doğru kullanmayı

²²⁹ D. B. Elkonin, s.130 – 131.

²³⁰ *Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya* <http://dergiler>

²³¹ *Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya* <http://dergiler>

²³² *Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya* <http://dergiler>

²³³ L. Vygotsky, *İgra i Eyo Rol v Psihiçeskom Razvitii Rebënka*, Boprosı Psihologii. 1966. No 6.

öğretmek ona lazım olan yeteneklerini geliştirmeye yardım eder.²³⁴ Özel yetenekler önce okul öncesi çağında başlar daha sonradan eğitim ve gayret onun gelişimini sağlar. Bir çocuğun yeteneğinin ne olduğunu biz oyunlarından öğrenebiliriz. Oyunda başlayan yetenek daha sonradan birçok yeteneğe de dönüşebilir.

Rollü oyun. Çocuğun bağımsızlaşması ve olgunlarla beraber yaşadığı hayattaki birbirine karşı olan zıtlıklar yardımıyla yeni faaliyet tipi –**rollü oyun** oluşmaktadır. Çocuk burada olgunların rolünü kendi üzerine alıyor ve onun hayatını, faaliyet ve birbirleriyle olan ilişkilerini, taklit ederek aynı hayatını onunla paylaşıyor. Rollü oyun, çocuğun olgunlarla olan yeni ilişkilerden doğar. O, kendince sosyal olmaktadır. Bundan dolayı da olgun insan faaliyetlerinin ve hayatın taklidinden başka bir şey olamaz. Rollü oyun kendi formülüyle çocuğun bağımsız faaliyeti olmaktadır, oyunun özetinde çocuk olgun insana bağlanmaktadır. Bundan dolayı da çocuk olgunları diğer faaliyetlerinden daha çok, oyunda örnek almaktadır.²³⁵

Rollü oyunda ilk olarak konu ve içerik ayırt edilmektedir. Konu kelimenin altında çocuğun kendi oyununda yansıtan faaliyet alanını anlamalıyız. Oyunların konuları çok farklı olmaktadır. Onlar kendi devir, çocukların yaşadığı sınıf, aile yaşantı, coğrafi ve imalat durumlarına bağlıdır. Çocukların sürekli karşılaştıkları saha ve çevre daralınca onların oyun konuları da o derece daralmış olmaktadır.²³⁶

İlk çocukluk döneminde çocuğun nesne faaliyetleri içinde *rollü oyunun* şartları çıkmaktadır. Bu şartlar şunlar olmaktadır: 1) nesne ile faaliyeti bir birinden ayırmak. 2) formlandırılmamış²³⁷ nesneleri çocuk tarafından bir diğerinin yerine kullanmak. 3) kendi faaliyetlerini olgun faaliyetinden ayırması ve çocuğun kendine has faaliyetinin ortaya çıkması. 4) çocuğun kendi faaliyetleri ile yetişkin faaliyetlerini karşılaştırmak ve onları özdeşleştirmek. 5) çocuk kendi faaliyetinde zincirleme faaliyetini yeniden üretme. Bunlardan en önemlisi çocuğun kendi faaliyetlerini olgun insanın faaliyetiyle karşılaştırma ve özdeşleştirme olmaktadır. Bu durumda olgun ve onun faaliyeti, sadece objektif olarak değil sübjektif olarak da, çocuğa örnek olmaktadır. Oyun tam bir özgürlük ve keyfiyet dünyası olmamaktadır. Tam tersine, onda gerçek hayatta da olduğu gibi kanunlar ve kuralları vardır. L. S. Vygotsky'nin de işaret ettiği gibi - Rollü oyun -

²³⁴ R. S. Nemov, s.388.

²³⁵ D. B. Elkonin, s. 107.

²³⁶ D. B. Elkonin, s. 109.

²³⁷ Formlandırılmamış- yani biçimlendirilmemiş, tam olarak ne işe yaradığını bilinmeyen, anlamını taşıyor.

rolün içinde olan kurallı oyun olmaktadır. Çocuğun kendi üzerine aldığı rolün içinde olan kurallı oyun olmaktadır. Rollü oyun gelişiminde çocuk duyduğu kelime ile ilgili düşüncelere sahip olmaktadır, yalnız düşünce planını harekete geçirmek için real eşyalara ihtiyaç duyar. Sadece onların yardımıyla düşündüğü planını harekete geçirir. Oyun tekniğin önemli çelişki, çocuğun oyunda kullandığı nesneler hakkında²³⁸ bilgi sahibi olduğu halde onlarla real eşyalarımı gibi hareket etmesi olmalıdır. Bazı deneyler ve gözlemlerde (Troşin, Yaskulskaya v. s.) zekâ seviyesi düşük olan çocuklarda rollü oyunun gelişmediğini kanıtladı. Bu çocuklar basit oyun seviyesinde kalır. Onlar kendi üzerine olgun insan rolünü almazlar, oyunda nesneleri isimlendiremezler v. s. Dolayısıyla rollü oyunun gerçekleştirilmesi için zekâ seviyesinin belli bir seviyeye gelmesi gerekiyor. Çocuk oyunda yetişkinin rolünü üzerine aldığında onun davranışları ikili karakteri almakta ve aynı anda hem kendi hem de yetişkin insanın faaliyeti olmaktadır.²³⁹

Çocuğun diğer faaliyetleri: Resim, yapıştırma, yapboz çocuğun psikolojik gelişiminde önemli rol oynamaktadır – en çok da çocuğun algı ve düşünce gelişiminde. Eşya veya parçalarla hareket halindeyken çocuk pratik olarak elde edemediği bazı özelliklerini – sertlik, yumuşaklık, kalınlık, ağırlık, uzunluk, v.s. – hakkında bilgi elde eder. Böylece tahtaya çivi çakarken tahtanın sertliği, balçık veya oyun hamuruyla oynarken onların yapışkanlık ve esneklik özelliğini öğrenebiliriz. Yalnız çocuk bu faaliyetleri işlerken çocuğun başında yöneten birinin olması gerekiyor, çünkü bu işlemler her zaman doğru sonuçlar vermeyebilir. Bir yetişkin yardımıyla bu işlemleri görerek yapıldığında doğru sonuçlar elde edilir. Yalnız şunu bilmekte yarar vardır, farklı faaliyetlerin doğru etkilemesi eğitim metotlarına bağlıdır. Doğru eğitim olmazsa bu faaliyetler çocuk gelişiminde sanatsal eğitimin verebileceği sonuçlar elde edemez.²⁴⁰

2.5. KİŞİLİK

Vygotsky'ye göre kişilik-belli fonksiyonları yerine getiren tam bir psikoloji sürecidir, insanda ise bu fonksiyonlara hizmet etmek için ortaya çıkar. Kişiliğin önemli fonksiyonları ise, toplumsal deneyimleri sanatsal olarak içselleştirir ve insanı bu toplumsal ilişki sistemine bağlar. Kişiliğin bütün yönlerini sadece faaliyetler ve diğer

²³⁸ Çocuk oyunda kullandığı nesnelerin (oyuncakların) normal hayatta yer almadığını biliyor yani onların bir oyuncak olduğunun farkında olduğu halde, onları real eşyalarımıçasına kullanır.

²³⁹ D. B. Elkonin, s.105 - 135.

²⁴⁰ D. B. Elkonin, s. 139, 140.

insanlarla olan ilişkilerde bulabiliriz. Kişilik ancak faaliyetlerde ve ilişkilerde doğar, gelişir ve biçimlenir. Buradan da kişiliğin en önemli karakteristiği ortaya çıkar- insanın sosyal sureti kendi gösterilerle beraber onun çevrede bulunan insanların hayatlarına bağlıdır.²⁴¹

Vygotsky kişiliği şöyle belirtir: Kişilik- sosyal kavramdır. O, kendi içine tarihsel, tabiatüstü olaylarını alır. O, doğuştan değil de çocuğun kültürel gelişim süresinde ortaya çıkar. Bundan dolayı da kişilik tarihsel kavram olmakta ve kendi içine bütün davranışlarını almaktadır.²⁴² Aynı zamanda kişilik dinamik anlamsal sistem olmaktadır. Kendi içine isteklendirme, irade, duygu süreçleri, düşünme ve harekete geçme dinamiği alır. “Sosyal hayat sürecinde kendi içinde özel yasalar, karşılıklı bağımlılık, ilişki ve devrimin özel biçimleri bulunan yeni sistemler, psikolojik fonksiyonunun yeni alışı (halita), üst düzenin birliği ortaya çıkar”.²⁴³ Böylece Vygotsky için kişilik- entelekt ve afekt’in birleşimi olmakta ve onların ilişkisi de nesne değil süreç olmaktadır.²⁴⁴

Vygotsky kişilik hakkında bir düşünce/iddia daha ileri sürmüştür. Bu iddia çalışmaların en başında (1924) söylenmiş ve onun bütün bilimsel biyografisinden geçmektedir. Bu iddia şöyledir: “biz kör olanı terbiye etmeyeceğiz, ilk başta biz çocuğu terbiye edeceğiz. Kör ve sağır olanı terbiye etmek- körlüğü ve sağırlığı terbiye etmek olurdu...”²⁴⁵ Başka türlü söylemek gerekirse “korreksiyon pedagoji ve klinik psikoloji ayrı eksikliklerle iş görmezler, hastanın kişilik faaliyeti bütün bir psişik sistem ile iş birliği yaparlar.”²⁴⁶ Burada çocuktaki eksiklikleri bulmamız gerekmiyor, tam tersine çocukta var olanları bulup bozuk fonksiyonunu düzeltmek için hangi birini ilerletebileceğimizi bulmamız gerekiyor.

İnsan tam bir kişiliğe sahip olarak doğmamaktadır o, sosyal ve doğa çevreyle olan süreçlerden, hayatın ve faaliyetlerin ona vermiş olduğu maddi ve manevi durumlardan sonra bu kişiliği elde eder. Bu süreç içerisinde insan hem biçimleniyor hem açılıyor hem de kişiselleşiyor.²⁴⁷ Öğrenme sadece gelişimin peşinden ya da onunla ayak ayağa gitmez, ayrıca gelişim, öğrenmeyi ilerleterek ve yenileyerek önden de gidebilir. Bu iddiayı Vygotsky ortaya koydu. Buna göre çocuğun zihinsel gelişiminin iki çeşidi

²⁴¹ V. A. Slavenin and V. P. Kaşirin, s.172.

²⁴² L. S. Vygotsky, C.-III, s. 315.

²⁴³ L. S. Vygotsky, C. VI, s. 328.

²⁴⁴ L. S. Vygotsky, *Psikologiya Razvitiye Çeloveka*, s.11.

²⁴⁵ L. S. Vygotsky, C-V, s. 71.

²⁴⁶ L. S. Vygotsky, *Psikologiya Razvitiye Çeloveka*, s.14.

²⁴⁷ V. A. Slavenin and V. P. Kaşirin, s. 55.

vardır. 1. Çocuğun hazır olduğu seviye: buraya çocuğun kendi başına yapabildikleri girer. 2. Bu seviye birincisinden daha yüksek olmaktadır ve buraya çocuğun “yakınsal gelişim” alanı girmektedir, yani, kendi başına yapamadıklarını yetişkinler yardımıyla yapar. Bu, çocuğun yetişkin yardımıyla yaptığı faaliyeti yarın tek başına yapmaya hazır etmektedir. Vygotsky’ye göre: Öğrenim olmazsa çocuğun kişiliğinin tam gelişmesi mümkün değildir.²⁴⁸

²⁴⁸ V. A. Slavenin and V. P. Kaşirin, s.178.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VYGOTSKY VE DİNİ GELİŞİM

3.1. Vygotsky ve Manevi Gelişim

Vygotsky, psikoloji yolunda hem bilim adamı hem de sanat adamı olarak araştırıyordu. Bundan dolayı onun manevi hayatın derinliğine olan bakışı hem orijinal hem de yeniliklerle dolu olmaktaydı. Onun çalışmaları, ilgi çekenler için, bizim manevi hayatımızdaki gizliliklerle doludur.²⁴⁹ O, psikoloji yolunda Seçenov’un kurallarını takip ediyordu. Petersburg profesörü olan Seçenov ise ruhun sadece reflekslerin bir sonucu var olduğunu ispatlamaya çalışıyordu. Vygotsky, Seçenov ve Marks’a karşı olarak “insanın psikolojik fonksiyonun ilk başta insanlar arası ilişkiden kaynaklandığını (sosyal olarak gelişir) daha sonradan ise psikolojik fonksiyonun bireyselleşmeye doğru değiştiğini” idea eder. Sosyal kelimesi ilk başta insanlar arasındaki ilişkileri kasteder, kültür ise manevi değer olanları içine alır (dil, sanat, din, ilim). Bunların değeri bireyin düşünce akışından kaynaklanmamaktadır. Onun ilk düşüncesine göre düşüncenin ilk komponent (elemanı) “dil refleksi” olmaktadır. Bu düşünce sonraki çalışmalarında da değişmedi.²⁵⁰

Vygotsky’yi biz ancak onun öğrenci ve takipçilerinden öğrenebiliriz. Daniel Borisoviç Elkonin’in not defterinde şöyle bir yazı vardı: “Eğer Vygotsky yaşıyor olsaydı ve çok sık olduğu gibi “Nart” kafesinde bir fincan kahve içerken onunla sohbet etme şansım olsaydı kendisine şu soruyu sorardım. Siz kendi teorinizle²⁵¹ klasik psikolojide yer alan psişik ve bilinç düşüncesini reddettiğinizin farkında mısınız? İlk başlangıcını, ruhun varlığını ve bütün manevi hayatı reddediyorsunuz. İnsanın tam olarak gelişmiş ve oluşmuş olmazsa da bir ruh ile doğduğunu, o ruhandan insan olduğu ve onun sahibi de beyin olduğunu reddediyorsunuz. Siz, tam tersine insan “ruhun”, “bilincin” yani

²⁴⁹ M. G. Yaroşevsky, *L. S. Vygotsky v Poiskah Novoy Psihologii*. <http://psylib.org.ua/books/yaros07>

²⁵⁰ M. G. Yaroşevsky, *L. S. Vygotsky v Poiskah Novoy Psihologii*. <http://psylib.org.ua/books/yaros07>

²⁵¹ Rusçada teori adı “inteorizatsiya” olarak geçiyor.

psişğin işaretler ve anlamlar olarak bizim dışımızda yaşadığını itiraf ediyorsunuz. Bu da insanların beraber yaptıkları iş faaliyetlerin organizasyon aleti olduğunu, sadece insanların beraber çalışıp ve birbirlerinden etkilendikleri zaman bu intropsikolojik, fakat aynı işaret ve anlamlar biçiminde, yalnız kendi özel faaliyete doğru yönelten bir ruhun var olduğunu söylüyorsunuz. Ruh insanlara ilk baştan verilmemektedir, tam bir maddi biçimde dışsal olarak verilmiştir. Fakat o zamanlarda ben çok gençtim ve Vygotsky’in benim gözümün önünde hedeflediği amaçları şimdi olduğu gibi anlamamıştım”.²⁵²

Evet, Vygotsky’nin öğrencisi onun düşüncelerini bu şekilde tanıtır. Elkonin’in dediği gibi Vygotsky kendi çalışmalarında sosyal-toplumsal çevreye çok fazla önem vermektedir. Yalnız Vygotsky’nin çalışmalarında yeni doğan insan yavrusunun tamamen boş olduğu yani onun bir ruh sahibi olarak doğmadığı ile ilgili düşüncelerine rastlamadık. Bizim elde ettiğimiz çalışmalarında, çocuk beyninin sosyal çevrede veya Vygotsky’nin terimiyle “yakınsal gelişim alanında” geliştiğini söyler. Bununla beraber Vygotsky “eğer sosyal çevre olmaz ise çocuğun dünya ile ilgili görüşleri, bilimsel kavramları ve genel olarak beyin süreçlerinin gelişmesi için çok uzun bir zamana ihtiyaç olduğu düşünceye sahip olduğu kanaatindeyiz. Bu düşünceye göre de çocuk beyninin normal seviyeye gelmesi için bu kadar zamana ihtiyaç duyarsa Tanrı, Din, Melek v.s. gibi kavramları kavrayabilmemiz için acaba ne kadar zamana ihtiyacımız olurdu diye düşünmeden geçemiyoruz.

Vygotsky’nin bir araştırmacı ve bir düşünür olarak tuttuğu yolu şöyle açıklayabiliriz: Onun “ulu” fikirlerinde olan objektif düşünce analizi, üstün manevi hayata bağlı olan insan düşüncesi olmaktadır. O, kendisinin varoluş nedenini, kişisel gelişimi olan manevi hürriyet yolunu arayan insan idi.²⁵³

Vygotsky K. Büller’in yazdığı “Çocuklarda ruhi(dini) gelişim” adlı çalışmasını, Rusça çevirisine giriş yazarken eleştirdi. K. Büller’in bu çalışmasında neredeyse bütün klasik çocuk psikolojisi ile ilgili tek taraflı ve hatalı olan görüşe sahiptir. Bu görüş çocuğun psikolojik gelişimine birleşik ve kendi tabiatı gereği olarak da biyolojik bir süreç olduğunu söyler. Çocuk gelişimi psikolojisindeki natürel ve kültürel, doğal ve tarihsel, biyolojik ve sosyal olanlarının karıştırılması ve bir birinden ayırıp fark edilememesi kaçınılmaz bir biçimde yanlış ilkesel düşünce ve olgu yorumlamalarına götürüyor.

²⁵² Vygotsky, *Psikologiya Razvitiye Çeloveka*, s.16.

²⁵³ M. G. Yaroşevsky, *Detsky psikolog- Knigi- Kulturno-İstoriçeskaya Teoriya L. S. Vygotskogo i Sovremennaya Psikologiya* <http://childrpsi.ru/lib/boks>.

Vygotsky'ye göre daha önceki bütün çalışmalarında çocuğun manevi gelişim psikolojisini izlerken hep biyoloji tarafının araştırıldığını görüyoruz. Fakat bir psikolog tarafından bunun yapılması o psikoloğun biyoloji ağı içine düşmüş olması demektir. Büllere göre ilkel insanın tarihi, bizim çocukların dini gelişim tarihinden başka bir şey değildir. Biyoloji basamaklarında bir insan ile şempanze düşüncelerin ara basamakları bilememekteyiz, fakat Vygotsky “biz bunu insan yavrusunu takip ederek öğrenebiliriz” der. Çocuk gelişiminde ruhi gelişimin belirli özel kanunları ortaya çıkar ve dış etkenlerden tamamıyla bağımsız olmaktadır, yani tarih öncesi insanların gelişimi ile bizim çocukların gelişimi aynı olmaktadır. Vygotsky burada insanların biyolojik gelişimini kabul eder ancak şöyle der: *düşünce formları tarihsel olarak oluşmuş amma sosyal olarak koşullandırılmıştır.*²⁵⁴

Anne ve babasının hırsız ve hapiste olduğu 30 çocuktan 28'inin hapse düştüğünü araştıran Büller bunun sebebinin soyaçekim olduğunu söylerken Vygotsky buna itiraz eder ve bunun sebebin soyaçekim değil de hayat ve yaşam şartlarının olduğunu belirtir ve bu da sosyal hayatın kanunlarına baş eğmek olduğunu düşünür.²⁵⁵

Bu örneklerden de görüyoruz ki Vygotsky çocuk hayatının her anında sosyal çevre vardır ve onun gelişiminde olmazsa olmaz yere sahiptir.

3.2. Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Açısından Çocukların Dini Gelişimi

Bilişsel gelişim, kültürün psikolojik araçlarının, özellikle dilin, çocuk tarafından internalize edildiğinde ve paylaşıldığında meydana gelir.²⁵⁶ Bütün toplumlar bir din mensubu olmaktadır. Dolayısıyla bu toplumlara ait olan çocuklar da o toplumlarından etkilenerek bilinçli veya bilinçsiz olarak o topluma ait olan dini kabul ederler. Vygotsky'nin gelişim teorisine göre bunun nedeni ilk başta o toplumda kullanılan dil, kültür ve toplumun tarihi olmaktadır. “Çocuk, hayata gözlerini açtığından itibaren çevrede konuşulan dilinden, olaylarından, yapılan hareketler ve faaliyetlerinden, jestlerinden etkilenmeye başlamaktadır.” Din ile ilgili kavramları, adetleri, merasimleri ve olgularını da çocuk bulunmakta olduğu toplumdan öğrenmektedir. Yani ilk yıllarında hayat ve din o kadar iç içedir ki, ayırt edilmeleri oldukça zordur. Çocuk bilmediği, ayrımlaşmadığı her şeyi çevrede bulunan yetişkinlerden öğrenmektedir. Burada

²⁵⁴ L. S. Vygotsky, C. I, s. 195.

²⁵⁵ L. S. Vygotsky, Vstupitel'naya Statya k Ruskomu Perevodu Knigi K. Büllera “Oçerk Duhovnogo Razvitiya Rebënka <http://www.medobozrenie.ru>; L. S. Vygotsky, Sob. Soç., I-VI, C. I, s. 196.

²⁵⁶ Özgür Yorbık, Kognitif Gelişim teorileri.//Gelişim [www. Kognitif. mht/](http://www.kognitif.mht/).

Vygotsky çocuğun içsel deneyimlerinden önce dışsal deneyimlerin önde geldiğini belirtmektedir.

Ebeveynler çocuklara dini öğretirken Tanrı ile ilgili kavramlarından başlarlar. Tanrının adını, imajını, sıfatlarını öğrenirken çocuğun duydukları hafızaya yerleşir ve onları daha sonraki dönemlerde (dili kullanmaya öğrenmesi ile) tekrarlamaya başlar. Bazı araştırmacılara göre: (J. W. D. Smith) ‘Tanrı’ terimi, en iyi ihtiyatlı bir şekilde kullanılır ve genç çocuğun dikkatine zorla sokulmamalıdır. Bu terime karşılık gelen deneyim, salt bir kelimeden daha önemlidir”.²⁵⁷ Vygotsky’ye göre çocuğun dikkatini nesneler ve dil yardımıyla çekebilmekteyiz. Çocuk 3-4 yaşlarındayken daha önceden yetişkinler tarafından onun dikkatini çekmek için kullanılan nesneleri artık aktif bir şekilde yetişkinlere karşı kullanmayı öğrenmiş bulunmaktadır. Bu yaşlarında çocuk dikkatini mükemmel bir şekilde kullanmayı öğrenir. Daha önceden bizim tarafımızdan onun için konulan yasakları ve kuralları öğrenmiş olmakta ve artık onlara uymadığımızda çocuk bizi uyarmaktadır. Vygotsky’ye göre bu durum 3-5 yaşlarında (dili iyi bir şekilde kullanmaya öğrendiğinde) çok sık görülmektedir. Aynı durum din için de geçerlidir. Bu yasaklar ve kurallar gelişim içerisinde nasıl rol oynuyorsa dini gelişiminde de aynı önem taşımaktadır. Mesela: yemeği sevmeyen bir çocuğun yemek yemesi için biz “Allahın verdiği nimetler seçilmez” deriz. Daha ilerideki zamanda biz, çocuğun yanında “bu yemeği ben hiç sevmiyorum” veya “ben bunu yemek istemiyorum” dediğimizde çocuk bizi uyarmaya başlar ve bize “Allahın verdiği nimetler seçilmez” der. Vygotsky’ye göre daha sonraki aşamada çocuğun içsel dili gelişmektedir ve çocuk çok şeyi kendi kendisi ile paylaşır. Artık çocuğun dikkatini içsel dil ele alır. Bu dikkatin içine hem serbest hem de dolaylı dikkatleri girmektedir. Vygotsky bu dikkatlerin ortaya çıkmasına neden olan şeyin “ilgi” olduğunu belirtir. Ayrıca ona göre: “bir şey üzerinde çocuk ne kadar çok ilgilenirse o kadar daha dikkatli olur. Çocuğa bir şeyler öğretmeye çalıştığımız zaman ilk önce onun ilgisini o şey üzerine çekmemiz gerekiyor. Her hangi bir şeyi (bu dini ibadetler de olabilir) yapmaya zorlamadan yapmaya hazır etmemiz; yeniliklerden haber vermeden önce – yeniye beklemeye öğretmek gereklidir. Yazar burada dikkatini yöneltmeye öğrendiğimizde biz eğitimi, kişiliği, ahlakın anahtarlarını elde etmiş olacağımızı da belirtmektedir.

²⁵⁷ Ronald, Goldman, s. 419-448.

Vygotsky kendi araştırmalarında zihinsel süreçlere çok yer ayırmaktadır. Zihinsel süreçler bizim hayatımızda önemli yer tutmaktadırlar. Onlardan en önemlilerinden bir tanesi de kavrama olmaktadır. Kavramlar, duygusal izlenimlerle biçimlenmektedir. Küçük çocuk da duygusal hayatın bir parçası olmaktadır. Vygotsky tarafından yapılan araştırmalar duygusallıkla süslenmiş olan olayların önemsemediğimiz olaylarından daha sıkı ve kaliteli bir şekilde hafızamıza yerleşiyor olduğunu gösterdi. Duygularımızdan geçen bilgiler daha kalıcı olmaktadır. Bundan dolayı da çocukların iyi ezberleme veya düşünce işinin daha kalıcı olması için faaliyetlerimizin duygusal olması gerekmektedir. Vygotsky'nin bu sözleri göz önümüzde tutarak şu örneği dile getirme ihtiyaç duymaktayız. Çoğu zaman biz, çocukların yaramazlıkları veya bizim tarafından yapılması yasak konulan işleri yaptıklarında “Allah sana ceza verir” veya “Allah sana günah yazar”, “Allah başına taş yağdırır” gibi olumsuz cümleleri kullanırız. Bu sözler duygusal olan çocuklar üzerinde yanlış etkileri yaratır. Çocuğa bir şeyleri öğretirken onların duygularını okşamak için olumlu cümleleri kullanmakta yarar vardır. Yine Vygotsky'ye göre insan doğarken de basit duyguya sahip olmaktadır. Bu duygu otomatik olarak ortaya çıkar ve değişir. Aynı zamanda insan aklını ve duygusunu kullanarak kendi ahlakını değiştirebilir. Çocuk doğarken sahip olduğu bu basit duygular çevrede bulunan yetişkinlerin yardımı ile gelişir. Ayrıca Vygotsky'ye göre ilk yıllarında gelişmekte olduğu dil sayesinde (3-5 yaşlarında) çocuk, düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden inanmaya hazır olmaktadır ve bundan dolayı da söylenenlere içtenlikle inanır. “Bu özelliği “kolay inanırlık” olarak da belirtilmiştir.”²⁵⁸ Bu yaştaki (yani 3-5 yaş) çocuğun Tanrıya inanmaya hazır olduğunu, ilk olarak dini inançla karşılaştıklarını, dini inancın canlılık kazandığını birçok Psikolog (Remplein, Vogel, C. Bühler, Vergot) katılmaktadır.²⁵⁹ Bunun yanında Vygotsky'nin araştırmalarında anlamlandırmanın sadece yetişkin insana ait olduğunu, çocuğun bundan mahrum kaldığını ve belli bir dönemde ortaya çıkmakta olan gelişimin malzemesi olmakta olduğunu görmekteyiz. Yani anlamlandırma süreci de bize doğuştan verilmemektedir.²⁶⁰ Çocuğun bir şeyleri anlamlandırılması için belli bir gelişim seviyesine gelmesi gerekmekte olduğunu söyleyebiliriz. Vygotsky'ye göre bu anlamlandırma seviyesine gelmemiz için organik gelişim yanında sosyal çevre ve onun

²⁵⁸Özbaydar, s. 12.

²⁵⁹ K. Yavuzer, s. 41.

²⁶⁰ Bu konu ile ilgili araştırmamızın ikinci bölüm s.45 bakabilirsiniz.

sunduğu şartları da (ister yemek yeme olsun ister oyun olsun) büyük ve önemli etkenler olmaktadır.

Genelde “Çocuğun dini gelişiminin tümü, onun diğer alanlarındaki tecrübesinin gelişiminden daha yavaş bir tempoya sahip olmaktadır. Buna neden olarak da bizim var saydığımız, dini tecrübeyi ikincil olarak fark etmenin doğal bir birlikteliği ve dini kavramların gelişebilmesinden önce diğer birçok kavramın gelişmesine bağlı olarak görürler.”²⁶¹ Bilinmektedir ki çocukluk döneminde çocuklara Tanrı ile ilgili kavramlardan bahsederken, mesela: “her şeyi bilir; hepimizi O yarattı; ayı, güneşi, yıldızları da yaratan O’dur” gibi cümleleri kullandığımızda çocuk, Tanrıya genellikle bir adam resmini verirler. İlk dönemlerde çocuk, Tanrının kişisel gücüne atfeden dünya hakkındaki fikirleri daha ileriki yaşlarda bu fikirlerin Tanrının kişisel gücüne girmediğini anlar. Bu konu ile ilgili Vygotsky araştırmaları bize şunu gösterir. “Çocuklukta genelleme yapmak, nesneleri veya olayları ayırmaktan daha kolay yapılabilir. Çocuklukta bir kavram üzerine düşünmek, o kavramı algılamak, onu hatırlamak demektir.”²⁶² Yani daha önceki deneylere, tecrübelerine başvurmaktadır. Bu olaylar, kavramlar ne türden olursa olsun çocuk bunu anlamak için daha önceden gördüğüne, duyduğuna başvurmaktadır.

Çocukluğunda Tanrı’ya, “gökyüzünde bulunan ve bulutlara benzeyen insan sureti”, “yaşlı aksakallı bir dede”, “dev kadar bir adam” şekillerin verilmesi bundan olsa gerek. Vygotsky’ye göre “Çocuğun düşüncesinin pratik ve algılama dışı alanlarında yaptığı ve algılama ya da pratik eylem yoluyla doğrulanması hiç de kolay olmayan genellemeler, deneylerde gözlemlenen yaygın karmaşaların gerçek yaşamdaki karşılıklarıdır. Düşüncesini kendi deneyiminin küçük, elle tutulur dünyasının sınırları ötesine geçirmeye cesaret ettiği zaman, çocuğun insana şaşkınlık veren bağlantılar kurup genellemelerde bulunabildiği, insanı hayrete düşüren geçişler yapabildiği herkesçe bilinmektedir. Çocuk, bu küçük dünyanın dışında, sıkça içerdikleri bağların evrenselliğinin insanda hayranlık uyandırdığı sınırsız karmaşalar kurar”. Bu karmaşalar türüne, Vygotsky, “yalancı kavram” adını verdi. ²⁶³ Okul öncesi çocuğun düşüncesinde yalancı-kavramların oluşmasının nedeni olarak, Vygotsky, yetişkinlerin kullandıkları dili görmektedir. Yetişkinler her ne kadar çocuğa kendi düşünce tarzını anlatmaya

²⁶¹Goldman, s. 419-448.

²⁶² Konu ile ilgili bilgileri bu çalışmanın ikinci bölümünde geçen *kavrama* konusuna s. 86’ya bakınız.

²⁶³ L. S. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, s.100-101.

çalışmalar da çocuklar yetişkinlerin düşünce tarzını anlayamazlar. Bundan dolayı da yalancı-kavram ortaya çıkmaktadır ve çocuk düşüncesinin egemenleri haline geçmekte. Fakat bu yalancı-kavramların egemenliği olmasaydı, çocuğun karmaşaları yetişkinlerin kavramlarından farklı doğrultularda gelişir ve çocuklar ile yetişkinler arasında sözlü iletişim olanaksız olurdu. Zaten, karmaşalar ile düşünmeden kavramlarla düşünmeye geçiş çocuk farkında varmaksızın gerçekleşmektedir.²⁶⁴ Vygotsky'ye göre olayları kavramada da olduğu gibi “gerçek anlamdaki düşünceye çocuk ancak ilmin teorik öğrenimin altında buluş çağında sahip olmaktadır.”²⁶⁵ İlk çocukluk döneminde çocuğun düşünce özelliklerini karakterize edecek olursak Vygotsky şöyle belirtiyor; çocuk “kendi düşünce operasyonlarını daha tam olarak kabul etmemiştir ve bundan dolayı da onlara hâkim değildir. Bu yaştaki çocuklar iç-gözlem yapamazlar. Çocuk sadece tartışmalarında ve baskı altında kendi düşüncesini başkalarına karşı savunmaya çalışır ve kendi düşüncesini takip etmeye başlar. Yani çocuk ancak birilerinin yardımı ile iç-gözlem yapabilir. Kendi düşüncesini başkalarına karşı savunurken aynı zamanda kendine karşı da savunmuş olur.”²⁶⁶ Vygotsky'nin bu düşüncesinden biz şunu anlamaktayız. Her ne kadar bazı bilim adamlarına göre çocuk küçük yaşlarından itibaren bir din anlayışı bir Tanrı imajını düşünceye sığdırıyor olduğunu düşünseler de Vygotsky'nin bilişsel gelişim teorisine göre bu durum böyle olmamaktadır. Onun teorisinden biz şunu anlıyoruz. 12 yaşına kadar çocuğun kendi düşünce operasyonlarını takip edememesi, iç gözlem yapamaması, bunları yapmak için bir başkasına ihtiyaç duyulmasından dolayı bu yaşa kadar, yani ergenlik yaşı olarak da bilinen 12 yaş civarına kadar çocuklarda tam bir dini anlayış veya tam bir tanrı unsuru bulunmamaktadır. Bu din anlayışı var gibi gözükmemekte çünkü çocuğun yaşadığı çevrede din ile ilgili bilgiler ara sıra da olsa kulağına gelir. Çocuk onları, Vygotsky'nin terimiyle söyleyecek olursak “dünya eylemindeki” gibi kabul etmiş ve anlamış gibi görünür ama onların üzerinde fazla düşünmez, araştırmaz ve bunu yapmaya ihtiyaç dahi duymamaktadır. Vygotsky'ye göre çocuk bunu ancak ilmin teorik öğrenimin altında buluş çağında düşünmeye başlamaktadır.

Hazır söz açılmış iken burada yukarda geçtiği “dünya eylemi” tabirine açıklık getirmek uygun olduğunu düşündük. Bu tabir “dünya görüşü” için Vygotsky tarafından

²⁶⁴ L. S. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, s.104.

²⁶⁵ R. S. Nemov, s.290-292.

²⁶⁶ L. S. Vygotsky, C. IV, s.828.

kullanılmış bulunmaktadır. Bütün zihinsel süreçleri gibi “dünya görüşü” de yetişkinlerin yardımı ile gelişmektedir. Vygotsky’ye göre dünya görüşü- çocuğun dış dünyaya karşı olan kültürel ilişkisidir. Ayrıca Ona göre çocuklarda tam anlamıyla “dünya görüşü” ergenlik çağında oluşmaktadır. Çocuklukta bulunan şey ise “dünya görüşü” değil “dünya eylemidir”. Dünya görüşü kendi içerisine birçok bilgiyi alır. Bunlar ay, güneş, gezegen, yıldız ve başka birçok kavramlar ile beraber bunların oluşmasına neden olan her şey de girmektedir. Aynı zamanda Tanrı, Melek, Cennet, Cehennem gibi kavramları da “dünya görüşünde” yer almaktadır. Birçok Bilim adamının “dünya görüşü” olarak tanıttığı ve çocukluk döneminde gelişmekte olan bu şeye aslında Vygotsky “dünya eylemi” ismini verdi. Vygotsky’ye göre çocukluk döneminde tam anlamıyla “dünya görüşü”nün olmayışını şöyle açıklar. Çocuk genel şemalardan başlar, yoksa Piaget’nin belirttiği gibi parçalardan bir bütünü bulmaya çalışmaz. Eğer çocuğun dünya hakkında, nesneler ile ilgili bir düşüncesi olsaydı onları belirtmek için beş tane kelimeye sahip olması yeterli olurdu. Çocukluğun ilk yıllarında olan bitenleri çoğumuz hatırlamayız bunun nedeni ise dil kullanımının olmamasıdır yani Vygotsky’ye göre dil kullanımı olmadığından başımızdan geçen olaylar yazıya geçmemektedirler. Bu olaylar hafızamızda kalmamaktadır. Bu dönemde hafızamızın yok oluşu kişiliğimizin bu yok olmasının göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ancak 2-3 yaşlarında kişiliğimizin oluşmasının ilk adımları atılmaktadır. Bu sihir basamağını bozanlar ise sosyal dil ve araçların kullanımındır. İlk kelimeler aktif olmayıp işaretleyici fonksiyonu taşısa da ilk yıllarında olan olayları hafızamızda tutmaya gücü yetmemektedir. Daha sonraki yıllarında dil dünya ile ilişki kurmak için universal araç halini almaktadır. Dil iyi bir şekilde geliştikten sonra içsel dil oluşur. Çocuk kendi benliğini ortaya koysa da kişilik bilinci daha oluşmamaktadır. Kısacası oyun çağındaki çocuğun kişilik ve dünya görüşü henüz oluşmamıştır. Çocuk rahat bir şekilde bir başkasının yerine geçebilmektedir. Bunu yaparken de gerçek faaliyet ile oyundaki faaliyeti bir birine karıştırmamaktadır. Belki de bundan dolayı Tanrıya da kişisel gücüne atfeden dünya hakkındaki fikirleri yakıştırmaktadır. Vygotsky’ye göre ancak okul çağında dünya görüşü ve kişiliği hakkında dayanıklı ve kararlı fikirleri ilk defa ortaya çıkmaktadır. Çocuk sosyal hayatı ne kadar çok yaşar ise onun kişiliği o kadar çabuk yerleşir aynı zamanda dünya ile ilgili düşünceleri de çabuk oluşur. Oyun çağındaki çocuğun düşüncesi ve faaliyeti aynı anda hareket eder. Okul öncesinde çocuk yaptıklarını niçin yapıyor yasakları neden var v.s. olduğunu anlayamaz. Bu yasakları yapmamanın veya yapılması gerekenlerin

yapılmasının nedeni yetişkinlerin istemesinden dolayı yerine getirilmektedir. Yani çocuk bunu sadece yetişkin istediği için yapar veya onu yapmaktan vazgeçer. Okul çağına gelince düşünce ve faaliyet az çok bir birinden ayrılmış oluyor ve çocuk artık ne ve neden yaptığını biliyor hatta planlar kurmayı öğrenmiş oluyor. Ayrıca yaptıkları hakkında hesap verebiliyor. Böyle olmasına rağmen çocuk çoğu zaman düşündüklerinin farkında olmamaktadır ve onları kontrol altına alamamaktadır. Vygotsky'ye göre kendi düşünce akışını çocuk ancak yaş ilerledikçe takip edebilir hale gelir. Bu yaş da 12 yaşı olmaktadır. Aynı zamanda bu dönem çocuğun kültüre girme dönemi de olmaktadır. Her ne kadar bazı araştırmacılara göre çocuğun dünya ile ilgili kavramlarının ve düşüncelerinin oluştuğu yaş olarak “okul dönemi”ni görseler de Vygotsky'ye göre bu dönemde çocuk, dünya görüşü hakkında ki fikirlerinin oluşmaya başladığı dönem olmaktadır. Yani dünya ile ilgili fikirlerin oluştuğu (aynı zamanda Tanrı, melek, ibadet v.s. ile ilgili düşünceleri) yaş tam olarak 12 yaş olmaktadır. Sonuç olarak şunu diyebiliriz: çocuk 12 yaşına kadar tecrübeleri yaşar. Bu tecrübeleri aile içinde yaşamaya başlar, daha sonra sosyal çevrelerde (okul, sinema, tiyatro, düğün, ziyaretler, kurslar, geziler, v.s.) geliştirir. Ancak 12 yaşından sonra gelişim içsel olarak inşa edilmektedir. Çocuk çocukluk döneminde çevrede bulunmakta olduğu yetişkinlerden, kendisinden daha çok tecrübeler yaşamış olduğu akranlardan din ile ilgili bilgileri öğrenmektedir. Az veya çok bu duyduklarını benimser onları kendi elinden geldikçe uygulamaya (bu uygulama çoğu zaman yine yetişkinlerin zorlaması (hatırlatma, yapmayı teklif etme ile olsa da) çalışsa da çoğu zaman bunları sadece yetişkinlerin ona söylediği için yapar. Çünkü bu dönemde çocuk yaptığı şeylerin neden yapılması gerektiğini tam olarak anlayamaz, yetişkinlerin düşünceleri ile aynı düşünceye sahip olmamaktadırlar. Çocuk bunların üzerine ne kadar düşünseler de kendi düşünce süreçlerinin farkında olmazlar ve onları kontrol altına bile alamazlar.

Lev S. Vygotsky ne kadar adil olarak söylemektedir; “çocuk gelişimi ile toplum arasındaki özgü özelliğin hükmü: gelişim anında olması gereken ile gelişim sonrası elde edilenin toplumda çoktan var olmasıdır. Çocuğun kişisel gelişim ve onun özgü insani özellikleri için toplum, döşeme gibi, gelişim şartı gibi değil, gelişim kaynağı gibi ortaya çıkmaktadır”.²⁶⁷ Burada, *gelişim anında olması gereken* olarak “kültür”ü tanıtabiliriz. Çocuk doğduğu anından itibaren kendinden önceki nesillerin ortaya koyduğu her şeyi öğrenmeye başlamaktadır. “Kültür”ün ne olduğu konusunda en kısa ve en geniş tarifi

²⁶⁷ D. B. Elkonin, s. 16-17.

Amerikan kültür antropolog M. Herskovits (1895- 1963) vermektedir. Ona göre kültür, insanlar tarafından yapılmış ve insanlar etrafında bulunan bölümden ibarettir. Böyle bir tariftten sonra kültürün içine giren elemanları saymak çok zor olsa gerek. Bu elemanların içine binalar, ganimetler, kıyafet, yemeklerin pişirme çeşitleri, sosyal faaliyetleri, çocuklara verilmiş terbiye, gençlerin tahsil, dini durumları, estetiği, felsefe ve daha çok şey girmektedir.”²⁶⁸ Gelişimin sonrasında elde edilen şey de “kişilik” olmaktadır. Yani buradan şunu anlayabiliriz: çocuk bir kültür içerisinde doğar ve o kültür içerisinde gelişir, bu süreç içerisinde çocuğun kişiliği oturmuş olur. Aslında toplum bize ne sunuyorsa biz o’yuz. Bizim geldiğimiz kültürde veya toplumda ne varsa, onlar hangi gelenek, görenek, adet, dine sahip ise biz de ilk günlerden itibaren onların içinde yaşadığımız için onları benimsemekteyiz. Bizim kişiliğin oluşmasında da en önemli etken, hatta kaynak, sosyal çevremiz olmaktadır. Görüyoruz ki: Vygotsky topluma çok önem vermektedir ve çocuğun kişilik gelişiminde toplum olmazsa olmaz yerini almakta yani en önemli kaynak olmaktadır. “ Kişilik oluşumunun, doğuştan getirilen ve sonrada kazanılan çok sayıda faktörlerin etkileşimlerinin bir sonucu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, genel olarak iman ile kişilik arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.”²⁶⁹ Temelde dini inanç, bütün kişiliği kapsayıcı bir özelliğe sahiptir.²⁷⁰ O halde kişilik için geçerli olan bu faktör inanç için de geçerlidir diyebiliriz. Sonuç olarak: kişilik gelişiminde de olduğu gibi, dini gelişiminde de toplum, gelişim kaynağı olmaktadır. Çocuk dünyaya geldiği zaman onun sahip olması gereken dini inanç zaten o toplumda var olmaktadır ve çocuk hangi toplumda doğarsa o topluma ait olan dini kabul etmektedir. Yukarıda dile getirdiğimiz Büller’in çalışmasına yönelik eleştiride de gördük ki: annesi ve babası hapiste yatan 30 kişiden 28’i de hapse düşmenin sebebi soyaçekim değil de onların sosyal çevrede yaşadığı sıkıntılar, hayat tarzı, onların maddi ve manevi durumları olmaktadır. Annesi ve babası hapiste olan çocukların yaşadığı yaşam şartlarını çocuklara da sunmaktalar ve çocuk da onların yaşadığı o sıkıntıların aynısını yaşadıklarından dolayı anne ve babaların hatalarını tekrarlamaktadırlar. O halde bir insanın da belli bir din mensubu olmanın (burada sadece din değil hatta belli bir görüşe, düşünce, kıyafet tarzı, v.s.) büyük etkeni de sosyal çevre, kültürel düşünce olmaktadır. Vygotsky’nin “dünya görüşü” yerine de “dünya eylemi” kullanması bundan olsa gerek. Yani çocuklar dünyayı belli bir yaşa

²⁶⁸ T. Stefanenko, *Etnopsikologiya, İnstitut Psihologii RAN*, Moskova 1999, s. 33.

²⁶⁹ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yay, İstanbul 2004, s. 79.

²⁷⁰ Hökelekli, s. 187.

kadar sadece insanların onlara tanıtılabildiği kadar, onların üzerine bırakılan etkinin yoğunluğu kadar tanınmasıdır. Çocuk kendi başına dünya hakkında görüşlere sahip olamaz onları mutlaka bir yetişkinden öğrenir, benimser ve ondan sonra yani 12 yaşa gelinde bir yere oturtur.

Tabii ki toplumda olan bitenlerin çocuk tarafından anlaşılması ve onları kavrayabilmesi için de çocuğun kendi bulunduğu kültürde, ortamda kullandıkları dil'e sahip olması da gerekmektedir. İkinci bölümde bu konu ile ilgili, yani çocukluk yaşında bir kültürden diğer kültüre geçen ve dil kullanmaya zorlanan ve Vygotsky tarafından çocuklar üzerine yapılan araştırmalardaki örnekleri getirmiştik. Çocuk okul öncesi döneminde dil ile ilgili gramerleri öğrense ve çok iyi bir şekilde dil kullanmayı öğrense de burada iş bitmemektedir, hatta Vygotsky'ye göre: 5 yaşına kadar gramerin ve anadil sentaksinin önemli olan kısmını değil de sadece başlangıç olan kısmını öğrenir ve sona ermektedir.

Dini gelişiminde önemli olan zihin süreçlerden hayal gücü de dil gelişimine bağlıdır. Vygotsky'ye göre "dil yardımıyla çocuk hiç görmediği bir nesneyi hayal edebilir, nesnelerde olmadığı özellikleri kelimelerle söyleyebilmektedir. Mesela: dünya nasıl dönüyor, Mars veya diğer gezegenlerle ilgili bilgilerimiz, Cennet ve Cehennem hakkında bilgilerimizi biz hayal gücün ve sosyal dilin yardımıyla kazanmaktayız. Hiç sosyal çevre olmadan insan kendi başına yaşasa belki ve büyük ihtimal ile bunların farkına varamaz. Farkına varsa bile sadece bununla kalır ve düşüncelerini ilerletemez yani geniş bir bilgi elde edilemez. Yani çocuk düşüncesi sosyal faaliyetin önemli biçimine bağlıdır ve hayal gücü olmadan gerçeklerin farkına varamayız veya varmamız çok zor gözüküyor. Okul öncesi döneminde hayal gücü en basit seviyede bulunur. Yaş ilerledikçe hayal gücü de gelişir. İnsanın davranışlarının ve ahlakın oluşmasında da hayal gücüne ihtiyaç vardır. Ayrıca hayal gücünün yardımı ile biz hiç görmediğimiz bir şeyi hayal edebiliriz. Tabii ki burada sadece hayal gücü harekete geçmemektedir, onunla beraber dil, düşünce, duygu gibi zihinsel süreçleri de hareket halinde bulunurlar. Oyun çağındaki çocuğun hayal gücü dil gelişimine bağlı olmaktadır. Hatta hayal gücü dil ile aynı seviyeyi paylaşırlar. İlkokul çağında çocukların gerçek düşüncesi gelişmektedir. Hayal gücü bu yaştaki çocuğun gerçek düşünce gelişimine yardımcı olur hatta onun olmazsa olmaz yerini almaktadır. Hayal gücümüz olmazsa bir Tanrı, Cennet, Cehennem, Melek gibi kavramları öğrenemeyiz ve hayal gücü olmadan onlara inanmak biraz zor olurdu.

Buraya kadar ele aldığımız konulardan da gördüğümüz gibi “Vygotsky çocuğun kabataslak bir biçimde kendi başına kavramsal bir dünya yaratma durumunda olduğunu kabul etmemektedir. Aksine, çocukların, anababaları, diğer yetişkinler ve akranları tarafından kendilerine aktarılan mevcut kültürel dünyanın kavramsal kaynaklarını benimsemeleri, bunları kendilerine mal etmeleri gerekmektedir. Vygotsky, çocukların yalıtılmışlık içinde gelişmediklerini, daha çok bir toplumsal çerçeve, daha kesin bir biçimde de, çerçeveler dizisi içinde geliştiklerini vurgulamaktadır. Bu çerçeveler bir yandan bir bütün olarak toplumun ve belirli kurumların (örn: aile, okul, ekonomik Pazar) toplumsal örgütlenmesi tarafından şekillendirilen sosyal ilişki ve etkileşim sistemlerince, diğer yandan da toplumun-kültürün mirası olan ve ortaklaşa ayrıntılı bir şekilde oluşturulan kavramsal ve sembolik sistemlerin oluşturduğu iki kilit unsur arasındaki bağlantı tarafından oluşturulmaktadır”.²⁷¹

İnsanlar her zaman kendisi için önemli olan haber veya düşünceyi bir diğer insan ile şuurlu olarak paylaşırlar. L. S. Vygotsky’ye göre: “Şuur, çevresiyle ilişkili olarak faaliyet anında, çocuğun sosyal dilin malzemesi olmaktadır, açıklayalım: çocuğun şuuru, onun objektif varlığıyla ilişkili olan, dil şartlarıyla yerine getiren insani faaliyetin malzemesidir”.²⁷² Bunu yaparken sadece kendisi için değil aynı zamanda bulunduğu kolektif içinde faydalı olabiliyor. İnsan tek başındayken değil de bir toplum veya bir grup içerisindeyken daha çok bilgiye sahip olurlar. Gelişmekte olan insan yavrusu da bir toplum içerisinde veya o topluma ait olan şuur içerisinde gelişmektedir. Oyun çağındaki çocuklar günün çoğunu kolektif içerisinde geçirmekteler ve o kolektife ait olan şuuru kabul ederler. Bu zaman içerisinde kendi bilinçlerini ve ihtiyaç, duygu, yetenek, karakter gibi psikolojik süreçlerini de geliştirmektedirler. Okula başlaması ile eğitsel süreçler de gelişmeye başlamaktadır. Daha sonra bunları çocuk kontrol eder seviyeye gelmektedir. İlk başta çocuk kendisi ile diğer din veya kültürlere ait olan çocukların arasındaki özelliklerini fark etmez iken okula başlaması ve eğitsel süreçlerin gelişmeye başlaması ile artık çocuk aradaki farklılıklarını görebiliyor seviyeye ulaşır. Aynı zamanda kendini diğer arkadaşlar ile kıyaslayabiliyor, diğerleri örnek alarak kendi hatalarını düzeltebiliyor. Çocuk kendi kişilik oluşumunun farkına varmaya başlamış bulunmaktadır. Artık kendi davranışları kontrol altına almaya başlar. Daha sonraki aşamada çocuk davranışlarından emin olmaya başlar ve zorlukların üstesinden gelmeyi

²⁷¹ *Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya* <http://dergiler>

²⁷² Vygotsky, *Psikologiya Razvitiye Çeloveka*, s.10.

öğrenir. Tabii ki bunu yapmak için çocuğun birçok zihinsel sürecinin gelişmesi ve iyi bir seviyeye gelmesi şarttır. Bunlar ile beraber çocuğun istekler, ilgi, dünyaya bakışı, ikna oluşu, düşünce süreçleri ve hisler de gelişmektedir.

Bütün bunlar bizim irademizle ilgilidir yani, irade bizim psikoloji süreçlere bağlıdır. Okul öncesi dönemindeki çocukların iradeleri Vygotsky'ye göre tekrarlama ve alışkanlık haline gelmekle meşguldür. Çocuk olgunların söylediklerini tekrarlarlar, daha sonrada bu alışkanlık haline gelir. Bunu yaparken de çocuk çoğu zaman farkında değildir. Sadece alışılmışlıktan dolayı yapmaktadır. Bu bir şiir, sayı sayma, dua okuma, yemekten önce besmele çekme de böyledir. Mesela: yemekten önce dua çekmeyi öğrenen çocuk yemeği bitirdikten sonra “Ben ‘bismillah’ demeyi unuttuğum için doyamıyorum” dedikten sonra “Bismillah” kelimesini kullanarak sofradan ayrılır. Görüyoruz ki burada çocuk iradesi yetişkin insanın iradesinden çok daha farklı yöne sahip olmaktadır. Alışkanlık haline gelen bu kelimeyi yemek başında unutmuş olsa bile hatırladığında yani yemekten sonra henüz sofradan kalkmadan söyleme ihtiyacı duymaktadır. Okula başlaması ile çocukların iradeleri alışkanlıktan ötürü yetişkinlerin emir ve yasaklarına göre olurlar. Bu dönemin çoğu zamanlarını kitapları ile geçirdikleri için çocukların istekleri çoğalır ve yenilenmeye başlar. Çocuk kendi davranışlarına hakim olur artık neden yaptığını anlamaya çalışsa da buna anlam verecek kadar gelişmemiştir. Buna rağmen yetişkinlerin beklentilerini yerine getirmeye çalışırlar. Bu süreçler çocuğun ergenliğe ermesi ile (ergenlik yaşı 12 yaşı doldurulması ile olarak bilinmekte olsa da Vygotsky genelde her çocuğun yaşadığı sosyal, kültüre ve iklim farklılıklarından dolayı farklı yaşlarında da görülmesi mümkün olduğunu kabul etse de yine de bu dönem 12 yaşa yakın olan bir dönemdir. Bu yaştaki çocuk artık kendi iradesine sahip olmakta, yaptıklarının ve yasakların neden ve niçin olduğunu bilmektedir. Planlar kurabiliyor ve kendi düşüncesini de takip edebilme seviyesine ulaşıyor bulunmaktadır. Çocukların irade gelişimlerinin doğru olarak gelişmeleri için onları bir şeyleri emirlerle yaptırmadan o şeyi yapmaya sevdirmemiz gerekmektedir. Çocuğa emir veya baskı ile yaptırılan her şey çocuğu sıkır ve ilk fırsatta ondan uzaklaşmaya çalışır. Bu durum daha çok iradenin tam gelişmemiş olması durumunda daha sık olarak görülmektedir. İrade ilk başta kelimeler ile başlar daha sonradan kelimeler faaliyete dönüşür. İrade oluşurken çocuğun yanında yine sosyal çevre bulunmaktadır. Yetişkinler ve çocuğun bulunduğu kolektif onun her bir iradeli düşüncesini etkilemektedir. Ve bunlar ne derece çocukta etki bıraktıklarını yukarıda

belirttiğimiz Vygotsky'ye ait olan düşüncelerinden de görebilmekteyiz. Çocuğun genel gelişimi ve zihinsel gelişiminde de olduğu gibi dini gelişiminde de sosyal çevrenin ne kadar önemli olduğunu daha iyi anlamamız için bu konuyu ayrı başlık altında almayı uygun gördük.

3.3. Vygotsky'nin Sosyal Gelişim Teorisine Göre Çocukların Dini Gelişimi

Bu konuyu Vygotsky'nin sözleri ile başlamak istiyoruz. “İnsanoğlu sadece fiziksel tecrübeler ile yaşamaz, insan hayatında diğer insanların tecrübeleri de ayrıca yer alırlar. Bu tecrübeler insan davranışlarını feci şekilde etkiler. Eğer ben kendi şehrimden hiç dışarıya çıkmamış ve teleskopu ele almamış bir insan olarak Samara ve Mars hakkında her şeyi biliyorsam bu benim fiziksel tecrübeler yardımıyla değil daha çok buna sebep olan diğer insanlar tecrübesi olmaktadır”.²⁷³ “Bir insan kendi bireysel özelliklerini diğer insanlarla olan ilişkilerde kazanmaktadır”.²⁷⁴ Bu zamana kadar yapılan araştırmaların hepsi, insan hayatının %90'dan daha fazlasını grup içinde yani sosyal çevre içerisinde geçirdiğini göstermektedir. Bu demektir ki bizim öğrendiklerimizin; elde ettiğimiz bilgiler, düşünceler, fikirler, inançlarımızın % 90'dan çoğunu sosyal çevre yardımı ile elde ederiz. Slasten'in ve Kaşirin'de yazdığı çalışmalarında Vygotsky'ye göre insanın bilinci kendi gelişim içerisinde sosyal etkileşimle şartlandırılmış olduğunu belirtirler.²⁷⁵ Biz de bütün çalışma boyunca gerek bilinç ile ilgili konuda gerekse diğer zihin süreçleri ile ilgili konularda olsun bilincin sosyal etkileşim ile şartlandırılmış olduğunu gördük.

Diğer araştırmacılarından farklı olarak Vygotsky sosyal çevreyi bütün zihinsel süreçlerin etkeni olarak değil de onların kaynağı olarak görmektedir. Aynı zamanda çocuğun gelişiminde sosyal çevrenin olduğu kadar onun geçmiş kültür değerlerinin de etkisi olmaktadır. Kısacası Vygotsky teorisine göre çocuğun dini gelişiminde dış etkenler iç etkenlerden daha büyük role sahip olmaktadır. Dış etkenler kendi içine birçok unsura ayrılmaktadır. Bu unsurlar ev ortamından başlayarak anne, baba, evdeki diğer mensupları (babaanne, dede, ağabey, kardeş, hala, dayı) oyundaki arkadaşlar, (hatta Vygotsky'ye göre oyun ve oyuncakları da bu unsurların içinde yer almaktadır) okul arkadaşları, park arkadaşları, akranları olmak üzere birçok kişiyi içine alır. Aynı zamanda gittiği tiyatro, sinema, opera gibi eğlence yerleri, izlediği filimler, programlar, haberler, okuduğu kitap, gazete, dergi aynı zamanda katıldığı kurslar ve dini veya

²⁷³ L. S. Vygotsky, C-I, s. 54.

²⁷⁴ Nemov, s. 508.

²⁷⁵ V. A. Slasten'in and V. P. Kaşirin, s.49-50.

geleneksel törenler ve bayramlar da bu unsurların içine dâhil olmaktadır. Dış etkenlerin bu kadar çok oluşu çocuğun dış çevreden etkilenmemesini imkânsız hale getirmektedir. Din ile ilgili görüş veya düşünceleri bir yerde duymaz ise başka bir yerde onlara mutlaka rastlanmaktadır. Bunlar dinle ilgili ister olumlu, ister se olumsuz düşünceler olsun durum yine aynı şekilde işler.

Vygotsky'ye göre çocuk önce kendi başına değil de bir yetişkin yardımı, teşvik veya desteği ile etki altında kalır daha sonra o şeyi benimsemektedir. Büyüklerin çocuğa sunduğu dini veya kültürel, geleneksel düşünceleri çocuk hiç düşünmeden kabul eder. Çünkü küçük yaştaki çocuk daha kendi düşüncesini takip edememektedir. Bu takip etme işi daha sonraki yıllarında ortaya çıkar. Bu demek değil ki çocuk aslında bu işlere pasif kalmaktadır, Vygotsky'ye göre tam tersine çocuk aktif bir şekilde olan bitenlerin farkında olur. Ayrıca ona göre ergenlik çağındaki gence çevre görevler yüklemeyiz, ondan yeni isteklerde bulunmaz ve bir dizi yeni amaç sunarak onun anlığını uyarmaz ise bu kimsenin düşüncesi en yüksek aşamalara ulaşamaz ya da çok geç ulaşır.”²⁷⁶ Çocuk her şeyi çevreden öğreniyor olsa da Vygotsky'nin teorisine göre tam bir dini anlayışı çocuk ancak mantıksal düşünce, mükemmel kavrama, kendi düşüncesini takip etme, planlar kurma, iç gözlem yapmayı öğrenmesi ile beraber “dünya görüşün ve kişiliğin de ortaya çıkması ile kazanmaktadır. Bunları kazanma süreci de on sene tutmaktadır. Yani yaklaşık 12 yaş civarında dini gelişim oluşur. Bu döneme kadar çocuk birçok şeyi duyar, öğrenir, birçok şey alışkanlık haline gelir, aynı zamanda yalancı kavramlarda oluşturur.”²⁷⁷ Kavramların yalancı oluşunun nedeni olarak da Vygotsky çevreyi görmüştür. Yetişkinlerin dil yardımı ile anlatıp da çocukların kendi doğrultular içerisinde anladığı bu kavramlar olmasaydı yetişkin ile çocuk arasında iletişim kurmak biraz zor olurdu gibi görünüyor. Çocuğa bu derecede yardımcı olan Vygotsky'nin tabiri ile “yakınsal gelişim alanı” olmasaydı acaba bir insan günümüzde bizim bilgilerimizi öğrenmek ve onları bulmak için kaç sene yaşaması gerekli olurdu diye düşünmekteyiz.

Vygotsky, farklı ekonomik seviyelerden gelen çocukların psikolojik gelişimlerinin de birbirinden farklı olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Zayıf ekonomik duruma ait olan çocuk ile yüksek ekonomik duruma ait olan çocuk hiçbir zaman aynı gelişim seviyesini paylaşamaz, onların psikolojik gelişim seviyeleri aynı olamaz. Bunun nedeni olarak da Vygotsky “onların yaşadığı ortamda, onlara toplum tarafından sunulan imkânların

²⁷⁶ L. S. Vygotsky, *Düşünce ve Dil*, s.91.

²⁷⁷ Yalancı kavram konusunu bu çalışmanın üçüncü bölümünde ve 104 sayfada yer vermiştik.

seviyesini” görmektedir. Yaşadığı toplumda onlar, o toplumda yaşayabilmek için hangi seviyeye ulaşmak gerekiyorsa sadece o seviyeye kadar gelişirler”²⁷⁸ düşüncesine sahip olmaktadır. Günümüzde insanların yaşadığı ekonomik seviyelerin onların düşünce veya dini düşüncelerini de etkilemekte olduğunu, kırsal kesimlerde yaşayan halkın daha dindar olduğunu veya köy çocuklarının egosantrik Allah tasavvuruna daha çok sahip olduklarını²⁷⁹ gösteren çok araştırma bulunmaktadır. Buradan şöyle sonucu çıkartabiliriz: Çocuğun yaşadığı toplum hangi dine sahip ise çocuk da o dinin mensubu olmaktadır. Yukarda da söylediğimiz gibi dini gelişimi sadece sosyal çevre değil aynı derecede kültür de çocuğun dini gelişimini etkilemektedir. Kültür çocuğa davranış biçimlerini, yemek yapma ve yeme şekillerini, nesnelerin kullanma şekli ve düşüncenin kültürel yöntemlerini, gelenek görenek, adetleri, bayramları de öğretir. Her kültürde, bu kültürel gelişim içine giren davranış biçimlerinin ve faaliyetlerinin neredeyse hepsi o topluma ait olan dinin yasakları veya güzellikleri, üzerine kurulmuştur. Şöyle ya da böyle bu yasaklar ve güzellikler sayesinde din ile ilgili birçok şey öğrenmeye sebep olmaktadır. Kültürel gelişim, insanların kendi tarihi süreç içerisinde oluşturduğu yardımcı aletleri de kapsamaktadır. Vygotsky’ye göre çocuğun iyi bir kültür seviyesine ulaşması için onun “dil” gelişiminin en az normal seviyede olması gerekmektedir. Çünkü insanoğlu görmediği, hakkında fikir sahibi olmadığı, şekil, semasını, bilmediği birçok şeyi dil sayesinde öğrenmektedir. Kültürel gelişim ile çocukların doğal psikolojik gelişimi o kadar iç içe olmaktadır ki onları bir birinden ayırmak ve ayrı olarak izlemek mümkün olarak gözükmüyor. Birisi gecikme yaptığı zaman onlar arasında bundan dolayı az veya çok ayırma oluşmaktadır. Çocuklar belli bir yaşa kadar (bu yaş Vygotsky’ye göre 7 yaş olmaktadır) yetişkinlerle temas kurma ihtiyacı içinde geçmektedir. Bu yaşa gelen çocuktan yetişkinler bağımsızlaşma talebinde bulunurlar. Aslında bu bağımsızlaşma yetişkinlere, topluma bağlayan yeni bir biçimi olmaktadır. Yani toplum çocuğun gelişim kaynağı olmaktadır. Vygotsky’ye göre çocuk her şeyi toplumda sosyal çevre yardımı ile öğrenmektedir.

Yetişkinler ve akranları nasıl çocuk üzerinde etkileri bırakıyorlarsa oyuncaklar ve oyun da çocuğun bilişsel becerilerin gelişiminde katkıda bulunmaktadır. Çocuk oyunda kendilerinin yaşadığı dünyayı öğrenmektedir ve oyun esnasında sosyalleşmektedir. Çocuk oyunda gerçek nesneleri kullanmayı öğrenmektedir. Normal hayatta çocuklar

²⁷⁸Elkonin, s. 15.

²⁷⁹Konu ile ilgili g.b.bkz. K. Yavuzer, s. 254

öğretmeye zorladığımız birçok şeyi öğretebilmekteyiz, bu sebeple çocuk tam oyun sırasında yeni hareketleri yeni planları kurabiliyor. Oyun ve oyuncaklar sadece psikoloji gelişiminde değil kişisel gelişiminde de önemli rol oynamaktadır. Rollü oyunda da çocuk kendi faaliyetleri ile yetişkinlerin faaliyetleri karşılaştırma imkânı bulabilmektedir. Çocukların oyunlarını sosyo-ekonomik durumları tarafından da kötü taraftan etkilenmektedir. Çocuğun oyun sahası ve çevresi daralınca çocuklar da dar çevrede görülen davranışları tekrarlamakta ve sergilemektedirler. Buradan da görüyoruz ki yetişkinleri çocukları iyi taraftan olduğu kadar kötü taraftan da etkileyebilmektedirler.

SONUÇ

Vygotsky'ye göre çocuk ilk başından beri sosyal bir varlık olmakta ve çocuğun ilk anından itibaren “maksimum sosyal bir varlık” olarak gelişmektedir. Çocuğun düşünce gelişimi veya her hangi bir beyin sürecinin gelişimi için dil gelişimi önemli olmaktadır. Üç yaşından sonra çocuk dil gelişimi belli bir seviyeye getirdiği için ister düşünce, irade ve algı, ister dil hafıza, dünya görüşü olsun eskisine göre daha belirgin olmaktadır. Çocuk bulunduğu çevrede ne gördüyse ona çabuk alıyor, benimsiyor, öğreniyor.

Çocuk hayatında olup bitenlerin hepsini sosyal çevreden ve kültür gelişiminden öğrenmektedir. Hayat boyunca yaptığı her işin içinde mutlaka bir dış etken bulunmaktadır. Araştırma boyunca fark ettik ki Vygotsky, daha önceki psikologların kullandıkları natürel, doğal ve biyolojik gibi kelimelerden kaçınmaktadır. Bu kelimeler yerine hep kültürel, tarihsel ve sosyal kelimeleri kullanıyor. Onun çocuk gelişimi ile ilgili araştırmadan elde ettiğimiz bilişsel gelişim süreçlerine baktığımızda: çocuklarda dini gelişimin sosyal çevre etkisinden dolayı oluştuğunu söyleyebiliriz. Dini gelişiminde içsel etkenlerden önce sosyal etkenler gelir ve bunlar dini ve diğer gelişimlerinde en büyük rolü oynarlar. Ona göre eğer çocuk sosyal çevrede yaşamaz ise, insanların hayatlarında kültürel faktörler olmaz ve insanlar hiçbir şekilde bir birini görmeden ve danışmadan yaşamış olsalar din diye bir şey olmaz, dini merasimler, ibadetler, bayramlar olmazdı. Bir Tanrı, daha doğrusu kendinden bir doğaüstü varlığın varlığına akli ermezdi ve erse bile bu uzun bir zaman gerektirir veyahut onun carlığın farkına varabilmesi için ömrü bile yetmeyebilir.

Ego-merkezli konuşmamız bazı araştırmacıların söylediği gibi sonradan yok olmamaktadır. Aslında çocuklukta var olan ego-merkezli konuşma daha sonradan içsel konuşmaya dönüşüyor. Ayrıca Vygotsky tarafından yapılan araştırmalarında olgunların ego-merkezli konuşmanın kat sayısı daha da yüksek çıkmaktadır. Burada ego-merkezli konuşma ile içsel konuşma dediğimiz şey aynı anlam taşırlar çünkü her ikisi de kendimiz için kullanılmaktadır. Çocuklar tarafında sesli olarak kullandıkları ve genelde oyunda kullanılan bu konuşma, olgun insan tarafından her zaman ve her yerde içsel

olarak kullanılmaktadır. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki çocukluk döneminde sorular sorarak açıklığa kavuşturmaya çalıştığımız din ile ilgili her şüphe ve zanlarımızı veya merak ettiklerimizi olgunlukta kendi beynimizde çözmeye çalışıyoruz. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz Vygotsky'nin "ilgi" konusundaki düşüncesine göre "ilgi çekmeyen hiçbir düşünce kalıcı değildir". Bir düşüncenin kalıcı olması için sürekli o düşünce ile ilgilenmesi gerekmektedir. Çocuklar kendi ilgilerini çeken düşüncelerini sesli olarak söylerken olgunlar bunu içsel olarak yapmaktalar. Dolayısıyla burada da görüyoruz ki düşünceler önce dış etkenleri ile gelişirler daha sonradan içselleşir. Yani bizim suskun olarak düşündüğümüz her şey sosyal değil de ego-merkezli olmaktadır.

KAYNAKLAR

Atabek, Erdal; *Çocuklar, Büyükler ve Tavşanlar*, Altın Kitaplar, 2. Basım, İstanbul, 1995.

AnaBritannica; I-XXII, C-I, Güzel Sanatlar Matbaası, 1986–1990.

Baymur, Feriha, *Genel psikoloji*, İnkılâp Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 1993.

Buhari, Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahih, (C. 1-8) el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

Çeçen A. Rezzan, *Vygotsky'nin sosyokültürel perspektifi ışığında bilişsel gelişime katkıları*, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 19, Yıl 2000.

Dubrovina, İ. V., Danilova E. E. and Prixojan A. M., *Psihologiya, Akademiya*, Moskova, 2004.

Ebu Davud, *Süleyman b Eş'as es-Sicistan, es-Sünen*, (C.1-5), Humus, 1969-1974.

Eksakusto, V., *Bolşaya Kniga Detskogo Psikologa*, 2. Baskı, Feniks, Rostov na Donu, 2008.

Elkonin, D. B.; *Detskaya Psihologiya; Academia*, 4. Baskı, Moskova, 2007.

Erdem, Selman; *Liseler İçin Psikoloji Ders Kitabı*, Fil Yay., İstanbul, 1999.

Erden, M. ve Akman Y., *Gelişim ve Öğrenme*, Arkadaş Kitabevi, Ankara, 2002.

Ergün Mustafa and Özsüer Suphi, *Vygotsky'nin Yeniden Değerlendirilmesi*, Afyon Karahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı2, Yıl 2006.

Gander, M. J. And Gardinerh W.; *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Yayına Hazırlayan: Bekir Onur), İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 1993.

Gürün, O. A., *Çocuğumuzu Tanıyalım*; İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1984.

Goldman, Ronald; *Düşünme ve Dine Tatbiki*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Çev. Süleyman Akyürek) Sayı 11, Yıl 2001.

Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

İstratova, O. N., Şirokova G. A. And Eksakusto T. V.; *Bolşaya Kniga Detskogo Psikologa*, 2. Baskı, Feniks, Rostov na Donu, 2008.

- Kâğıtçıbaşı, Çiğdem; *İnsan ve İnsanlar*, Sosyal Psikolojisine Giriş, Evrim Yayını, 9. Baskı, İstanbul, Mart, 1996.
- Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yay, Ankara 1994.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, Dem Yay, İstanbul, 2004.
- Müslim, *Ebu'l Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, Sahih*, (C. 1-5), Beyrut, 1956.
- Nemov, R. S., *Psihologiya; Vışsee Obrazovanie*, Moskova, 2007.
- Öcal, Mustafa; *İlköğretim Okullarında Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ve Öğretim Yöntemleri*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2004.
- Öğretmen Adayları İçin Kpss Eğitim Bilimleri; *Eğitim Psikolojisi*, Pegema Yayıncılık, 2. Baskı, 2008.
- Öncü, Türkan; *Lev S. Vygotsky'nin Gelişim Kuramı*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, sayı 1-2, yıl 1999.
- Özbaydar, Belma, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul, 1970.
- Piaget, J., *Reç i Mışleniye Rebönka, (Çocuklarda Düşünce ve Dil)*, Moskova, Leningrad, 1932.
- Schultz, Duane and Schultz Sydney Ellen, *Modern Psikoloji Tarihi*, (Çev. Yasemin Aslan), Kaknüs yay. İstanbul, 2002.
- Slastenin, V. A. And Kaşirin V. P.; *Psihologiya i Pedagogika*, 5-Baskı, Akademiya, Mosk. 2007.
- Stefanenko, Tatyana, *Etnopsikologiya*, (Etnopsikoloji) İnstitut Psihologii RAN, 1999.
- Tirmizi, *Ebu İsa Muhammed b. İsa es-Sevre, es-Sünen*, (C. 1-5) Mısır, 1962.
- Vergote, Antonio, *Çocukta Din*, (Çev. Erdoğan Fırat). A.Ü İ F. Mecmuası, Sayı; XXII. Ankara, 1978.
- Vygotsky, L. S., *Düşünce ve Dil*, (Çev. S. Koray) 2. Baskı: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.
-; *İzbrannıye Psikologičeskiye İşledovaniya, (Seçilmiş Psikoloji Makaleleri)* Moskova, 1956.

.....; Razvitie Vysshih Form Vnimaniya v Detskom Vozraste, (*Çocukluk Döneminde Dikkatin Gelişimi*) Hrestomatiya po Vnimaniyu; Moskova, 1979.

.....; Mışleniye i Reç,(*Düşünce ve Dil*) 5. Baskı (düzeltilmiş) İzdatelstvo Laberint, Moskova, 1999.

.....;Psihologiya, “Psihologiya Podrostka”, (*Psikoloji*), Eksmo-Pres, Moskova, 2000.

.....; Sobraniye Soçineniy, I-VI, Pedagogika, Moskova,1982-1984.

Cilt – I: Voprosı Teorii i İstorii Psikolgii (1982). (Psikoloji Tarihi ve Teorille İlgili Soruları)

Cilt – II: Problemı Obşey Psikologii (1982). (Genel Psikoloji Sorunları)

Cilt – III: Problemı Razvitiya Psihiki (1983). (Ruhsal Gelişim Sorunları)

Cilt – IV: Detskaya Psikologiya (1984). (Çocuk Psikolojisi)

Cilt – V: Osnovı Defektologii (1983). (Defektolojinin Esasları)

Cilt – VI: Nauçnoye Naslediye (1984). (Bilimsel Mirası)

.....; Lektsii Po Psikologii, (*Psikoloji Dersleri*) Soyuz, Sankt-Petersburg, 1997.

.....;Lektsii po Pedologii, (Pedoloji Dersleri) İjevsk, 2001.

.....; Pedagogičeskaya Psihologiya, (*Eğitim Psikolojisi*)Moskova, 1991.

.....; Psikologiya Razvitiye Çeloveka, (*Psikoloji, İnsan Gelişim*)“Eksmo”, “Smisl” Moskova, 2005.

.....; Voprosı Detskoy Psikologii, (*Çocuk Psikoloji Gelişimi*)Soyuz, Sankt-Petersburg, 1997.

.....;İgra i Eyo Rol v Psihiçeskom Razvitii Rebönka//Boprosı Psihologii. (*Oyun ve Çocuğun Psikolojik Gelişimindeki Rol’ü*)1966, No: 6.

Vygotsky,L.S. andSaharov L. S.,*İsledovaniye Obrazovaniya Ponyatiy: Metodika Dvoynoy Stimulyatsii//Hrestomatiya po Obşey Psihologii: Psihologiya Mışleniya.* Moskova, 1981.

Yavuzer,H., *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul, 1995.

Yavuzer, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ayıldız Matbaası, Ankara, 1987.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 3. İstanbul,

<http://dergiler.oyunbilisselgelisimvetoplumsaldunya//ankara.edu.tr/dergiler/40/144/1029.pdf>. 26.03.09.

<http://childrpsi.ru/lib/boks/id/8270.php> Detsky psikolog- Knigi- Kulturno-İstoriçeskaya Teoriya L. S. Vygotskogo i Sovremennaya Psikologiya.

<http://psylib.org.ua/books/yaros07> Yaroşevsky M. G.; L. S. Vygotsky v Poiskah Novoy Psihologii. (*Vygotsky Yeni Psikolojiyi Arıyor*) 22.04.2009.

<http://www.medobozrenie.ru/vygotskiy41.html>; L. S. Vygotsky, Vstupitelnaya Statya k Ruskomu Perevodu Knigi K. Büllera “Oçerk Duhovnogo Razvitiya Rebönka” (Çocuğun Ruh/Manevi Gelişimi Üzerinde Bir Deneme Çalışması).

<http://www.Odevarsivi.com/odevara/2005-4/Lev-Semenovich-Vygotskynin-Bilissel-gelisim.....>08.05.2007.

www.Kognitif.mht/GelisimTeorileri, //Contextualist (ya da Sosyokültürel) Yaklaşım ve Vygotsky, Dr. Özgür Yorbık. 03.09.2007. 14:55

www.readiwork.ru/works.php L. S. Vygotsky, Problema Kulturnogo Razvitiya Rebönka 07.10.2008.

<http://www.koob.ru>. L. S. Vygotsky, *Mışleniye i Reç* 13.06.2008,19:12.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Tamila ALİYEVA

Uyruğu: Rusya Federasyonu (RF)

Doğum Tarihi ve Yeri: 14 Ekim 1980, Rusya/Dağıstan

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 5073043304

email:

Yazışma Adresi:

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikoloji AD	2011
Lisans	EÜ İlahiyat Fakültesi	2005
Lise	Rusya/Dağıstan Ahtı İlçe Okulu No 2, Ahtı.	1998

İŞ DENEYİMLERİ

YABANCI DİL

İngilizce, Rusça.